

**İNGİLİZ OKULU YAKLAŞIMIYLA 19.YY'DA OSMANLI DEVLETİ'NİN
AVRUPA DEVLETLER TOPLUMUNDAKİ KONUMU**

Yüksek Lisans Tezi

Fatma Sevban YILMAZ

Eskişehir 2022

**İNGİLİZ OKULU YAKLAŞIMIYLA 19.YY'DA OSMANLI DEVLETİ'NİN
AVRUPA DEVLETLER TOPLUMUNDAKİ KONUMU**

Fatma Sevban YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Cenap ÇAKMAK**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Temmuz 2022

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

.....'nın “.....”
.....” başlıklı
tezi .../.../20.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek “Anadolu Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği”nin ilgili maddeleri uyarınca,
..... Anabilim/Anasanat dalında Yüksek
Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) :

Üye :

Üye :

Üye :

Üye :

.....

Enstitü Müdürü

ÖZET

İNGİLİZ OKULU YAKLAŞIMIYLA 19.YY'DA OSMANLI DEVLETİ'NİN AVRUPA DEVLETLER TOPLUMUNDAKİ KONUMU

Fatma Sevban YILMAZ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2022

Danışman: Prof. Dr. Cenap ÇAKMAK

Bu çalışmada İngiliz Okulu tarafından ortaya atılan uluslararası toplum kavramı ve uluslararası toplumu oluşturan kurumlar üzerinden 19. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Avrupa devletler toplumu ilişkileri ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumu üyeliğine giden süreç incelenecektir. İngiliz Okulu içerisinde uluslararası toplumu oluşturan unsurlar üzerine yapılan tartışmada ortak çıkar ve ortak kültür olmak üzere iki unsur öne çıkmaktadır. Okul içinde, devletlerin uluslararası toplum oluşturabilmesi için ortak çıkarlara sahip olmasının yeterli olduğu düşüncesi hakimdir. Buradan hareketle, özellikle 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumunun güç dengesi, uluslararası hukuk ve savaş gibi ana kurumlarının katılımcısı olduğu göz önünde bulundurularak Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumunun bir parçası olduğu düşüncesi savunulacaktır. Uluslararası toplumu oluşturan temel unsurun ortak değer ve çıkarlar olduğunu öne süren İngiliz Okulu düşünürlerinin fikirleri ışığında Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası toplumdaki yeri incelenecektir. Özellikle 1853 Kırım Savaşı'nda Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer almasına ve savaşın ardından imzalanan 1856 Paris Antlaşması'na da vurgu yapılarak Osmanlı Devleti ve Avrupa devletler toplumunun savaş ve güç dengesi gibi kurumlar çerçevesinde ortak değer ve çıkarlara sahip olduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletler toplumunun bir üyesi olduğu düşüncesi, teoride ortak çıkar unsuruna odaklanan İngiliz Okulu düşünürlerinin fikirleri ile desteklenirken Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması ile tarihsel bir anlatıya dayandırılmaktadır. Bu anlamda çalışmada tarihsel anlatı ve teorik yaklaşım birlikte yürütülecektir.

Anahtar Sözcükler: İngiliz Okulu, Çoğulculuk, Ortak Çıkar, Avrupa Devletler Toplumu, Osmanlı İmparatorluğu

ABSTRACT

THE OTTOMAN STATE'S POSITION IN THE EUROPEAN SOCIETY IN THE 19TH CENTURY WITH THE APPROACH OF THE ENGLISH SCHOOL

Fatma Sevban YILMAZ

Department of International Relations

Anadolu University, Institute of Social Sciences, July 2022

Supervisor: Prof. Dr. Cenap ÇAKMAK

In this study, the relations between the Ottoman Empire and the European states society in the 19th century and the process leading to the membership of the Ottoman Empire to the European states society will be examined through the concept of international society put forward by the English School and the institutions that emerged the international society. In the discussion on the elements that by build the international community within the English School, two elements, common values and common culture, come to the fore. Within the school, there is a prevailing opinion that it is sufficient for states to have common values in order to create an international community. From this point of view, considering that the Ottoman Empire was a participant of the main institutions of the European states society such as the balance of power, international law and war in the 19th century, the idea that the Ottoman Empire was a part of the European states society will be defended. It is seen that the Ottoman Empire and the European society of states have common values and interests on the basis of institutions such as war and the balance of power, especially by emphasizing that the European states sided with the Ottoman Empire in the 1853 Crimean War and the 1856 Paris Agreement signed after the war. While the idea that the Ottoman Empire was a member of the European society is supported by the ideas of the English School thinkers who focus on the common value element in theory, it is based on a historical narrative with the Crimean War and the Treaty of Paris. In this sense, historical narrative and theoretical approach will be carried out together in this study.

Keywords: English School, Pluralism, Common Interest, European States Society, Ottoman Empire.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

(İmza)

.....

(Öğrencinin Adı Soyadı)

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
BAŞLIK SAYFASI	ii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. İNGİLİZ OKULU ULUSLARARASI TOPLUM DÜŞÜNCESİ.....	5
1.1. Çoğulculuk ve Uluslararası Düzen.....	5
1.2. Ortak Değer ve Ortak Çıkar.....	9
İKİNCİ BÖLÜM	
2. ULUSLARARASI TOPLUMUN ORTAYA ÇIKIŞI.....	15
2.1. Fransız Devrimi ve Uluslararası Sistem.....	15
2.2. Napolyon Savaşları'ndan Viyana Kongresine Giden Süreç: Uluslararası Toplumun Kuruluşu.....	19
2.3. Uluslararası Toplum ve Uluslararası Kurumların Kavramsallaştırılması.....	27
2.3.1. Güç Dengesi.....	31
2.3.2. Uluslararası Hukuk.....	33
2.3.3. Diplomasi.....	37
2.3.4. Savaş.....	39
2.3.5. Büyük Güçler.....	42
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. OSMANLI DEVLETİ VE AVRUPA DEVLETLER TOPLUMU.....	46

3.1. 1815-1856 Yıllarında Osmanlı Devleti ve Avrupa Devletler Toplumu ile İlişkilerde Diplomasi Kurumu	46
3.1.1. İlk Reformlar.....	50
3.1.2. Ortak Değerlerin Paylaşımı ve Diplomatik Reformlar.....	52
3.2. Osmanlı Devleti ve Avrupa İlişkisinin Uluslararası Hukuk Boyutu.....	59
3.2.1. Londra Boğazlar Sözleşmesi.....	60
3.2.2. Paris Antlaşması.....	61
3.2.3. Berlin Antlaşması.....	66
3.2.4. Lahey Sözleşmeleri ve Cenevre Sözleşmesi.....	66
3.3. Osmanlı Devleti'nin Avrupa Güçler Dengesindeki Rolü.....	70
3.3.1. Osmanlı Devleti ve Avrupa'da Değişen Güç Dengesi.....	72
3.3.2. Savaşlar ve İttifaklar: Kırım Savaşı'ndan Paris Antlaşması'na Giden Süreç.....	80
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA.....	101

GİRİŞ

Bu çalışmada, İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkiler disiplinine kazandırmış olduğu uluslararası toplum kavramı ve Avrupa devletler toplumunu oluşturan ve şekillendiren temel kurumlar üzerinden 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin bu uluslararası toplumda nasıl konumlandığı incelenecektir. Çalışmada, okul içinde uluslararası toplumu oluşturan temel unsurlar ortak çıkar ve ortak kültür üzerine yapılan tartışma ve fikir ayrılıklarına odaklanılarak bir uluslararası toplum tartışması ele alınacaktır. Çalışmada uluslararası toplum kavramını ortak değer unsuru üzerinden açıklayan geleneksel İngiliz Okulu düşünürlerinin fikirleri ve Avrupa devletleri ile Osmanlı Devleti tarafından paylaşılan ortak kurumlar üzerinden Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumunun bir parçası olduğu sonucuna ulaşmak amaçlanmaktadır. İngiliz Okulu tarafından uluslararası ilişkilere kazandırılan uluslararası toplum kavramı, tarihsel süreci analiz ederken ana akım uluslararası ilişkiler teorilerine ait kavramlar kadar işlevsel bir role sahiptir. Bu nedenle çalışmada teorik çerçeve olarak 19. yüzyılın uluslararası düzenini yansıtılabilmek için uluslararası sistem ve dünya toplumu düşünceleri arasında konumlanan uluslararası toplum kavramını uluslararası ilişkilere kazandıran İngiliz Okulu teorisyenlerinin fikirleri temel alınacaktır. Okul içerisinde bahsi geçen uluslararası toplumun nasıl ortaya çıktığı ve devletleri bir araya getiren motivasyonlar konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu nedenle tezin ortaya koyduğu varsayımla yakından ilgili olduğu için İngiliz Okulu içerisindeki geleneksel uluslararası toplum tartışmasına da değinilmektedir.

İlk bölümde uluslararası toplum kavramı üzerine yürütülen çoğulculuk ve dayanışmacılık tartışmasına yer verilmiştir. Bu tartışma İngiliz Okulu'nun en temel tartışmalarından biri olan düzen ve adalet tartışması ile de yakından ilgilidir. İlk bölümde anlatılan bir diğer konu, devletlerin uluslararası toplum oluşturabilmesinde etken olan unsurlar üzerinedir. Okul'un bazı düşünürleri devletleri bir araya getiren unsurun paylaşılan ortak çıkarlar ve ortak değerler olduğunu savunurken bir kesim de ortak din ve ortak kültürün devletleri bir araya getirdiğini ve iş birliği için motive ettiğini öne sürmektedir. Birinci bölümde çalışmanın amacı doğrultusunda uluslararası toplumun düzeni sağlama odaklı yanını ortaya çıkaran çoğulculuk düşüncesi ve uluslararası topluma daha kapsayıcı bir nitelik kazandıran ortak çıkar ve ortak değer unsurları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın teorik

temelini ele alan birinci kısım için İngiliz Okulu'nun kurucuları kabul edilen ve geleneksel tartışmaları yürüten Martin Wight ve Hedley Bull'un düşünceleri ve çalışmaları yol gösterici olmuştur. Martin Wight, realist teorinin varsayımlarının kabulüne dayanan uluslararası sistemden ve devrimci düşüncenin temelinde yer alan dünya toplumu anlayışından ayırttığı uluslararası toplumu, rasyonel çizgide incelemiş ve açıklamıştır. Hedley Bull, uluslararası toplum kavramını derinleştirerek İngiliz Okulu'nda çoğulculuk-dayanışmacılık tartışmasını açmıştır. Çoğulculuk ve dayanışmacılık tartışması için önemli görüldüğünden Bull'un bu yolculuğunda düşüncelerindeki dönüşüme ve eserlerindeki değişime değinilmiştir. Martin Wight'ın Hıristiyan pasifizmine olan güveni ile ortak kültürün uluslararası toplumu oluşturan temel unsur olduğunu savunması arasındaki ilişki olduğu düşünülmektedir. Buna karşın Hedley Bull uluslararası toplumun, ortak çıkar ve ortak değerlerin var olduğu şartlarda sağlanabildiğini öne sürmektedir. İngiliz Okulu'nun kurucuları kabul edilen bu iki isim arasındaki fikir ayrılıkları, 1815'te kurulan düzen ve ardından 1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin bu düzene dahil edilmesini açıklamada faydalı tartışmalar ortaya çıkarmıştır.

İkinci bölümde ise birinci bölümdeki teorik temelin üzerine tarihsel bir anlatı sunulmuştur. Uluslararası toplumun ortaya çıkış süreci ve uluslararası toplumun varlığını ve devamlılığını sağlayan uluslararası kurumlar incelenmiştir. Fransız Devrimi ve Napoleonik Savaşlar sonrası 1815 Viyana Kongresi ile kurulan yeni uluslararası düzen, uluslararası toplumun oluşmasına imkân sağlayan unsurlar ve Kırım Savaşı'na kadar olan süreçte Avrupa devletler toplumunun yapısal dönüşümü tarihsel olarak incelenmiştir. Bölümün kalan kısmında ise İngiliz Okulu düşünürlerinin uluslararası düzene bakışları, uluslararası toplum tanımlamaları, savaş, güç dengesi, uluslararası hukuk ve diplomasi gibi uluslararası toplumu şekillendiren kurumlarla birlikte açıklanmıştır. Uluslararası toplumunu oluşturan uluslararası hukuk, diplomasi, savaş ve güç dengesi gibi temel kurumlar ve değerler incelenmiştir. Avrupa devletler toplumunun hangi kurumlar üzerinden geliştiği sorusuna yanıt aranmıştır. Ayrıca bu kısımda uluslararası toplumun genişlemesi ve Avrupa devletler toplumunun Avrupalı olmayan devletlerle ilişkileri ve ortak paydaları, İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum tanımı üzerinden incelenecektir.

Üçüncü bölümde tezin konusu hem tarihsel hem de teorik olarak ele alınmıştır. Çalışmanın ana gövdesini oluşturan bu bölümde, uluslararası toplumun işlemlerini sağlayan üç uluslararası kurum üzerinden Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumu ile entegrasyonu, bu iki aktörün paylaştığı ortak çıkarlar ve değerler çerçevesinde ilişkileri ve etkileşimi incelenmektedir. İlk olarak diplomasi kurumu ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile sıklaşan temasları incelenmiş ardından uluslararası hukuk kurumu açısından Osmanlı Devleti'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalara yer verilmiş son olarak da güç dengesi kurumu üzerinden Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ile kurduğu ittifaklar ve özel olarak Kırım Savaşı ele alınmıştır. İlk olarak Osmanlı Devleti yöneticileri tarafından yapılan toplumsal reformlar ve diplomasi alanında yapılan yenilikler sayesinde Avrupa devletleri ile ortak değer paylaşımının gerçekleştiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan sürecinde gerçekleştirilen reformlar ve yenilikler diplomasi kurumu altında değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti toplumsal düzeyde ilişkileri etkileyen reformlara paralel olarak yönetim kadrolarında ve kurumlarında da yenilikler yapmıştır. Özellikle Tercüme Odası sayesinde yetiştirilen diplomatlar ilerleyen süreçte Osmanlı Devleti'nin birçok iç ve dış sorununu barışçıl yolla çözmesini sağlamış, diplomasiyi akıllıca kullanarak Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına hizmet etmiştir. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda diplomasiyi aktif olarak kullandığı görülmektedir bu nedenle eşzamanlı olarak Avrupa ile ikili veya çok taraflı temasları sıklaşmıştır. Osmanlı Devleti diplomatik kurumları ve diplomatları kalifiye hale gelmiş ve Avrupa ile ilişkiler diplomasi üzerinden yürütülmeye çalışılmıştır. Bir diğer uluslararası kurum olan uluslararası hukuk, Osmanlı Devleti ve Avrupa devletleri ilişkiler açısından önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumu ile ilişkisi, Osmanlı Devleti'nin uluslararası hukuka kaynak oluşturan uluslararası sözleşme ve antlaşmalara taraf olması dolayısıyla bir uluslararası hukuk kişisi olması boyutuyla incelenmektedir. Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl boyunca Avrupa devletler toplumu tarafından organize edilen birçok konferansa katılmış ve bu konferanslar sonucunda hazırlanan çok taraflı antlaşma ve sözleşmelere taraf olmuştur. Osmanlı Devleti taraf olduğu, savaş sırasında, ticari ilişkilerde veya genel hukuk alanında devletlerin davranışlarını düzenleyen, şekillendiren ve sınırlandıran birçok madde içeren bu antlaşmalara riayet etme konusunda oldukça dikkatli olmuş ve bu uluslararası hukuk kurallarını ihlal etmektен

kaçınmıştır. Diplomasinin getirdiği uzlaşmacı tavrı benimseyerek Avrupa ile ortak değerler paylaşan Osmanlı Devleti, yine Avrupa devletler toplumunun uluslararası düzeni ve barışı sağlamak adına hazırladığı uluslararası hukuk kurallarını içeren antlaşmalara taraf olarak paylaşılan ortak değerlerin sayısını, niteliğini ve işlevselliğini artırmıştır. Diğer tüm Avrupa devletleri gibi Osmanlı Devleti de diplomasinin getirisi olan uzlaşma yolunu benimsemiş, ortak ve evrensel bir değerler bütünü sunan uluslararası antlaşmalara taraf olmuştur, bu gelişmeler de Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumunun bir parçası olduğu gerçeğini desteklemektedir. Uluslararası toplumda düzeni sağlayan bir diğer kurum da güç dengesidir ve Osmanlı Devleti 19. yüzyıl boyunca savaşlarda veya ittifaklarda Avrupa güç dengesinde yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa güç dengesindeki rolü Avrupa ile paylaşılan ortak çıkarlar zemininde incelenmektedir. 19. yüzyıl Avrupa devletleri ve Osmanlı Devleti için çok hareketli bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde birçok kez güç dengesi bozulmuş, yeniden kurulmuş ve bu dengede çeşitli kaymalar olmuştur. Uluslararası toplum düşüncesi için uluslararası düzenin devamlılığı ve barışı için kritik öneme sahip olan güç dengesi kurumu, 19. yüzyılda kurulan ittifaklar ve savaşlar çerçevesinde incelenmektedir. Osmanlı Devleti, bu yüzyılda birçok savaşa taraf olmuş ve güç dengesinin sağlanması adına Avrupa devletleri ile çeşitli ittifaklarda bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumunun üyesi oluşunun resmi olarak belgelendiği Paris Antlaşması'na giden süreçte önemli bir kırılma noktası olması açısından Kırım Savaşı'na detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Ayrıca Avrupa devletlerinin, Müslüman Osmanlı Devleti ve Hıristiyan Rusya arasında gerçekleşen Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması ve savaşın sonunda imzalanan Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumunun üyesi kabul etmesi, Osmanlı Devleti'nin şüphesiz bu toplumun bir parçası olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin yüzyıl boyunca Avrupa güçler dengesinde önemli bir rol oynaması onun Avrupa devletler toplumunun bir parçası olduğunu doğrular niteliktedir.

İngiliz Okulu'nun öne sürdüğü uluslararası toplumu oluşturan uluslararası hukuk, güç dengesi ve diplomasi gibi unsurların, 19. yüzyıl Avrupa devletleri ve Osmanlı Devleti ilişkilerini şekillendiren ve düzenleyen unsurlar olduğu görülmektedir. Her ne kadar İngiliz Okulu içerisinde uluslararası toplum kavramı üzerine ortak değer, ortak çıkar ve ortak kültür tartışması yapılıyor olsa da birçok açıdan Osmanlı ve Avrupa devletlerinin bir uluslararası

toplum oluşturduğu savı, bu devletler arasında paylaşılan ortak değerler ve ortak çıkarlar ile desteklenmektedir ve okul içindeki temel kanı da bu yöndedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNGİLİZ OKULU ULUSLARARASI TOPLUM DÜŞÜNCESİ

1.1.Çoğulculuk ve Uluslararası Düzen

İngiliz Okulunun uluslararası toplum kavramı realizmin sistemsal vurgularından farklı olarak daha çok düzen ve meşruiyet ilkeleri gibi konuları ele almaktadır. Okul içinde ise düzen kavramına ne kadar önem atfedilmesi gerektiği konusunda çeşitli fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Ancak uluslararası toplumu oluşturan kurumların ve varlığının düzenleyici bir işlevi olduğu konusunda her iki görüşün de hemfikir olduğu görülmektedir.

İngiliz Okulu içerisindeki bu farklı görüşün karşılaştırmasını net bir şekilde ortaya koyan Hedley Bull, bunu yaparken düzen ve adalet kavramları üzerinde durmuştur. Çoğulcu ve dayanışmacı yaklaşımın uluslararası toplumun kurumlarından biri olan savaşı farklı şekilde yorumladıkları görülmektedir. Westpahlian düzeni daha çok içselleştirmiş olan çoğulcu görüş, savaşı çatışmaları çözen ve uluslararası düzeni sağlayan politik ve yasal bir eylem olarak görmektedir. Dayanışmacı görüş ise savaşın, uluslararası düzeni sağlayan kurumların ortaya çıkardığı uluslararası toplumu ortadan kaldırdılabileceğini öne sürmektedir. İki görüş arasındaki temel tartışma, uluslararası topluma herhangi bir müdahale olmadan düzenin mi sağlanması gerektiği yoksa müdahalenin var olduğu daha adaletli bir toplumun mu inşa edilmesi gerektiği üzerinedir. (Bull, 1966) Bull'un işaret ettiği düşünürlerden biri olan Oppenheim, düzeni önceleyerek çoğulculuğa atıf yaparken, bir diğer düşünür ve hukukçu olan Grotius adaleti düzenin önünde tutarak dayanışmacılığa referans oluşturmaktadır. Ayrıca tüm bu karşılaştırmaları bir kitapta toplayan Bull'un, çoğulcu düşünceyi takip etse de kısa bir süre sonra dayanışmacı çizgiye kaydığı görülmektedir. (Almeida, 2003)

Çoğulculuk ve dayanışmacılık terimleri ilk defa Bull tarafından uluslararası toplumun ortak amaçlarını ve uluslararası toplum tanımını ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır ve böylece okul içindeki tartışma başlamıştır. (Cochran, 2009) Çoğulculuk ve dayanışmacılık tartışması, uluslararası toplumun işlerliği için hangi yasa ve kuralların daha uygun olduğu sorusu üzerine ilerlemektedir. Temelde cevap aranan soru "Uluslararası dayanışmanın

gerektirdiği iş birliği mi yoksa devletlerin bir arada bulunmasını sağlayacak minimum gereklilikler üzerinde uzlaşmanın sağlandığı çoğulcu uluslararası düzen kuralları mı uluslararası toplumun işleyişi bakımından verimlidir” sorusudur. Bu bölümde bu soru üzerine inşa edilen tartışmaya yer verilecektir ancak tezin amacını destekler nitelikte olduğundan daha çok çoğulculuk kavramı üzerinde durulacaktır.

Çoğulcu ve dayanışmacı yaklaşımların ayrıştığı temel mesele adalet ve düzene atfettikleri önceliklerin farklılığıdır. Uluslararası düzeni önceleyen çoğulcu yaklaşıma göre adalet kavramı merkeze alındığında bir dizi sorunu beraberinde getirmektedir. Başta gelen sorunlar, adaleti dağıtacak bir üst otoritenin olmaması ve adaletin devletlerin mi yoksa bireylerin arasında mı dağıtılacağı konusundaki belirsizliktir. Bu sebeple çoğulcu kanada göre sorun değil çözüm getiren ve odaklanılması gereken kavram düzendir. Sağlanan düzen sayesinde uluslararası toplum süreklilik kazanır. Adalet bir erdem olsa da uluslararası toplumun düzen, güvenlik, barış gibi diğer amaçları ile çatıştığında uluslararası toplumun sürekliliği adaletten önce gelmektedir. (Bull, 2000)

Devletler anarşi ortamında yaşayan bireyler tarafından oluşturulmuştur ancak uluslararası toplumu yapısal olarak bu organizmaya benzetmek mümkün değildir. Çoğulculara göre devlet ve uluslararası toplumu birbirinden ayıran en önemli özellik uluslararası toplumu oluşturan devletlerin bireyler gibi yetkilerinin kısıtlanmasını kabul etmemesidir. (Mayall, 2000) Yetkilerinin sınırlandırılmasına karşı çıkan devlet, uluslararası anarşi durumunda yalnızca devletin varlığının devamlılığını ilgilendiren konularda minimum şartları ve hedefleri kabul etmektedir. (Bull, 1966) Toplumlar güvenliğinin sağlanması, anlaşmalara sadık kalma ve mülkiyetin korunması gibi konularda birlikte hareket edebilmektedir. Devletler de özellikle güvenlik gibi hayatta kalmayı ilgilendiren konularda kendi aralarında anlaşmaya varabilmekte ve çıkarlarını koruyabilmektedir. (Buzan, 2015) İngiliz Okulu’nda çoğulcuların öncülerinden Bull’un bakış açısına göre devletler anarşik bir uluslararası toplumda devamlılıklarını ve varlıklarını sürdürebilmek adına diğer devletler ile ortak değer ve çıkarların paylaşılması gerektiğinin farkındadır. Ortak kurallar ile birbirine bağlanmış olan toplum gibi, devletler de kendi aralarında bir toplumu oluşturmaktadır. (Bull, 2002) Ancak uluslararası toplumda devletler yalnızca asgari hedefler konusunda iş birliği içinde olabilmektedir. Aralarındaki ilişkiler ağı ve paylaşımlar sayesinde uluslararası

kurumlar ortaya çıkarılır bu sayede uluslararası düzeni oluşturur ve korurlar. (Jeffery, 2008) Çoğulculuk, devletlerarasındaki uzlaşmanın gözlemlenmesi sonucu ortaya koyulan ortak kuralların birer hukuk kuralı haline getirilerek, sınırlamaların kabul gördüğü bir uluslararası toplumun varlığını öngörmektedir. Bu yaklaşımda sınırlarının çerçevesini bilen, farkındalık sahibi bir uluslararası toplum tahayyül edilmektedir. (Bull, 1966)

İngiliz Okulu'nun muhafazakâr ve realizme en yakın kanadı çoğulculuk yaklaşımıdır. Bu nedenle realizm ile çoğulculuk arasındaki ayrışmayı belirginleştirmek gerekmektedir. (Buzan, 2015) Çoğulculuk da devleti merkezde bulundurur ve asgari düzeyde de olsa birlikte yaşamının getirilerini kabul ederek kendini sınırlandırır. Ancak çoğulculuk realizmden farklı olarak insanlık için etik kaygılara sahiptir. Çoğulcu yaklaşımda, Hobbes'un ortaya koyduğu anarşik ortam kabul edilse de devletlerin toplumlar gibi uyum içerisinde ve bir arada yaşayabilmesi imkânı bulunmaktadır. (Mayall, 2000) Çoğulcu yaklaşım, realistlerin aksine uluslararası toplumun varlığını ve kurumlarını reddetmemekle birlikte devletler toplumunun etik ve adalet erdemleri çerçevesinde işbirliği sağlayabileceğini öne sürmektedir. Çoğulcuların realistlerden ayrıştığı en büyük nokta, uluslararası arenadaki anarşinin uluslararası kurumların varlığı ile yumuşatılabileceğine inanmalarıdır. (Bull, 2002) Çünkü farklı toplumların, kendi refahlarının ve güvenliklerinin sağlanabilmesi açısından birbirlerine bağımlı olmaları göz ardı edilmemesi gereken bir gerçekliktir. Diğer toplumların varlığına duyarsız hareket eden, insanlığın ortak iyiliğini gözetmeyen devletler, İngiliz Okulu'nun tanımladığı uluslararası toplum ve çoğulcu kanadın önelediği uluslararası düzen için birer tehdit oluşturmaktadır. (Bull, 2000)

Devletlerin bazı şartlar altında uyum içerisinde yaşayabilmesinin mümkün olduğunu savunan çoğulcular, iç savaşlar veya insan hakları ihlalleri gibi durumlarda uluslararası toplumun dışarıdan müdahalesinin egemen devlete zarar vereceğine inanmaktadır. Egemen devletin zarar görmesiyle de uluslararası düzenin bozulacağına inanmaktadır. (Wheeler N. J., 1992) Müdahaleleri gereksiz gören çoğulcular, egemenliği sarsılan devletin güç dengesini bozacağına ve uluslararası düzenin zarar göreceğini öne sürmektedir. Mill'e göre müdahale etmeme kuralı etik bir ilkedir ve tüm siyasi yönetimler tarafından kabul edilmesi gereken bir doktrindir. (Mill, 2006) Devlete yapılan herhangi bir müdahale devletin egemenliğini yok saymak demektir bu durum çoğulcu anlayışa göre etik değildir. Bull'a göre çoğulcu

uluslararası toplum yaklaşımı, devletlerin sadece belirli konularda ortak amaçlarına uygun olarak işbirliği yapmaları üzerine kuruludur ve bu uluslararası toplumda düzeni sağlayan en temel normlar egemenliğin tanınması ve müdahale etmeme ilkesidir. Devlet mekanizmasında toplumda ortaya çıkan şiddet ve saldırgan tavırlar bastırılır böylece zamanla bireyin ve grupların kendi davranışlarını kontrol etmesi sağlanmaktadır. Çoğulcu uluslararası toplum anlayışında ise herhangi bir dış müdahale olmadan devletlerin kendi kendilerine davranışlarını sınırlandırması beklenmektedir. (Dunne & Devetak, 2017)

Çoğulcu yaklaşım uluslararası hukuk kavramını tamamen devletlerin şekillendirmesi gerektiğini savunur ve uluslararası hukuk kişisi olarak bireyi dışlamaktadır. Pozitif hukuk düşüncesini benimseyen çoğulcu yaklaşım, bireyin uluslararası toplumun bir üyesi kabul edilmesi fikrine karşı çıkmaktadır. (Buzan, 2015) Çoğulcuların düzen olarak kastettikleri ise tam olarak uluslararası toplumu oluşturan devletler arasındaki düzendir. Dünya toplumu düşüncesindeki bireylere hak tanınması idealdir ancak pratikte uygulanamaz. (Bull, 2000)

Çoğulcu anlayışın öngördüğü düzende devletlerarası ilişkilerde fikir birliğine varılarak belirlenen ortak çıkarlar istikrarı sağlamaktadır. Devletler arasındaki kültürel benzerlik veya ideolojik yakınlık uluslararası düzeni ve barışı sağlamak için yetersiz görülmektedir. Başta Bull'un olmak üzere çoğulcu anlayışı benimseyen İngiliz Okulu düşünürlerinin temel argümanı, uluslararası toplumun kültürel olarak heterojen olması durumunda düzenin sağlanabileceği iddiasına dayanmaktadır. (Buzan, 2015) Dayanımcı anlayışa karşın oldukça kapsayıcı olan çoğulcu uluslararası toplum anlayışı, kültürel ve dini çeşitliliğin kabulüyle birlikte yaşamının mümkün olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Devletler, aynı temel amaçları ve değerleri olmadığı halde ortak bir yasa ve ahlakla birbirlerine bağlıdırlar. (Wheeler & Dunne, 1996) Çoğulcu anlayış, devlet egemenliğinin tanınması ve müdahale etmeme şartlarını bulundururken aynı zamanda siyasi ve kültürel farklılığı kontrol altında sürdürülmesini hedeflemektedir. Böylece devletin merkezde olduğu ve toplulukçu anlayışın benimsendiği ilişki ve ağlardan oluşan bir düzen sağlanabilecektir. Çoğulcular genel anlamda statükonun korunmasıyla ve var olan düzenin sürdürülmesiyle ilgilenmektedirler. Çoğulcu anlayışın düzen ve adalet dengesi biraz karmaşık gibi görünse de temelde adaletsizliğin hüküm sürdüğü bir düzenin istikrar göstermeyeceğini ve düzen sağlanmadan da adaletin de mümkün olmayacağını savunmaktadır. (Buzan, 2015)

Çoğulcu uluslararası toplum anlayışına göre temel odak devletlerin uluslararası toplumda kaostan ve asgari düzeyde de olsa anarşiden arınmış olarak düzenli ilişkiler kurabilmesi, bu ilişkilerin ve devletlerin varlığının devamlılığıdır. Dolayısıyla çoğulcu yaklaşım, uluslararası sorunları çözmede ve devletlerarası ilişkileri düzenlemede ortak bir çerçeve oluşturmak adına minimum düzeyde ve dar kapsamda ortak kurum ve normlarla uluslararası toplumu tanımlamaktadır.

1.2.Ortak Değer ve Ortak Çıkar

İngiliz Okulu içerisindeki tartışmalardan biri de Martin Wight ve Hedley Bull'un uluslararası topluma bakış açıları, ortak çıkar ve ortak kültürün uluslararası toplumu oluşturma konusunda ne kadar belirleyici olduğu konusunda sahip oldukları fikir ayrılığı üzerine ortaya çıkmıştır. Tartışmanın Osmanlı Devleti ve Avrupa devletler toplumu arasındaki etkileşim açısından önemi ise ortak değer ve çıkarı bulunan bu iki aktörün birlikte bir uluslararası toplum oluşturup oluşturmadığı sorusuna yönelik bir cevap sunabilmesidir. Ortak değer veya çıkar unsuruna sahip aktörlerin bir uluslararası toplum oluşturduğu fikri İngiliz Okulu'nda genel bir kabul görmektedir dolayısıyla bu çalışmanın temel argümanı için teorik bir zemin oluşturmaktadır. Bu anlamda ortak değer ve çıkar kavramlarının ortaya çıkmasına giden süreci daha iyi anlamlandırabilmek adına Hedley Bull'un İngiliz okuluna yaptığı katkılara değinmek gerekmektedir.

İngiliz okulunun en önemli isimlerinden biri olan Hedley Bull, Martin Wight'ın ölümünün ardından onun eserlerini düzenlemiş ve okula yeniden kazandırmıştır. Bull büyük ölçüde Martin Wight'ın düşüncelerinden etkilense de kendisiyle hemfikir olmadığı birçok konu olduğu görülmektedir. Bu ayrışmalardan en önemlisi ve Bull'un Wight'tan etkilenmediği temel konu ortak değer ve ortak çıkar kavramları üzerinedir.

Hedley Bull şüphesiz sadece Martin Wight'ın fikirlerinden etkilenmemiştir. Bull'u özellikle ortak değer ve ortak çıkar kavramlarına götüren süreçte fikirleri üzerinde etkisi olan kişi John Anderson'dır. Bull henüz Wight ile tanışmadan önce Anderson'dan ders almış ve uzun yıllar onun fikirlerinin etkisinde kalmıştır. (Bell & Thatcher, 2008) Bull'un fikirlerinde Anderson'ın fikirlerinin yansımaları büyük ölçüde görülmektedir bu sebeple ve Anderson ve Bull'un fikirlerindeki paralellikten bahsetmek gerekmektedir. Bull başta olmak üzere okul içindeki çoğulcu kanadın fikirlerini şekillendiren John Anderson, zamanının önemli

filozoflarından biriydi. (Miller & Vincent, 1990) Anderson, Uluslararası toplumun kurulması ve devam ettirilmesi için dayanışmayı yetersiz bulmakta ve reddetmektedir. Toplumun oluşmasını sağlayan yegâne unsurun üyelerin ortak çıkarları olduğunu ancak bu çıkarların tamamen bütün noktaları ile uyumluluk göstermesinin de mümkün olmadığını öne sürmektedir. Anderson, toplumun dayanışma üzerinden kurulduğunu ve devam ettirildiğini öne sürenleri, toplumsal çeşitliliği, çatışma ortamını ve sosyal anlamda çoğulculuğu ihmal ettiklerini söyleyerek eleştirmektedir. Uluslararası toplumda işbirliğini mümkün görmekle birlikte çatışma ve üyelerin çıkarlarının farklılaşabileceği vurgusu yapmaktadır. Ortak çalışma ve uluslararası kurumların varlığı ile çıkarlarda ayrışmanın ve çoğulculuğun etkilerinin elimine edilebileceğini savunmaktadır. Ortak çıkarların kapsamının genişletildiği ve kurumların ortak çalışmaları artırabildiği noktada dahi uluslararası toplumun tüm üyelerinin benimsediği evrensel değerlerin varlığının mümkün olmayacağını belirtmektedir. Bull başta olmak üzere çoğulcu yaklaşımı benimsemiş pek çok İngiliz Okulu düşünürü evrenselciliğe karşı bu argümanı kullanmaktadır.

İngiliz okulunun önemli isimleri Wight ve Bull'un düşünceleri, çoğulculuk ve dayanışmacılık tartışmasının iki ayrı koluna referans gösterilse de Bull, Wight'ın eserlerini birleştiren, eksiklerini tamamlayan ve "The Anarchical Society" eseriyle daha sistematik bir çalışma haline getiren kişidir. (Hall, 2006) Çoğulcu yaklaşım başta ortak kültür ve uygarlık kavramları üzerine yürütülen tartışmaları içerse de zamanla temel tartışma uluslararası toplumda düzeni devam ettirme konusunda devletlerin beklentileri ve işbirliğinde isteksiz oldukları konular üzerine şekillenmiştir. Ortak çıkar, ortak değer ve ortak kültür tartışmaları devam ederken uluslararası toplumu tanımlamak hem çoğulcu hem de dayanışmacı yaklaşımı benimseyenler için kolay olmamıştır. Özellikle Wight'ın etkisiyle Bull, çalışmalarında ortak kültürün düzenin devam ettirilebilmesi üzerine etkilerine yer verse de ortak kültürün etkisinin zamanla azaldığı görülmektedir. Ayrıca Bull, "The European International Order" adlı eserinde uluslararası toplum oluşturulduğunda düzenin devam ettirilebilmesi için ortak bir kültür paylaşımının zorunlu ve gerekli olmadığını ve ortak amaçların maksimize edilmesinin de devletler için her zaman garanti sağlayamayacağını belirtmektedir. Ortak kültürün uluslararası toplumun oluşmasına ve düzenin devamlılığına yardımı olabilir ancak insan hakları gibi evrensel bir değer için kültürel bir bütünlüğe ihtiyaç yoktur. Aksine bazı

durumlarda kültürel bütünlük ırkçılık ve ayrımcılık ortaya çıkarabilecek bir faktör haline gelebilmektedir. (Cochran, 2009)

Bull, her ne kadar ortak kültürün uluslararası toplumdaki düzenin sürdürülmesi konusunda yardımcı bir faktör olabileceğini kabul etse de “The Anarchical Society” eserinde ortak kültür unsuru yerine ortak çıkar ifadesini koymuştur. Uluslararası ortamın anarşik yapısına rağmen uluslararası toplum üyeleri arasında paylaşılan ortak çıkarlar sayesinde bir düzen sağlanabilmektedir. İngiliz okulu içerisinde özellikle de çoğulcu kanadında tartışılan soru uluslararası toplumda adaletin nasıl sağlanacağından ziyade uluslararası düzenin ne anlama geldiği, nasıl mümkün olacağı ve nasıl korunacağı üzerinedir. (Hurrell, 2014) Bull, diğer çoğulcu uluslararası toplum savunucularından farklı olarak uluslararası toplumun tarihine ve kökenine eğilmek yerine modern uluslararası toplumun güncel formuna ve gelecekte evrileceği halinin özellikleriyle ilgilenmiştir. Ayrıca Bull’un eserlerinde işlediği diğer bir tartışma küresel yönetişimin temel endişeleri olan düzen ve adalet kavramlarıdır. (Makinda, 2002) Çoğulcu ve dayanışmacı yaklaşımların temel tartışması bu iki kavram üzerinde şekillense de buradaki düzenin ve nasıl sağlanacağına sorgulaması bizi ortak çıkarların varlığına götürecektir. Bu sebeple literatürde düzen ve adalet arayışı üzerine yapılan tartışmalara göz atmak gerekmektedir.

Uluslararası toplumda bireyleri ve devletleri kapsayacak şekilde evrensel bir adaletin sağlanmasının kolay olmadığı kabul edilmektedir. (Bull, 2000) Çoğulcu yaklaşımı benimsemiş İngiliz okulu düşünürleri adalet kavramını temel alan dayanışmacıları gerçekçi olmadıkları konusunda eleştirmektedir. Uluslararası toplumda düzeni sağlayan kurumların diploması, uluslararası hukuk, güç dengesi, büyük güçler ve savaş olduğu kabul edilmektedir. Uluslararası toplumdaki düzenin işleyişini ve devamlılığını bozacak olan faktörler ise diğer devletlerin yerinde beklentilerini görmezden gelen, evrensel ve ortak iyiliğin sağlanması için çaba göstermeyen devletlerdir. Bu devlet veya devlet gurupları uluslararası toplum düzeninin sürdürülmesi için en büyük tehdit olarak görülmektedir. (Bull, 2000) İngiliz okulu içerisinde ortaya çıkan çoğulcu uluslararası toplum anlayışının argümanları çoğu zaman realizme yakın görülse de çoğulculuk, realizmin eleştirisini yapmakta ve eksik düşüncelerini tamamlamaya çalışmaktadır. Başta Bull olmak üzere birçok çoğulcu düşünür, devletlerin sahip olduğu reel politiği göz ardı etmese de belirli şartlar altında egemen devletlerin ortak çıkarlara sadık bir

şekilde hareket edebileceklerine inanmaktadır. Çoğulcu anlayış, ortak çıkarların varlığını kültürel bütünlüğün önünde tutmaktadır. Çoğulcu uluslararası toplum anlayışında uygun şartlar sağlandığında kültürel heterojenliğin devletlerarası düzenin varlığı ve devamlılığı için bir tehdit oluşturmadığı düzenin korunması ve devamlılığı için ortak çıkarların varlığı yeterli görülmektedir.

Çoğulcu toplum anlayışı, devletin egemenliğini dokunulmaz görmekte ve özerklik, kültürel çeşitlilik gibi değerlere vurgu yapmaktadır. Çoğulcu yaklaşım, tartışmaya açıldığı ilk süreçten farklı olarak ilerleyen süreçte devletten ziyade daha çok bireylerin hak ve çıkarlarını öncelemeye, düzen kavramının yanında adalet kavramını da tartışmaya ve evrensel adalet ile kastedileni devlet düzeyinde adalet değil insanlığı oluşturan bireyler düzeyinde adalet olarak algılamaya başlamıştır. (Bull, 2000)

Çoğulcu uluslararası toplumu savunan İngiliz okulu düşünürlerini hayal kırıklığına uğratan en önemli meselelerden biri Soğuk Savaş dönemindeki nükleer silahlanmanın önünün kesilememesi ve devletlerin bu konuda iş birliği yapmaması olmuştur. Çoğulcular, nükleer savaş tehdidine karşı devletlerin ve özellikle de büyük güç olan ABD ve Sovyetler Birliği'nin uluslararası düzenin devamlılığı ve korunması için işbirliği yapması gerektiğini savunmuştur. Ancak bu beklenti karşılık bulamamış ve büyük güçler uluslararası düzen için ortak çıkarlara değil kendi çıkarlarına sadık kalmıştır. (Dunne, 1998) Bu sebeple çoğulcu kanadın ilerleyen yıllarda öncelik olarak gösterdiği temel amacı, uluslararası düzenin korunmasından adaletin sağlanmasına doğru kaymaya başlamıştır. Adaletin merkeze alınmaya başlanmasıyla ortak kültür unsurundan tamamen uzaklaşıldığı görülmektedir ve uluslararası toplumun daha kapsayıcı olup genişlemesi savunulmaktadır. Ayrıca çoğulcu uluslararası toplum modelinin en önemli savunucularından olan Bull, uluslararası toplumun genişleme hikayesini ortak değer ve çıkar unsuru paralelinde açıkça ortaya koymaktadır. Bull, uluslararası toplumu genişletmek adına üçüncü dünya ülkelerinin Avrupa devletler toplumunun sahip olduğu normları kabul ederek benimsemesinin önemi üzerinde durmaktadır. Güney ve doğu devletleri ile ilişkilerde ayrımcılığın ve dışlanmanın ortadan kaldırılması için sahip olunan kurum ve kuralların yeniden düzenlenmesi gerektiği ancak bu şekilde birlikte yaşamının ve ortak bir çıkarın mümkün olduğu savunulmaktadır. Çoğulcu anlayışa göre Avrupa devletler toplumunun genişlemesi, bu toplumun sahip olduğu

normların ve kurumların evrenselleşmesi devletler arasındaki dayanışma duygusunu besleyerek uluslararası toplumda hem düzenin hem de adaletin sağlanması için devletleri ortak değerlere ve çıkarlara götürmektedir. (Dunne, 1998) Uluslararası toplumda düzen ve adalet kaygısı bir arada düşünüldüğünde aslında çoğulcu ve dayanışmacı kanatların birbirlerine tam olarak muhalif iki yaklaşım olmadığı görülmektedir. Buradan hareketle uluslararası toplumu istikrarlı kılan meşru düzen, dayanışma duygusuyla kurulmalı ve çoğulcu anlayışa saygı duymalıdır. Bull, uluslararası toplumu anarşik yapıdan dünya düzenine doğru götüren alternatif yollar çizerken Grotious'un dayanışmasını devletlerin ortak amaçlara hizmet edebilmek için ortak kurum ve uygulama oluşturabilme kapasiteleri olarak işlemektedir. Bu sentezde dayanışmacılığın siyasi amaçlarla savaşa başvurmayı yasaklama ve güç kullanımında devletler toplumunun irade sahibi olması gerektiği düşüncesi tartışılmaktadır. (Dunne, 1998)

Çoğulcu yaklaşımda uluslararası düzene dair çalışmalar genellikle anarşik uluslararası toplumda ortaya çıkan kurum ve kuralların çerçevesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Uluslararası arenada yasa koyucu, bu yasaları uygulayıcı veya en azından yasalar üzerinde işbirliği sağlayıcı bir irade yokluğundan dolayı bu uluslararası anarşik yapı, devletlerin bilinçli ve gönüllü olarak üzerinde işbirliği yaptığı ortak kural, değer, kurum ve çıkarlar oluşturmasıyla bir uluslararası topluma dönüşebilmektedir. (Hurrell, 2014) Tasarlanan uluslararası toplum ortak kurum ve kurallar aracılığıyla işlemektedir. Uluslararası toplumun kurumları ne kadar güçlendirilirse anarşinin etkileri azaltılabilmekte ve uluslararası düzeyde adalet ve düzen sağlanabilmektedir. Devletlerin ortak kurumlar ve kurallar konusunda fikir birliğini sağlayacak temel faktörler ise ortak değer ve ortak çıkar olarak görülmektedir. Dayanışmacı uluslararası toplumu savunanların temel unsur olarak gösterdiği ortak kültür, uluslararası toplumun genişlemesi açısından sınırlayıcı bir faktör olarak görülmektedir. Zira çoğulcu uluslararası toplum düşüncesine göre, uluslararası toplum dediğimiz organizma Avrupa dışındaki dünya ülkelerini de kapsayacak şekilde revize edilmelidir. (Bull, 2008)

Çoğulcu uluslararası toplum düşüncesini Bull'dan bağımsız bir şekilde incelemek doğru olmayacaktır. Çünkü Bull, uluslararası toplumun genişlemesi üzerine birçok açıdan incelemeler yapmıştır. Bull, batı dünyasının dil, din, kültür, değer gibi hususlardaki üstenci tavrına karşı diğer dünya ülkelerinin tepki ve isyanlarını da incelemiştir. Bull, Batı'nın bir

diğer anlamda Avrupa devletler toplumunun katı sınırlandırmaları ve dar çerçevesini eleştirerek, uluslararası toplumun kültür ve inanç homojenliğini sonlandırarak melezleşmesine izin vermesi gerektiğini savunmuştur. Uluslararası toplumda ortak değerler inşa ederek bu değerler üzerine fikir birliğine varılmasının kültüre ve inanca zarar vermeyeceğini ve etkisiz hale getirmeyeceğini öne sürerek dayanışmacıların endişelerine de cevap vermektedir. (Dunne, 1998)

Büyük güçler zaman içerisinde değişmektedir ve güç dengesi de devamlı hareket halindedir dolayısıyla uluslararası toplumun devamlılığını ve işlevselliğini sağlayan temel kurumlar ortak çıkarlar ve değerler sayesinde mümkün olan diplomasi ve uluslararası hukuk kurumlarıdır. (Williams, 2005) Bull, uluslararası düzeyde Hobbes'un Leviathan'ını da reddetmektedir. Ona göre büyük güçlerin rekabet etme ve hayatta kalma hedefleri doğrultusunda ortak çıkarlara sadık kaldığı ortamda işbirliği mümkündür. (Bell & Thatcher, 2008)

Uluslararası toplumu ortaya çıkaran minimum koşul ortak çıkarların varlığıdır. Böylesi anarşik bir ortamda, düzeni sağlayan bir üst otoritenin olmayışı, devletleri bir toplum oluşturabilmek adına ortak çıkarlar bulmaya zorlamaktadır. (Bull, 2002) Devletlerin en temel çıkarı uluslararası sistemde hayatta kalabilmek ve güvenliğini sağlayabilmektir. Uluslararası sistem, ulus ötesi zararlara sebep olabilecek aktörleri de barındırdığından güvenlik ihtiyacı, doğal olarak ortak bir çıkar olarak karşımıza çıkmaktadır. (Dunne, 1998) Dünyadaki ortak iyiliği sağlamak için alınan önlemler, devletlerin varlıklarını devam ettirme ve güvenliklerini sağlama isteğine dayanan devletler topluluğunun ortak çıkar duygusunun da ötesindedir. Zira ortak iyilik ile kastedilen devletlerin değil insanlığın kendisini koruyan ortak çıkarlardan oluşmaktadır. (Bull, 2000)

Ortak çıkarların kabul edilerek saygı duyulmasını sağlayacak olan unsur ortak değerlerdir. Devletlerin uluslararası bir topluma ulaşabilmesi ortak değerleri paylaşmaları ile mümkün olabilmektedir. (Hurrell, 2014) Aktörler tarafından ortak değerlerin paylaşıldığı bir ortamda ortak çıkar benimsenebilir ve düzen korunabilir. Burada değer olarak kastedilen ortak kültür olarak kabul görmesi beklenen batı dünyasına ait kültürel değerler değil, bütün devletler tarafından paylaşılan zaman içerisinde değişip gelişen unsurlardır. Uluslararası ilişkilerde değerlerden soyutlanmış herhangi bir unsur yoktur. (Bull, 1972) Birlikte

oluşturulan değerler, mantığa ve kanıtlara dayanan, katı ve değişmez unsurlar olmak zorunda değildir ancak bu şekilde değişir, gelişir ve daha geniş bir uluslararası topluma hitap edebilir. (Bull, 1966)

Çoğulcu yaklaşımda Bull başta olmak üzere birçok düşünür tarafından daha çok düzen ve adalet arasındaki ikilemin, uluslararası toplum, dünya toplumu, uluslararası sistem konularının işlendiği görülmektedir. (Makinda, 2002) Çoğulcu uluslararası toplum anlayışını savunmuş olan Bull, Wight'ın çalışmalarını derinleştirerek İngiliz okulundaki üç gelenek için orta bir yol oluşturmaya çalışmıştır. (Dunne, 1998) Çoğulcu uluslararası toplum tasarımında düzen ve adaletin eş zamanlı olarak sağlanması halinde ortak değer ve çıkar unsurlarına dayanan bir uluslararası toplum resmi çizilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI TOPLUMUN ORTAYA ÇIKIŞI

2.1. Fransız Devrimi ve Uluslararası Sistem

Bu bölümde uluslararası sistemden uluslararası topluma geçiş süreci ele alınacaktır. 18. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa devletler sisteminin oluşumu tanımlanmaktadır. Avrupa'da kuzey ve güney olmak üzere iki farklı devlet sistemi olduğu kabul edilmektedir. Kuzey devlet sisteminin temel aktörleri, İsveç, Danimarka, Polonya ve Rusya iken güneydeki sistemin ana aktörleri Fransa, İngiltere, Hollanda, Papa, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu'dur. (Little & Dunne, 2014)

Uluslararası sistemin uluslararası topluma evrildiği süreci daha iyi kavrayabilmek adına öncelikle mevcut sistemin çözülüşüne ve yıkılışına neden olan olaylara ve gelişmelere kısaca değinmek gerekmektedir. Otuz Yıl Savaşları'nın ardından imzalanan barış antlaşmaları sayesinde kaosu ve belirsizliklerin sürdüğü dönem sona ermiştir. Antlaşmalarla birlikte ortaya çıkan yeni düzene genellikle Westphalia Düzeni denmektedir. Bu düzeni oluşturan temel unsurlar, sınırları net bir biçimde çizilmiş modern devlet yapısı ve egemen eşitliği kavramıdır. Bu şekilde her monarşinin yetkisi altında bulunan ve vergi alabileceği toprakların sınırları tanımlanmış ve her monarşi birbirini eşit olarak kabul etmiştir. (Giddens, 1985) Yeni sistemde modern devletler arasında diplomatik ve ekonomik ilişkiler kurulmuş ve bu ilişkiler kurulan akrabalıklar ile güçlendirilmiştir. (Lee, 2009) Yeni düzende de güç dengesinin korunması tüm devletlerin ortak amacı olmaya devam etmiştir. 1648'de ortaya çıkan sistem

1713 tarihli Utrecht Antlaşması ile desteklenmiş ve korunmaya çalışılmıştır. Bu tarihten Fransız Devrimine kadar olan süreç Avrupa devletleri için düzen ve ilerleme yılları olarak görülmektedir. (Watson, 1992) 1789 yılında gerçekleşen devrim, mevcut düzenin çözümlenmesine neden olmuş ve uluslararası sistemi dönüştürmeye zorlamıştır.

Uzun yıllar Fransa'nın İngiltere ile arasında görülen rekabet, Fransa'nın Amerikan Devrimi'ne dahil olması ve bu dahlin monarşi için büyük mali yükler ortaya çıkarmasıyla sonuçlanmıştır. (Roberts, 2017) Devrim için maddi taban bu şekilde oluşurken, Amerikan Devrimi'nde ortaya çıkan yeni fikirler önce Fransa'yı daha sonra ise tüm Avrupa'yı düşünsel olarak devrime hazırlamıştır. Amerikan Devrimi, Avrupa'da gerçekleşen hiçbir olaya veya savaşa benzer şekilde sonuçlanmamıştır. Amerikan devriminin getirileri olan özgürlük ve tiranlara karşı başkaldırı ile mevcut sistem çatırdamaya başlamıştır. Bir monarşide kralın, ülkeyi şahsi iradesine göre yönetmesi tiranlaştığını göstermektedir ve bu durumda halkın ona isyan edebilme hakkı bulunmaktadır. Dolayısıyla tiranlara karşı isyan etme ve devrim isteme hakkı Avrupa'nın Amerika'dan ithal ettiği bir hak olarak görülmektedir. Tirana başkaldırı ve özgürlük talepleriyle birlikte gelen Fransız Devrimi, Avrupa siyasi yapısı için büyük bir kriz ortaya çıkarmıştır. (Wight, 1966) Fransa'da monarşinin yıkılması ile tüm Avrupa monarşileri tek tek çözülmeye başlamıştır. Amerikan Devrimi yeni bir dünyada gelişmeye ve güçlenmeye neden olurken Fransız Devrimi Avrupa'da 25 yıl sürecek sancılı bir kaos dönemine neden olmuştur. (Sander, 2013) Uluslararası sistemi oluşturan modern devletlerin çözümlenmesi ve peşi sıra gerçekleşen savaşlar ile uluslararası düzen ve devletlerarası ilişkiler büyük ölçüde etkilenmiş hatta var olan ilişkiler tamamen ortadan kalkmış, yeni bir düzen ve işleyiş ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Uluslararası işleyiş temsil eden sistem, düzen, toplum kavramları ve yapıları zaman içinde değişip dönüşse de her dönemde güç dengesinin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. İngiliz Okulu'nun uluslararası toplumu oluşturan kurumlar arasında gösterdiği güç dengesi ve büyük güçler kurumunun, Fransız Devrimi gerçekleşirken de önemli birer unsur olduğu görülmektedir. Zira Avrupa devletleri, devrim ateşinin kendilerine sıçrayabileceği ihtimalini göz ardı ederek dönemin büyük gücü olan Fransa'nın devrimle birlikte zayıflamasını ve iç karışıklarını desteklemiştir. (Armaoğlu, 1997) Bu desteğin ve görmezden gelmenin temel motivasyonunun güç dengesini sağlama ve büyük bir gücün zayıflaması olduğunu söylemek

yanlış olmayacaktır. Fransız Devrimi, din savaşlarının ardından uluslararası toplumun şahit olduğu ilk ideolojik çatışmaya işaret etmiştir buna rağmen diğer devletler devrime müdahalede bulunmamıştır. (Mayall, 1989) Ayrıca Fransız Devrimi ile eşzamanlı olarak Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu'nun da dahil olduğu birçok savaş gerçekleşmiştir. Bu savaşlar sebebiyle dikkati dağıtık olan Avrupa'nın odağı kısa süre içerisinde yeniden Fransız Devrimi'ne çevrilmiştir.

Toplumun tüm unsurlarıyla katıldığı bir devrim olan Fransız Devrimi'nin etkilerinin tüm Avrupa'ya yayılması olası bir durumdu ve Avrupa devletler sistemi için de büyük bir risk oluşturmaktaydı. Devrimin ortaya koyduğu ilkeler ve kavramlar mevcut uluslararası sistemin işleyişine oldukça yabancıydı. Devrimin dayandığı ilkeler doğal haklara sahip eşit ve özgür bireyler etrafında şekillenen ve bütün insanları kapsayan bir toplumu öngörmekteydi. Fransız Devrimi düşüncesi, devletin oluşumunun ve toplumsal düzenin bu ilkelere göre şekillenmesini, siyasi otorite ve hükümetin halkın iradesine dayanması gerektiğini öngörmüştür. (Schroeder, 1994) Devrimle birlikte Avrupa toplumlarının aşına olduğu feodal düzen tamamen ortadan kalkmıştır. Devrim sonucunda mali güçlerin el değiştirmesiyle, kilise devlete bağlanmış, orta sınıf zenginleşmiş ve burjuva siyasi bir grup olarak görülmüştür. (Pilbeam, 2006) Devrim, Avrupa toplumları için birçok yenilik getirdi ve İngiliz Devrimi de dahil olmak üzere daha önceki hiçbir devrimle benzerlik göstermemiştir. İngiliz Devrimi'nde din ve toplumsal statüler korunurken Fransız devrimi var olan bütün toplumsal unsurları ve düzeni ortadan kaldırmıştır. (Schofield, 1992) Öte yandan 1776'da İngiltere'de kabul edilen ilkeler, anayasalcılık ve parlamenter sistem daha sonrasında 1789'da ilan edilen ilkelerle birleşmiştir. (Mayall, 1989) Ulusal düzeyde toplum düzenini kökünden değiştiren bu devrim, ilkeleriyle birlikte bütün Avrupa'da etkisi göstermiş ve yayılmıştır. Böylesi bir değişimin uluslararası sistemi ve işleyişi etkilememesi mümkün olmamıştır. Kısa bir süre sonra devrim, Fransa topraklarının genişlemesi için bir araç haline gelmiş ve milliyetçilik tüm Avrupa'da etkisini göstermeye başlamıştır. Fransa'nın milliyetçiliği tüm Avrupa'ya ihraç etmesiyle devrim Fransa'nın iç meselesi olmaktan çıkmış tüm Avrupa'nın ortak bir problemi haline gelmiştir. (Ateş, 2012) Devrimin ardından sınırları değiştirmeye başlayan savaşlar dizisi 1792'den 1815'e kadar devam etmiştir. 1648'de monarşiler üzerine kurulan uluslararası sistem, milliyetçilik, vatanseverlik ve cumhuriyet

kavramları ile tamamen bir çözüme yaşamıştır. Devrimle birlikte soylular ve hanedan çıkarına hizmet eden mutlak monarşi, burjuva tarafından tamamen ortadan kaldırılmıştır. Devrimin ardından Fransa milli iradesi de ulusun üstünlüğü ilkesine dayanarak topraklarını genişletme eğiliminde olmuştur. Mevcut uluslararası sistemde Avrupa diplomasisi için büyük güçler ne kadar önemliyse bu güçlerle arasında hanedanlık bağı olan görece daha güçsüz Avrupa devletleri de büyük önem taşımaktaydı. (Bullen & Bridge, 2005) Dolayısıyla ulusun üstünlüğü ilkesi tüm Avrupalı devletleri rahatsız eden sonuçlar doğurmuş ve savaşlar tüm Avrupa'yı kapsamaya başlamıştır. Fransa hem içte hem dışta büyük mücadeleler vermek zorunda kalmıştır ve devrimin getirdiği bölünmeler de iç savaşa ve kaosa neden olmuştur. Fransa'da zorla sürdürülen bir yönetim görülse de savaşların ardından yapılan barışlar onu meşrulaştırmak için yeterli olmuştur. (Ateş, 2012)

3 yıl devam eden devrimin ardından mutlak monarşiler eski gücünü kaybetmiş olsa da varlığını devam ettiren monarşiler de olmuştur. Dolayısıyla Avrupa'da monarşilerden oluşan eski uluslararası sistemden farklı olarak cumhuriyetler ve monarşiler olmak üzere bir ikilik ortaya çıkmış ve bu farklılık çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Ulusun üstünlüğü, milliyetçilik ve vatandaşlık ruhuna sarılan ve bu duygularla sınırlarını genişletmek isteyen Fransa'ya karşı Avrupa monarşilerinin tepkisi şiddetli olmuştur. Bu çatışmalar Avrupa'yı Napoleonik savaflara sürükleyen temel neden olmuştur. Fransız Devrimi'nin getirileri ve uluslararası sisteme vermiş olduğu zarar sonucunda Avrupa her ne kadar hala uluslararası sistemin merkezinde de olsa ona yabancı bir unsur haline gelmiştir.

İngiliz Okulu düşünürlerinden Martin Wight'ın mevcut düzenin dönüşmesi anlamında devrimcilik için gösterdiği ilk örnek, din savaşları sonucunda ortaya çıkan yeni sistemdir. İkinci örnek ise bu sistemi tamamen ortadan kaldıran Fransız Devrimi'dir. Fransız Devrimi rejimin yıkımı olsa da egemenlik kavramını ortadan kaldırarak anarşik bir sisteme yönlentmemiştir. (Ağaoğulları, 2013) Bu nedenle Wight'a göre devrimin ardından yapının değişim ve dönüşümünü konuşmak gerekmektedir. Çalışmanın konusu ile yakından ilgili olarak bir İngiliz Okulu yaklaşımı olan çoğulculuğun önemli ismi Hedley Bull'a göre ise Amerikan ve Fransız devrimlerine şahit olan devletlerin mevcudiyetleri, monarşiye yani Wight'ın uluslararası meşruiyet ilkesine dayandırdığı hanedanlık unsuruna dayanmaktaydı. (Bull, 2002) Dönemin monarşilerinin, uluslararası toplumun toprakları ve nüfusu üzerinde

egemenliği tanınmış bir üyesi olabilmesi hanedanlık ilkeleri ile bağıntılıydı. Ancak devrimden sonra uluslararası toplumda meşruluk ilkesi herhangi bir hanedanlık unsuru içermemiştir. Devrimlerden sonra uluslararası sistemde var olabilme, milli iradeyi ve halkın haklarına saygılı bir yönetimi gerektirmiştir. Bu sebeple devrimler uluslararası sistemin yapısını bozan gelişmeler olarak görülmüştür. Fransız Devrimi ve onu takip eden Napoleonik Savaşlardan sonra Avrupa, değişerek parçalanmış bir sistemden bilinçli bir şekilde dayanışmanın olduğu bir sisteme evrilmiştir. (Bull, 2000) Fransız Devrimi, bu değişimin ilk bölümünü oluşturmuş, ortaya çıkardığı fikirler tüm devletleri etkilemiş ve en önemlisi devrimin çocuğu Napoleon'u doğurmuştur.

2.2.Napolyon Savaşları'ndan Viyana Kongresine Giden Süreç: Uluslararası Toplumun Kuruluşu

Napoleon Bonaparte yükselişiyile birlikte Avrupa'yı 1795 yılından 1815 yılına dek sürecek, bütün Avrupa'nın haritasını değiştirecek ve mevcut düzeni alt üst edecek bir dizi savaşa sürüklemiştir. Napoleon, İtalya Seferi ve ardından Venedik'i tarih sahnesinden silen Avusturya ile yaptığı Campo Formio Antlaşması ile uluslararası alanda Fransa'yı meşrulaştırmayı başarmıştır. (Schroeder, 1994) Başarıları sayesinde güçlenen Napoleon, gücünün İngiltere tarafından da tanınmasını ve kabul edilmesini istemiştir. Napoleon, İngiltere'nin denizlerdeki üstün konumunu göze alarak sömürgesi Hindistan'a giden yolunu kesmeyi planlamıştır. Napoleon, bu amaç doğrultusunda Malta'yı işgal ettikten sonra yönünü Mısır'a çevirmiştir. Ancak üç farklı gücün ilgi alanı olan Mısır'ın işgali ortalığı karıştırmıştır. Fransa Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal ederek, İngiltere'nin sömürgelerine giden yolu tehdit etmiş aynı zamanda Akdeniz'in Rusya'nın ilgi ve çıkar alanı olmasından dolayı Rusya'nın tepkisini çekmiştir. Bu tavrıyla Fransa, bölgede etkin üç farklı gücün de düşmanlığını kazanmıştır. Napoleon'un saldırgan tavırları İngiltere, Osmanlı ve Rusya yakınlaşmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti, uğraştığı iç sorunlar nedeniyle Fransa'ya karşı başarılı bir karşılık verememiştir ancak İngiltere sessiz kalmayarak Fransa'nın donanmalarını yakmıştır. (Turan, 2015) Donanmasının yanmasının ardından eşzamanlı olarak iç karışıklıklar yaşayan Fransa geri çekilmiştir ve Napoleon'un ilk yenilgisi burada gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerin ardından İngiltere Fransa'ya karşı bir koalisyon oluşturmuştur ve bu koalisyon Osmanlı Devleti ve Rusya da katılmıştır. (Mansfield, 2011)

Koalisyonun kurulmasının ardından İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Amiens Barış Antlaşması'yla Fransa Mısır'ı boşaltmıştır ve Mısır'ın Osmanlı toprağı olduğu her iki devlet tarafından da kabul edilmiştir. (Armaoğlu, 1997) İngiltere, Malta ve Mısır'ın işgaline yönelik olarak saldırgan ve mevcut düzeni bozmaya yönelik hareket eden Fransa gibi bir güç unsuruna karşı güç dengesini sağlayıcı bir rol benimsemiştir. Bu güç unsuruna karşı koalisyon yoluyla bir ittifak oluşturmuştur. Osmanlı Devleti de Avrupa toplumunun bir parçası olarak Akdeniz'de kurulan güç dengesinde Fransa'ya karşı konumlanmıştır.

Mısır'daki yenilgisinden kısa bir süre sonra 1804 yılında kendisini imparator, aile bireylerini de prens ve prenses olarak ilan eden Napoleon, Avrupa'daki hanedanlık bağıını yok saymıştır. Hanedan soyundan gelmeyen ve hiçbir zaman diğer Avrupa hükümdarlarına denk görülmeyen Napoleon, Fransız toplumunun büyük bir kesimini peşinden sürüklemeyi başarmış ve Avrupa'yı işgal etme amacına geri dönmüştür. (Lee, 2009) Napoleon, bir yandan devrimin getirdiği özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi sloganları kullanırken toplumsal alanda yaptığı birçok reform ile kalıcı bir monarşi kurmaya çalışmıştır. Devrimin getirileri ile eski rejimin bir sentezini ortaya çıkarmış bunu yaparken de despot bir tavır sergilemiştir. Kitleleri yanına çekebilmek için devrimci temayı korumaya çalışırken aynı zamanda monarşik yapıyı güçlendirecek adımlar da atmıştır. (Watson, 1992)

Napoleon, 1805 yılında İsviçre ve Piyomente'yi işgal etmiş ve kendisini Kuzey İtalya kralı ilan etmiştir. (Davies, 2006) Bunun üzerine Avusturya da koalisyona katılmıştır böylece Fransa'ya tepki olarak İngiltere, Rusya, Avusturya ve İsveç ile birlikte üçüncü koalisyon kurulmuştur. Trafalgar'da İngiltere tarafından donanması yok edilen Fransa bu zayıflığını Austerlitz Savaşı'nda Avusturya'yı yenerek kapatmaya çalışmıştır. Savaş sonunda Fransa ile barış antlaşması imzalayan Avusturya, İtalya'daki, Almanya'daki ve Venedik'teki topraklarını Fransa'nın kontrolüne bırakmıştır. Güney ve batı Almanya'da bulunan devletleri Ren Konfederasyonu'nu kurarak bir araya getirmiştir. (Armaoğlu, 1997) Fransa eli ile Avrupa haritasının değişmesi büyük tepkilere neden olmuştur. (Watson, 1992)

Napoleon'un Avrupa'yı kendi istekleri doğrultusunda düzenlemeye çalışması dördüncü koalisyonun kurulmasına neden olmuştur. Diğer koalisyonlarda tarafsız kalmayı tercih eden Prusya, İngiltere ve Rusya etkisiyle Fransa'nın karşısında durmuş ve dördüncü koalisyonda yer almıştır. Rusya'dan yeterli desteği alamayan Prusya, 1806 yılında Fransa tarafından ağır

yenilgiye uğramıştır. (Ikkenbery, 2001) Fransa'dan aldıkları yenilgiler üzerine Avusturya ve Prusya gibi iki büyük gücün kaybedilmesi yıkılan sistemin düzeltilemez halde olduğunu göstermiştir. Avrupa devletleri, Fransa'yı nasıl durduracaklarını, Avrupa'da barış ve istikrarı nasıl inşa edeceklerini bilmiyorlardı. Dördüncü koalisyonun kurulmasına dek büyük güç olarak kabul edilen Avusturya ve Prusya, Fransa'nın hegemonya alanına girmiştir dolayısıyla Fransa etkisi altına girmeyen yalnızca Rusya ve İngiltere kalmıştır. (Watson, 1992)

Kendisine karşı kurulan dördüncü koalisyonu yenmeyi başaran Napoleon, sadece İngiltere ile mücadele etmek için Rusya ile ittifak kurmaya yeltenmiş ve 1807 yılında imzalanan Tilsit Antlaşması ile bu amacını gerçekleştirmiştir. Bu antlaşmayla Rusya, 1806 yılında Fransa'nın İngiltere'ye karşı başlattığı Kıta Ablukası uygulamasına katılmıştır. Bu abluka ile Fransa, diğer Avrupa devletlerinin İngiltere ile ticaret yapmasını yasaklamış, İngiltere'ye giden ya da İngiltere'den gelen malların bulunduğu gemilerin batırılması emrini vermiştir. Napoleon, bu şekilde İngiltere'nin denizlerdeki gücünü kırmayı hedeflemiştir. (Potyemkin, 2009) Yaptığı antlaşmalar ile orta ve batı Avrupa'da egemenliğini ve gücünü kanıtlayan Napoleon'un zirvedeki konumu uzun sürmemiştir. İngiltere'ye karşı uyguladığı abluka uzun vadeli bir uygulama olamamış ve Napoleon'un kurmaya çalıştığı katı sistemde çözümler olmaya başlamıştır. (Watson, 1992) Uygulanan abluka, başta Fransa olmak üzere bütün Avrupa ekonomisi için ağır sonuçlar doğurmuştur.

Napoleon, abluhanın dışına çıkması üzerine Portekiz'i işgal etmiştir. Napoleon'un Avrupa haritasını istediği gibi şekillendirmesi ve kralları tahtından edip yerine istediği kişileri getirmesi sonucunda devrimin sloganları Napoleon'a karşı kullanılmıştır. İspanya ve Prusya'da milli ayaklanmalar başlamıştır ve kurulan beşinci koalisyon ardından İngiltere'nin Portekiz'e asker çıkarması üzerine Fransız orduları yenilmeye başlamıştır. (Davies, 2006) Kitlelerin özgürlük arayışı içinde Napoleon'a karşı ayaklanmasını fırsat bilen Avusturya, Fransa'ya karşı ordularını görevlendirmiştir. Yaptıkları son ittifaka göre Rusya'nın Fransa yanında yer alması beklenirken dolaylı yoldan Avusturya'ya yardım etmiştir. (Armaoğlu, 1997) Savaş sonucunda imzalanan barışla birlikte Napoleon Avrupa'daki hegemonyasını sürdürüyormuş gibi görünse de imparatorluk zayıflamış ve Fransız halkı sürekli devam eden savaş durumundan dolayı yıpranmıştır. Ancak buna rağmen Avrupa'da bağımsız kalmayı başaran Rusya ve İngiltere olmak üzere yalnızca iki devlet kalmıştır. (Watson, 1992) Beşinci

koalisyonla beraber Fransız-Rus ittifakı son bulmuş ve 1810 yılına gelindiğinde iki imparatorluk da savaş hazırlığına başlamıştır. Napoleon, Avrupa'daki egemenliğinin önündeki en büyük engelin Rusya olduğunu düşünmüştür. 1812 yılında Rusya'ya giren Fransız orduları, altıncı koalisyonun kurulması ve Rusların Moskova'dan ayrılırken şehri ateşe vermeleri ile zor durumda kalmış ve Moskova'dan çekilmiştir. (Armaoğlu, 1997)

Napoleon'un Rusya karşısındaki yenilgisi üzerine tüm Avrupa güçleri Fransa'ya karşı bir araya gelmiş ve Napoleon da Avrupa sistemini tek baskın gücün hâkim olduğu bir sisteme dönüştürmenin cezasını çekmiştir. (Watson, 1992) Fransa'ya karşı kurulan beş koalisyon da devletlerin ortak çıkara sadık kalmamaları dolayısıyla başarısız olmuştur ancak altıncı koalisyonda ayaklanan milliyetçiler ve İngiltere başta olmak üzere tüm büyük güçler birlikte harekete geçmiştir. Önceki koalisyonlardan farklı olarak Avrupa güçleri bir araya gelmeyi başarmış ve Napoleon karşısında etkin bir şekilde hareket edebilmişlerdir.

Napoleon, diğer Avrupa devletlerine karşı saldırganca davranarak onlar üzerinde egemenlik kurabileceği, sürdürülemez bir sistem kurmak istemiştir. Fransız Devrimi ve onun doğurduğu özgürlük, milliyetçilik kavramları mevcut sistemi yıkmış ve Napoleon için hareket alanı açmıştır. Avrupa haritasının tamamıyla değişmesi ve Napoleon tarafından kurulan uydu devletler, sistemin eski haline dönmesini zorlaştırmış ve revizyonu zorunlu hale getirmiştir. Avrupa sisteminde ve haritasında geri dönüşü olmayacak büyük bir kırılma yaşanmıştır. Altıncı koalisyonun Napoleon'u yenilgiye uğratmasının ardından Avrupa'da yeniden güç dengesi kurulmaya çalışılmıştır. Koalisyonlar aracılığıyla kurulmaya çalışılan güç dengesi, Napoleon'un işgal yoluyla evrensel bir imparatorluk kurmasını engellemiştir. (Bull, 2002) Bu tarihten sonra da geriye kalanların, diplomasi ve uluslararası hukuk gibi kurumlara bağlı bir düzen kurulması için uygun koşulları sağlaması gerekmiştir. Avrupa artık güç dengesi ilkelerine dayanan bir uluslararası düzenin inşasına hazır hale gelmiştir. (Kissenger, 2000) Devletler bozulan düzeni onarmak, yeni ilişki ve diyalog biçimleri tanımlamak zorunda kalmışlardır. Artık Avrupa'da feodal düzen yerine Napoleon'un beslendiği özgürlük, eşitlik ve milli irade gibi kavramlar hakimdi. Kısa sürede Avrupa'nın içine işleyen ve sınavı haline gelen bu kavramlar bir anda silinemezdi. (Hobsbawm, 2003)

İngiliz Okulu'ndan Martin Wight devrimciliği işlerken Fransız Devrimi'nin düzeni değiştirme eğiliminden bahsetmiştir. Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı cumhuriyeti,

Napoleon tiranlığa dönüştürmüştür ve böyle bir tiranlık sistemi bozarak yeni bir düzeni zorunluluk haline getirmiştir. (Wight, 1992) İngiliz Okulu perspektifinden bakıldığında, cumhuriyet gibi var olan düzeni değiştiren ve sisteme yabancı olan bir unsur ortaya çıkarmanın aşırılıklarla sonuçlanabileceği öngörülebilmektedir. 20. yüzyılda görülen totaliter rejimler de bu öngörüye birer örnek oluşturmaktadır. Bull'a göre Napoleon Savaşları, Avrupa'yı zirveye taşıyacak bir basamak görevi görmüştür ki zirve olarak kastedilen de 1815'te kurulan düzendir. (Bull, 2002)

Sistemde baskın ve saldırgan güç olan Napoleon'un varlığı kabul edilemez hale gelmiştir. Napoleon dönemi, uluslararası toplumun söz konusu olmadığı anarşik sistemin bir özeti olarak değerlendirilmiştir. (Buzan, 1993) Anarşik ortamın şartlarından beslenen Napoleon, altıncı koalisyon tarafından yenilgiye uğrasa da vazgeçmemiştir bu nedenle İngiltere ve Rusya başta olmak üzere tüm Avrupa devletleri kalıcı bir çözüm arayışına girmiştir. Avrupa devletlerinin altıncı koalisyona dek kurdukları hiçbir ittifak başarıya ulaşamamıştır çünkü bireysel çıkarlarını ortak çıkarlarının önünde tutan devletler, Napoleon'dan tehdit algıladıklarında koalisyonlara katılıyorlar ve bireysel çıkarlarını tehdit eden durum ortadan kalktığında ise Fransa ile antlaşmaya varmışlardır. (Hobsbawm, 2003) Bu kararsızlık, güvensizlik ve taraf değişikliğinin sıkça yaşanması, Napoleon'un hareket alanını rahatlatmış ve Avrupa haritasını istediği gibi şekillendirmesini kolaylaştırmıştır.

Napoleon'un baskınlığına karşı kalıcı bir çözüm arayışı sonucunda koalisyonla Napoleon'u yenen devletler bu defa kararlı bir şekilde Fransa hegemonyasına karşı birleşmiş ve 1814'te Chaumont Antlaşmasını imzalamıştır. Bu beraberlikle Fransa'nın dört bir yandan çevrelenmesinin ardından Napoleon'un imparatorluğu düşürülmüş ve Fransa 1792 yılındaki eski sınırlarına geri dönmüştür. (Armaoğlu, 1997)

İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında imzalanan Chaumont Antlaşması ile Avrupa'da sürekli diplomasi temelleri atılmıştır. Aynı zamanda bu antlaşma Fransız Devrimi'nin tüm Avrupa'yı sürüklediği savaş dönemini sona erdirmiştir. Bu antlaşmayla Avrupa'daki sınırlar yeniden düzenlenmiş ve savaşın neden olduğu büyük yıkım telafi edilmeye çalışılmıştır. Napoleon tarafından yönetimlerinden uzaklaştırılan Avrupalı hükümdarlar yeniden yönetime getirilmiştir. (Rich, 1992) Chaumont bir antlaşma için çok fazla değişiklik içermektedir. Dört büyük Avrupa devleti etrafında şekillenen Antlaşma,

Fransa'nın hareket alanını engellemenin ötesinde birçok misyona sahip olmuştur. (Ikkenbery, 2001) Chaumont Antlaşması, savaş ortamının neden olduğu anarşiyi minimuma indirmek ve yeni uluslararası düzenin temellerini oluşturan ilişkiler ağını başlatmıştır. Avrupa'da düzeni sağlayan ve koruyan en önemli araç, konferanslar yoluyla inşa edilen daimî diplomasi mekanizması olmuştur. Napoleon Savaşları sonrası düzenlenen bir dizi kongre ve antlaşma, yeni düzenin kurucusu olan 1815 Viyana Kongresi'ne giden yolu kolaylaştırmış ve böylesi kapsayıcı bir toplantının habercisi olmuştur.

Din savaşları ile kurulmuş olan uluslararası sistem, Fransız Devrimi'nin ideolojik teması ve Napoleonik Savaşlar ile yeni bir boyut kazanmıştır. Savaşlar Napoleon'un yenilgisi ile sonuçlanırken, ideolojik bir birliktelik ile uzlaşmalar doğurmuştur. (Bull, 2002) Napoleon'un yok ettiği sistem ve kişisel kararları doğrultusunda şekillendirdiği Avrupa haritası Viyana Kongresi'nde çözülmesi gereken meselelerin başında gelmiştir. Viyana Kongresi yeni bir uluslararası düzenin habercisi olmuştur ancak savaşlarla beraber Avrupa'daki güç dengesi dokunulmazlığını kaybetmiştir dolayısıyla devletlerin yeni çıkar alanları oluşmuştur. İngiltere savaş sırasında elde ettiği sömürgeleri vermek istemezken, Rusya, Osmanlı Devleti'ne doğru harekete geçmek istemiştir. Tüm bu çıkar çatışmalarına rağmen Dörtlü İttifak, bozulan dengeyi yeniden kurmak ve Napoleon'un mirasını yok etmek için bir araya gelmiştir. (Wight, 1978) Viyana'daki uzlaş, Napoleon gibi yeni bir saldırganın ortaya çıkmasını engellemek ve ortak çıkarları korumak üzerine gerçekleşmiştir.

Westphalia Barışı'ndan Napoleon Savaşlarına dek Avrupa sistemi hegemon bir gücün ortaya çıkmasını engelleyen güç dengesine bağlı kalmıştır. (Watson, 1992) Fransa'nın silinmesiyle birlikte ortaya çıkacak güç boşluğu Avrupa'da Rus hegemonyası ihtimalini ortaya çıkaracaktır. Rus hakimiyetinin önüne geçilmesi adına Napoleon'u sürgüne gönderen Talleyrand tarafından öne sürülen meşruiyet ilkesi çerçevesinde savaş öncesindeki meşru hükümdarların konumlarına geri getirilmesi ve savaş sırasında alınan topraklar eski sahiplerine iade edilmesi teklifi kabul edilmiştir. Ayrıca dengenin yeniden sağlanması için Fransa'nın da bir şekilde kurulacak olan yeni düzene entegre edilmesi gerekmiştir. Bu nedenle Viyana Kongresi'nin ardından 1818 yılında Fransa da kurulan uluslararası topluma dahil edilerek oluşabilecek güç boşluğunun önüne geçilmiştir. (Bullen & Bridge, 2005)

Fransız Devrimi ve Napoleon'un ürettiği özgürlük ve milliyetçilik gibi değerlere karşı çalışmalar başlamış ve monarşik değerlerin itibarı iade edilerek yeni düzen bu yönde tasarlanmıştır. Aynı zamanda Fransa'da monarşi revize edilerek yeniden sağlanmıştır. Avrupa'nın büyük güçleri ilk kez ortak bir hedef tanımlamışlardır bu da 1815 düzenini diğer karar alma süreçlerinden farklı kılmıştır. (Kissenger, 2000) Büyük güçler Viyana Kongresi'nde, Napoleon gibi kontrolsüz bir gücün yeniden ortaya çıkması durumunda tampon görevi görecektir. Bölgeyi kendi kontrolleri altında, yerel ve merkezi güç arasında konumlanacak idari birimler görevlendirmiştir. Napoleon Savaşları esnasında büyük güç statüsünü kaybeden Avusturya ve Prusya, Viyana'da büyük güç statüsünü geri kazanmışlardır. Prusya topraklarını geri alarak büyük Avrupa ülkesi konumunu geri kazanmıştır. Avusturya ise Metternich'in diplomatik yetenekleri sayesinde Avrupa güç dengesinde merkezi konuma gelmiştir. Napoleon saldırıları ile zayıflayan Avusturya, Metternich sistemi ile askeri yetersizliğini kapatmış ve hayata tutunmuştur. (Kissinger, 2016) Metternich, Avusturya'nın mevcut merkezi konumunu korumak ve monarşik düzeni güçlendirmek için Kutsal İttifak'ın bir araç olarak kullanılabilmesini öne sürmüştür. Hıristiyan monarşiler arasında karşılıklı iş birliğine dayanan Kutsal İttifak, özgürlük ve milliyetçilik gibi değerlerden beslenen girişimleri önlemeyi hedeflemiştir. Metternich, Avrupa'da istikrarlı bir siyasi düzen sağlamak için Kutsal İttifak adına ciddi girişimlerde bulunmuştur ve Kutsal İttifak'ın Viyana Kongresi'nin tamamlayıcısı olarak görmüştür. (Mowat, 1922) Kutsal İttifak kararları ilk olarak Rusya ve Avusturya tarafından imzalanmış ve diğer Avrupa devletleri de bu ittifaka davet edilmiştir. Devletleri dini bir zeminde ortak çıkarlar için birleştirmeyi hedefleyen Kutsal İttifak'a İngiltere anayasal sebeplerden, Papa ve Osmanlı Devleti ise dini sebeplerden katılmamıştır. (Bullen & Bridge, 2005) Ortak kültür ve ortak din unsurları etrafında birleşmenin bir yansıması olan Kutsal İttifak kapsayıcı olmadığı için beklenen işlevleri yerine getirememiştir. 19. yüzyıl'daki Osmanlı-Rus savaşlarına bakıldığında da Kutsal İttifak'ın beklendiği kadar başarılı olamadığını ve dinsel unsurların ortak çıkarlara hizmet etmek için yeterli olmadığını açıkça göstermektedir. Kutsal İttifak'ın görünen tek işlevi kısa bir süreliğine de olsa Rusya ve Avusturya'nın birbirlerini sınırlandırmalarını sağlamasıdır.

Avrupa Uyumu olarak da adlandırılan Viyana düzeni, Avrupa devletlerinin her birinin yasal olarak eşit kabul edildiğini doğrulamıştır. (Watson, 1990) Avrupa Uyumu, Avrupa devletlerinin Napoleonik savaşlar gibi yıkıcı bir deneyimi yeniden yaşamaması için Avrupa'nın ortak çıkar ve güvenliğini sağlamak üzerine kurulu, kişisel çıkarlara dayanmayan bir sistemi temsil etmiştir. (Ikkenbery, 2001) 1815'te Viyana'da sağlanan Avrupa Uyumu, ilerleyen süreçte kapsamını genişleterek neredeyse evrensel hale gelmiştir ve Avrupa devletler toplumu için gevşek bir merkez oluşturmuştur. (Watson, 2007)

Viyana Kongresi ile uluslararası sistem uluslararası topluma dönüşmüştür. Fransız Devrimi'nin Avrupa'da yaşattığı şok ile 1648 yılında kurulan uluslararası sistem çökmüş ve Napoleon Savaşları ardından 1815'te yeni bir yapı olan uluslararası toplum karşımıza çıkmıştır. (Butterfield, 1950) Çalışmanın ortaya koyduğu iddia ile paralel olarak da 1815'te kurulan düzenin ortak çıkar üzerine kurulduğu, 1856 yılında yapılan Paris Antlaşması ile diğer Avrupa devletleri ile ortak kültür ve din paylaşımı olmayan Osmanlı Devleti'nin bu topluma dahil edilmesiyle açıkça görülmektedir. Uluslararası sistem ve uluslararası toplumun farklarını ortaya çıkaran özelliklerden hareketle 1815'te Viyana'da kurulduğu iddia edilen uluslararası toplum bozulmadan güçlenerek devam etmiş ve ortak çıkarlar merkezinde yeni üyeleri bünyesine katmıştır. Sistem ve toplum arasındaki en büyük fark, sistemde devlet veya herhangi bir aktör eliyle koyulmamış tamamen kendiliğinden gelişen kurallar hakimken bir toplum söz konusu olduğunda o toplumun üyeleri tarafından koyulan kurallardan ve bu kuralların işlemlerini sağlayan mekanizmalar karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası sistemde doğa hali yani devletlerin kendi çıkarlarına odaklanmalarından kaynaklı bir anarşi ortamı söz konusuyken uluslararası toplumda karşılıklı olarak kabul edilen ve uygulanan kurallar göze çarpmaktadır. (Bull, 2000)

Uluslararası toplumun ortaya çıkış süreci çoğu zaman tartışmalı bir konu olmuştur. Ancak özellikle 19. yüzyılda, 1815'te kurulan Avrupa devletler toplumunun, daha önce düzeni sağlama adına kurulan sistem ve düzenlemelerden farklı olduğu açık bir şekilde görülmektedir. (Little & Dunne, The International System-International Society Distinction, 2014) Napoleon'a karşı defalarca oluşturulan koalisyonlar devletlerin bencil davranarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri nedeni ile başarısız olmuştur ancak 1815'te devletler ortak çıkar doğrultusunda ortak hareket etmiş ve kendi çıkarlarını bir kenara

bırakarak başarılı olmuştur. (Wight, 1966) Bu kolektif hareket sayesinde kusursuz olmasa da uluslararası topluma daha yakın yeni bir devlet sistemi anlayışı ortaya çıkmıştır. (Bull, 2002) 1815'ten 1856'ya kadar devam eden süreçte Avrupa merkezli uluslararası topluma Osmanlı Devleti dahil edilmemiştir ancak Rusya'nın tacizlerinden ve müdahaleci tavrından rahatsız olan Osmanlı Devleti'nin de bu toplumun bir üyesi olması gerektiği Metternich ve Talleyrand tarafından gündeme getirilmiştir. (Ikkenbery, 2001) Rusya'nın bu tekliflere karşı çıkması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumuna katılımı 1856 yılına kalmıştır.

2.3.Uluslararası Toplum ve Uluslararası Kurumların Kavramsallaştırılması

Uluslararası ilişkiler literatüründe kurum denildiğinde ilk olarak Birleşmiş Milletler veya Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütler algılanmaktadır. Buzan uluslararası örgütleri ikincil kurumlar olarak görürken Wight bu örgütleri görünüşte kurumlar olarak tanımlamaktadır. İngiliz Okulu'nun kurum olarak tanımladığı yapılar, uluslararası teorilerde bahsedilen kurumlardan farklıdır. Liberal teoride anarşi ortamında devletler kendileri arasında veya uluslararası örgütler aracılığıyla iş birliği yapmaktadırlar. Ana akım uluslararası ilişkiler teorilerine göre devletler rasyoneldir ve çıkarlarını maksimize edebilmek için iş birliği yapmaktadırlar. (Buzan, 2006) Bu kavramsallaştırma İngiliz Okulu'nun kurum tanımlamasıyla bağdaşmamaktadır.

Robert Keohane, 1988 yılında kaleme aldığı makalesinde uluslararası ilişkiler yazınında uluslararası kurumlara dair iki yaklaşımı ortaya koymaktadır. Bu çalışmaya göre uluslararası kurumlar dendiğinde uluslararası örgütleri veya çeşitli rejimleri ifade eden uluslararası düzenlenmeler kastediliyor olabilir. Diğer yandan uluslararası kurumlar, egemenlik gibi soyut kavramları özellikle Bull'un bahsettiği şekilde diplomasi ve güç dengesi gibi kavramları da içerebilmektedir. Keohane, gösterilen örnekleri göz önüne alarak uluslararası kurumlar için, uluslararası aktörlerin davranışlarını şekillendiren, hareket alanlarını sınırlandırabilen, resmi veya resmi olmayan, birbiriyle ilişkili ve süreklilik gösteren kurallar dizisi şeklinde bir genelleme yapmıştır. (Keohane, 1988) Uluslararası kurumlar devletlerin birbirleriyle olan etkileşimlerini düzenleyen ve uluslararası toplumu şekillendiren kavram ve kurallar bütünü olarak değerlendirilmektedir.

Özellikle Wight'ın yaklaşımıyla uluslararası kurumlar ile kastedilen kavram ve yapılar, daha çok sosyolog ve tarihçilerin tanımladığı gibi insanlar veya gruplar arasındaki ilişkileri

düzenleyen, bir süreklilik sonrası yerleşmiş ve bir kalıba dönüşmüş gelenek ve uygulamalardır. (Wight, 1992) Hidemi Suganami'ye göre uluslararası kurumlar, bir toplumun üyelerinin etkileşimlerinde günü gününe yapılacak veya yapılmayacak davranışları belirleyen kurallar ve uygulamalar bütünüdür. (Suganami, 2003) Uluslararası kurumlar, tasarlanmış organizasyonlardan ziyade yıllar içerisinde değişim ve dönüşüme uğramış mekanizmalardır. Bu anlamda birçok İngiliz Okulu düşünürü, uluslararası toplumu büyük ölçüde yöneten ve şekillendiren kurumlarında varlığından söz etmektedir.

İngiliz Okulu düşünürlerinin uluslararası kurum olarak gösterdiği kavram ve ilkeler büyük oranda benzeşmektedir ancak okul içinde ayrışılan konular da dikkat çekmektedir. (Schouenborg, 2014) İngiliz Okulu kurucularından Wight, modern uluslararası toplum öncesine dair diplomasiye, ittifaklara, ticarete, hakemlere ve savaşa dikkat çekmek istemiştir. (Wilson, 2012) Tüm İngiliz Okulu düşünürlerinin Bull'un ortaya koyduğu beş uluslararası kurum üzerinde fikir birliğine vardığı söylemek mümkün değildir. Ancak, diplomasi, savaş ve uluslararası hukuk üzerinde bir fikir birliğinin sağlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan Bull, analizlerinde milliyetçilik, sömürgecilik ve serbest pazar gibi kurumlara da yer vermemiştir ancak güç dengesi kurumuna çok kez atıf yaptığı görülmektedir. Bull'un çalışmalarında yer verdiği diğer bir kurum olan büyük güçler veya büyük güçler dengesi, diğer İngiliz Okulu düşünürleri tarafından ilgi görmemiştir.

Bull'a göre devletler, kimlikleri ve temel amaçları doğrultusunda ortaya koyulmuş ortak çıkar ve hedefler çerçevesinde diplomasi, güç dengesi, uluslararası hukuk, büyük güçler ve savaş kurumlarına bağlı gelişen ortak kurallar ile ilişkilerini şekillendirip uluslararası toplumda bir düzen sağlayabilmektedirler. Bull'a göre uluslararası ilişkilerin en önemli özelliği belli bir düzen içerisinde var olabilmesidir ve ona göre bu düzeni sağlayabilecek beş temel kurum bulunmaktadır. (Bull, 2002) Devletler arası etkileşim, bu beş kurumun sağladığı düzen ortamında ve yine bu kurumlar sayesinde kabul gören birlikte yaşamının gerektirdiği minimum kuralları içeren kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bull'a göre bunlar birbirleriyle ilintili, birbirlerine bağımlı ve birbirlerini destekler nitelikte olan kurumlardır. Tarihsel sürece bakıldığında bu kurumların zaman içerisinde iç içe geçerek harmanlandığı ve birbirlerini tamamladıkları görülmektedir.

İngiliz okulunun da kabul ettiği gibi devletler için üst bir otorite yoktur bu da uluslararası ortamdaki anarşiyi açıklamaktadır. Bu neden uluslararası toplum uluslararası düzeni tam anlamıyla sağlamayı garantilememektedir. Ancak üst bir otorite olmamasına ve üst bir mekanizma tarafından kurallar koyulmamasına rağmen devletler ortak değer ve ortak çıkarlar etrafında buluşabilir ve ortak kurumların işleyişinde beraber hareket ederek ortak kurallar benimseyerek bu kurallara göre hareket edebilir ve bu şekilde bir uluslararası toplum oluşturarak var olabilirler. (Bull, 2002)

Buradan hareketle İngiliz Okulu düşünürleri realizmin uluslararası sistem tanımından ayrıştırarak uluslararası toplum için, gönüllülük esasına dayanarak ortak kural ve kurumlar oluşturmuş ve ortak çıkarların varlığını kabul ederek ilişkilerini sürdüren devlet grubu tanımlamasını yapmıştır. (Bull & Watson, 1984) Dolayısıyla egemen devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini şekillendiren ve bağlayıcı olduğu konusunda mutabık olunan ortak norm ve kuralları kabul etmesi ve ortak kurumların işleyişinde kolektif hareket etmesi ile uluslararası toplum ortaya çıkmaktadır. (Woodward, 1975) Bull'a göre uluslararası kurumlar egemen devletler tarafından uygulanmaktadır bu nedenle Bull, bağımsız ve egemen devletin üstünlüğünü vurgulamakla beraber uluslararası kurumlar söz konusu olduğunda iş birliği yaptıklarını belirtir. (Bull, 2002)

Uzun yıllar içerisinde devletler arası ilişkilerden çeşitli davranış kalıpları ortaya çıkmaktadır. Uluslararası ortamda her zaman bir güç dengesi arayışı gözlemlenmektedir ve bu arayış sonucu devletler tarafından bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde güç dengesi oluşturulur. Bu denge zaman içinde değişebilir, güçler yer değiştirebilir ya da güç odağı kayabilir. Ancak güç dengesi soyut bir kavram da olsa her yüzyılda devletlerin belirli davranış kalıpları sonucunda karşımıza çıkan bir kavramdır. İngiliz Okulu düşünürleri ise bu soyut kavramın, uluslararası düzeni sağlamaya yönelik devletler tarafından kurulan bir kurum olduğunu savunmaktadır. Böylelikle İngiliz Okulu, devletlerin davranışlarını ve uluslararası ilişkileri analiz etmek için uluslararası kurumları tanımlamış ve onları kavramsallaştırarak disipline kazandırmıştır. İngiliz Okulu düşünürleri tarafından kurum olarak tanımlanan bir diğer kavram diplomasidir. Diploması de yüzyıllardır devletler arası ilişkilerin yürütülmesinde araç olarak kullanılır ve zamanla yapısında ve yönteminde değişiklikler gerçekleşir. Devletler arasındaki iletişimin, müzakerelerin, ticaret

antlaşmaların, ittifakların sağlanması için bir araç olarak kullanılan diplomasi bir gelenek ve davranış biçimi haline gelmiştir. Uluslararası sorunların barışçıl yollarla ve uzlaşarak çözülmesini hedefleyen diplomasi uluslararası düzenin sağlanmasına katkıda bulunduğu için İngiliz Okulu düşünürleri tarafından uluslararası kurum olarak tanımlanır. İngiliz Okulu, ortak kurumları, ortak değerleri ve ortak çıkarları bulunan devletler topluluğunu uluslararası toplum olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda uluslararası hukuk, güç dengesi, diplomasi, savaş ve büyük güçler kurumları belli bir devlet grubu tarafından paylaşılıyorsa bu devletler bir toplum oluşturmaktadır. Uluslararası hukuk devlet davranışlarını düzenlemekte ve sınırlandırmaktadır. Bu hukuk kurallarına uyan devletler bir uluslararası toplum oluşturur çünkü bu devletler ortak çıkarları ve değerleri çerçevesinde ortak bir kuruma sahiptir. Bu anlamda ortak kurumlara sahip devletler bir uluslararası toplum oluşturmaktadır. İngiliz Okulu, devletlerin ortak çıkar doğrultusunda yüzyıllar içerisinde gelenek haline getirdikleri davranış biçimlerini uluslararası kurum olarak tanımlamaktadır. Bu kurumlar kavramsallaştırılarak uluslararası toplum kavramı ile uluslararası ilişkiler disiplinine kazandırılmıştır.

İngiliz Okulu düşünürlerinin uluslararası kurumlar üzerine düşüncelerini inceleyen Buzan, devletler arasındaki ilişkilerin kurumlar üzerinden değerlendirilmesinin İngiliz Okulu'na özgü olduğunu ve bu özelliğinin onu ana akım teorilerden ayırdığını vurgulamaktadır. Bu nitelik de özellikle Bull'un vurguladığı beş uluslararası kurum ile teorinin temeline yerleşmiştir. (Buzan, 2004) Uluslararası ilişkileri açıklamada İngiliz Okulu tarafından geliştirilen ve kurama dahil edilen kurumlar hakkında tartışmalar halen devam etmektedir. Buzan'a göre tartışmalar, Bull'un uluslararası düzenin devamlılığı ve uluslararası toplumun sürekliliği için öngördüğü minimum gereklilikler olan şiddetin sınırlandırılmasını sağlayan savaş ve güç dengesi kurumu ile mülkiyet haklarının korunmasını sağlayan egemenlik ve uluslararası hukuk kurumları etrafında gerçekleşeceğini öne sürmektedir. İngiliz okulunda merkezi öneme sahip olan uluslararası kurumların kavramsallaştırılması, takip eden tartışmalar için yapısal anlamda zemin oluşturacaktır. (Buzan, 2014) Sonuç olarak uluslararası ilişkileri açıklamada göz ardı edilmemesi gereken kurum tartışmaları, daha çok Bull'un ortaya attığı beş kurum çerçevesinde gerçekleşecek gibi görünmektedir.

2.3.1. Güç Dengesi

Güç dengesi, Bull başta olmak üzere İngiliz Okulu düşünürlerine göre uluslararası toplumun en temel kurumudur. Bull, Vattel'in tanımlamasından yararlanarak güç dengesi kurumunun, uluslararası toplumun üyelerinden birinin diğer üyeleri baskılayarak tahakkümü altına almasını engellemek için var olduğunu savunmaktadır. Devletlerin birbirlerinin egemenliğine saygı duymasını sağlayan, uluslararası toplum için tehdit oluşturan saldırgan bir devlet karşısında sistemin bozulmasını engelleyen güç dengesi kurumu bu işlevleri sayesinde diğer kurumların da işlemlerini sağlamaktadır. Uluslararası hukuk, diplomasi, savaş ve büyük güçlerin uluslararası sistemi yönlendirmesi, uluslararası toplumda güç seviyesi olarak baskın gelen bir aktörün olmadığı şartlarda işlevsel olabilmektedir. Uluslararası toplumun devamlılığını sağlayan tüm kurumlar, bir üye kurallara uygun davranmadığı zaman diğer üyelerin karşılık olarak misilleme yapma hakkına dayanmaktadır. Gücü diğer devletlere nazaran baskın gelen bir devlet uluslararası hukukun gerektirdiği teamülleri yerine getirmeyebilir veya tanımayabilir. Bu durumda güç dengesinin varlığının önemi bir kez daha anlaşılmaktadır. Bull, güç dengesi kurumunu açıklarken kendi bakış açısını gücün yozlaşma eğiliminde olduğu ve mutlak gücün kesin olarak yozlaşacağı düşüncesine dayandırmaktadır. Saldırgan ve mevcut düzen için bir tehdit unsuru olan baskın bir gücün hareket alanının antlaşmalar veya uluslararası hukuk kuralları ile sınırlandırılabilmesi mümkün görünmemektedir bu sebeple bu baskın güç ancak başka bir güç odağı ile dengelenebilmektedir. (Bull, 2002)

İngiliz Okulu'nda güç dengesi kurumunun gerekliliğinden bahseden düşünürler, güç dengesinin uluslararası sistemde kendiliğinden ortaya çıkabilecek bir denge olduğuna inanmamaktadırlar. Güç dengesi, uluslararası toplum üyeleri tarafından gönüllü ve bilinçli olarak meydana gelebilmektedir. İngiliz Okulu düşünürleri, güç dengesinin otomatik olarak meydana gelmesi konusunu yorumlarken güç politikaları teorilerinden etkilenmemişlerdir. İngiliz Okulu'nda kastedilen güç dengesi, kendiliğinden ortaya çıkmış, doğal ve kaçınılmaz bir güç dengesinden ziyade daha sistemli ve devlet iradelerinin de dahil olduğu bir şekilde uluslararası toplumu korumak adına inşa edilmiş bir uluslararası kurumdur. Little'a göre özellikle Bull tarafından savunulan sistemli bir güç dengesini gerektiren mesele, devletlerin egemenliklerinin korunması yoluyla uluslararası toplumun anarşik yapısının devamlılık

göstermesi ve bu mevcut düzeni bozacak her tehdidi ortadan kaldıracı çabasıdır. (Little, 2006)

İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum kavramı içerisinde diğer kurumların işleyebilmesini önemli ölçüde etkileyecek kadar merkezi olan güç dengesi kurumunun temel işlevi, uluslararası toplumun bir güç tarafından yönlendirilmesini ve hegemonya altına girmesini dolayısıyla küresel bir imparator oluşmasını engellemektir. Güç dengesi kurumunun bu fonksiyonu sayesinde uluslararası toplum üyeleri olarak devletlerin herhangi bir tahakküm altına girmeleri engellenerek bağımsızlıkları korunmaktadır. Uluslararası toplum kurumlarından güç dengesi, diğer kurumlar gibi barışı sağlamaktan çok mevcut düzenin istikrarını sağlamayı hedeflemektedir. Uluslararası toplumun mücadele edemeyeceği bir gücün tahakküm kurması söz konusu olduğunda tüm yollar tüketildiği takdirde güç dengesi kurumu bu tehdidi ortadan kaldırmak için savaşa başvurabilmektedir. (Wight, 1966) Bu sebeple güç dengesi, daima barışı hedefleyen bir kurum değildir, gerektiğinde dengeyi ve düzeni sağlayabilmek için savaşı bir araç olarak kullanmaktadır.

Bull, güç dengesi kurumundaki karmaşık bir kavram olan gücü açıklarken uluslararası siyasette birden fazla satranç tahtası olduğundan söz etmektedir. Uluslararası politikada devletlerin güçlerini yarıştırdığı veya yalnızca sergilediği farklı farklı uluslararası konuları temsil eden etki alanları yani satranç tahtaları bulunmaktadır. Uluslararası siyasette güç ve etki mücadeleleri birbiriyle ilişkili olarak değerlendirilen farklı satranç tahtalarında yapılmaktadır. Nükleer caydırıcılığa dair satranç tahtasında önde gelen oyuncular ABD ve Sovyetler Birliği iken Çin'in yan rolde olduğu görülürken Japonya'nın bu tabloda yer almadığı gözlemlenmektedir. Konvansiyonel askeri güç anlamında yine satranç tahtasındaki büyük oyuncuların ABD ve Sovyetler Birliği olduğu, Japonya'nın küçük bir oyuncu olarak kaldığı görülmektedir. Uluslararası para akışı, uluslararası ticarete ve yatırıma ait satranç tahtasında ise önemli oyuncuların ABD ve Japonya olduğu, SSCB'nin etkisiz eleman olarak kaldığı ve Çin'in neredeyse bu tahtada hiç yer alamadığı gözlemlenmektedir. Ancak ideolojiden kaynaklanan bir etkinin söz konusu olduğu satranç tahtasında ise Çin'in başı çektiği iddia edilmektedir. (Bull, 2002)

Özetlemek gerekirse güç dengesi kurumu, uluslararası toplum içindeki herhangi bir üyenin diğer üyeler üzerinde tahakküm kurarak hegemon güç olmasını engellemektedir. Güç

dengesi bilinçli bir şekilde sağlanmakta böylece global bir imparatorluk kurulması engellenmektedir. Bu şekilde herhangi bir büyük gücün baskınlaşma eylemleri karşı eylemlerle dengelenir ve güç dengesi kurularak bu eylemler bertaraf edilir. Bull'un uluslararası toplumun devamlılığı için gerekli gördüğü güç dengesi kurumu, uluslararası toplum üyesi devletlerin rızası olmadan kendiliğinden çalışan bir yapı değildir. Güç dengesi kurumu uluslararası düzen ve uluslararası toplumun sürekliliği açısından kilit bir role sahiptir. Bu kurum diğer kurumların işlevlerini yerine getirmesine ortam sağlamakta ve bu pozisyonu sayesinde devletleri denge arayışına iterek onların gönüllü olarak güç dengesi üzerine iş birliği yapmalarını sağlamaktadır.

2.3.2. Uluslararası Hukuk Kurumu

İngiliz Okulu düşünürleri tarafından tanımlanan bir diğer uluslararası toplum kurumu uluslararası hukuktur. Uluslararası anlamda devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde davranışlarını düzenleyen ve sınırlandıran kurallar bütünü uluslararası hukuk olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası hukuk kurumu, kurallar koyar ve bu kurallar ile devletlerin hareket alanlarını şekillendiren otoriter yasalar içermektedir. (Bull, 2002)

Kendi başına bir kurallar bütünü oluşturan uluslararası toplum, üyelerinin kendi rızaları ile belirli kurallara bağlanarak davranışlarını kısıtlamaları ile anlamlı hale gelmektedir. Uluslararası toplum sayesinde düzenin sağlanabilmesi adına uluslararası hukukun önemi vurgulanır. Uluslararası toplumun gereklerinin yerine getirilmesinde uluslararası hukukun işlevi azımsanmayacak kadar büyüktür. (Fischer, 1962)

Uluslararası hukuk, uluslararası toplumun en çok tartışılan kurumlarından biridir. Çünkü uluslararası hukuk kurumu içerisinde yer alan hukuk kavramı kendi içinde yaptırım da içermektedir. Bull'un da uluslararası hukuku açıklarken değindiği gibi eğer bir hukuktan söz ediyorsak yaptırımından da bahsetmek gerekmektedir. Zor kullanılarak uygulama alanı bulan hukuk düzeni sağlayan diğer sistemlerden farklıdır. Çeşitli yaptırımları olan dinlerden ve kişinin gönüllü olarak benimsediği ahlaki kurallardan ayrılmaktadır. Bu durum, devlet üstü bir güç yoksa devletler üstü veya arası hukuktan söz etmenin mümkün olmadığını doğrular niteliktedir. (Bull, 2002) Ancak her ne kadar uluslararası hukukun uygulayıcısı ve uyulmadığında yaptırımla cezalandıran bir üst otoritesi yok gibi görünse de bütün üyelerinin

birbiriyle bağı ve etkileşim halinde olduğu uluslararası toplumda gerekli durumlarda zor kullanarak uluslararası hukuk kurallarına uyulmasını sağlayacak birtakım düzenlemeler bulunmaktadır.

Uluslararası ilişkiler ve hukuk literatüründeki en büyük tartışmalardan biri, uluslararası hukukun bağlayıcılık noktasındaki gücü ve bu hukuk kurallarına uyulmadığı takdirde zor kullanacak veya yaptırım uygulayacak bir mekanizmanın yokluğu üzerinedir. Uluslararası hukuk ve ulusal düzeydeki hukuk arasındaki fark bu noktada belirgin hale gelmektedir. Ulusal düzeydeki hukuk, modern devletin sağladığı zor kullanma otoritesine sahiptir ancak uluslararası hukukun böyle bir dayanağı bulunmamaktadır. Anarşik bir ortamda düzeni sağlamaya yönelik oluşturulan uluslararası toplum, uluslararası hukukun bu açığını kapatmak için kendine özgü dinamiklere sahiptir. Ulusal hukuk düzeyinde devletler belirli istisnai durumlarda bireylere meşru müdafaa hakkı tanımaktadır. Uluslararası toplum, ulusal düzeydeki bu meşru müdafaa hakkını, gücün belli bir uluslararası toplum üyesi elinde yoğunlaşmaması şartıyla devletlerin savunma hakkı şeklinde uyarlamaktadır ve bu savunma hakkına dair uygulamalar uluslararası hukukun yaptırım gücünü oluşturmaktadır. Uluslararası hukukun yaptırımları, meşru müdafaa hakkının kapsadığı ve misilleme ve savaş olarak uygulama alanı bulmaktadır. (Bull, 2002)

Uluslararası hukuk belli başlı yaptırımlara sahip olsa da uluslararası toplumun devamlılığını ve uluslararası düzeni sağlayabilmek için tek başına yetersiz bir kurumdur. Diğer yandan uluslararası hukuk, uluslararası ilişkilerde devletleri harekete geçiren güçlü bir kurumdur. Aynı zamanda uluslararası toplumun sağladığı düzende birlikte yaşama konusunda minimum gereklilikleri ortaya koymaktadır ve böylece uluslararası düzenin sağlanabilmesi için belli amaçlara hizmet eden bir araç görevi görmektedir. Ancak uluslararası hukuk işlevsel olabilmek için güç dengesi olmak üzere diğer uluslararası kurumlardan beslenmektedir. Uluslararası toplumda baskın bir güç odağı olması durumunda uluslararası hukuk işlevini ve yaptırım gücünü tamamen kaybetmiş kabul edilmektedir. Güç dengesinin sağlanmadığı bir uluslararası toplumda, dominant güç uluslararası hukuka saygı duymadan diğer devletleri istediği gibi yönlendirecektir. Dolayısıyla yalnızca gücün aktörler arasında dengeli şekilde dağıldığı bir uluslararası toplumda, mağdur devletlerin talepleri ve hak arayışları konusunda uluslararası hukuk gündeme gelebilmektedir. Güç dengesi kurumu

açıklanırken de değinildiği üzere güç dengesi kurumu tam anlamıyla sağlanmadığında uluslararası hukuk kurumundan bahsetmek mümkün değildir. (Bull, 2002)

Uluslararası toplum gibi kompleks bir yapı içerisinde devletlerin zaman zaman uluslararası hukuk ile ters düşen davranışları olduğu görülmektedir ancak bu ihlaller mevcut düzeni korumak adına görmezden gelinmektedir. Uluslararası toplumda büyük güçler tarafından organize edilen güç dengesi kurumu, görece daha güçsüz devletlerin çıkarlarına ters düşerek güçlü devletlerin bu devletlerin iç işlerine karışmalarına neden olmaktadır. Bu şekilde uluslararası düzen ve barış sağlandığı iddia edilmektedir. Bakıldığında bu uygulama uluslararası hukukun gerekleri ile tamamen ters düşmektedir ancak uluslararası toplumun pratiklerinde sık sık karşılan bir durumdur. Bu anlamda uluslararası hukuk tek başına belirleyici bir kurum olmamakla beraber zaman zaman düzenin sağlanmasına ilişkin uygulamaların karşısında yer almaktadır. Özellikle savaş, bir uluslararası kurum olarak kabul edilmekle beraber gerçekleşen her savaş uluslararası hukuk kurallarını ihlal ederek ortaya çıkmaktadır. Savaşları kısıtlayan, barış antlaşmalarını düzenleyen ve savaş sırasında sivillere karşı nasıl davranılacağı üzerine hükümler ortaya uluslararası hukuk kuralları bulunmaktadır. Uluslararası hukukun tamamen yasakladığı savaşın işleyişini bile düzenleyen uluslararası hukuk kuralları bulunmaktadır bu yüzden bir uluslararası toplum kurumu olarak uluslararası hukuk kendine özgü karmaşık bir yapıya sahiptir. (Bull, 2002)

Uluslararası hukukun, uluslararası topluma hizmet eden bir kurum olarak üç temele işlevi bulunmaktadır. Üyeleri olan devletler tarafından oluşturulan uluslararası toplumun güçlendirilmesi adına bir zemin ortaya koymaktadır. Modern devlet sistemine korumaya yönelik hareket etmektedir ve devlet merkezli düzeni güçlendirmektedir. İkinci işlevi ise devletlerin bir arada yaşamaları için minimum koşulları düzenlemektir. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında uluslararası toplumun da amacı olan bu koşullar, uluslararası antlaşmalara, egemenlik ve bağımsızlık kavramına ve şiddet kullanımının kısıtlanmasına odaklanmaktadır. Uluslararası hukuk bu koşullar ve amaçlar için düzenlemelerden oluşan bir zemin oluşturmaktadır. (Bull, 2002)

Uluslararası hukuk tek başına düzeni sağlamaktan acizse de uluslararası toplumun devamlılığını ve işlevselliğini ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası hukuk, uluslararası toplumun şartları ve kuralları arasında belli bir uyum sağlaması açısından önemlidir. Diğer

bir deyişle, uluslararası hukuk, uluslararası toplumun aktörleri için birlikte yaşamayı mümkün kılan kuralları ortaya koyarak düzenin sağlanmasına ve uluslararası toplum düşüncesinin daha somut algılanmasına katkı sağlamaktadır. (Bull, 2002)

Uluslararası toplumda pratiğe bakıldığında uluslararası hukukun genel anlamda saygı gördüğü ve devletlerin büyük oranda uluslararası hukuk kurallarına uyma çabasındaki olduğu gözlemlenmektedir. Uluslararası hukukun katı kurallarının yanı sıra devletler arasındaki daha basit ilişkilerin yürütülmesine bakıldığında dahi devletlerin, uluslararası hukukun sunmuş olduğu düzenlemelerden yararlandığı görülmektedir. Devletler arasında para, mal ve hizmet akışı sağlanırken uluslararası hukukun oluşturduğu zemin rehber edinilmektedir. Uluslararası hukuk sayesinde devletler arasında gerçekleştirilen antlaşmalar, hukukun genel ilkesi kabul edilen ahde vefa ile uygulama alanı bulmaktadır.

Uluslararası hukukun bazı durumlarda ihlal ediliyor olması, bu kurumun tamamen etkisiz olduğu anlamına gelmemektedir. Uluslararası hukuk kuralları nadiren ikinci plana atılsa da uluslararası hukuk sistemi varlığını devam ettirmektedir. Uluslararası hukuka uyulması, yalnızca uluslararası toplumun sağlamaya çalıştığı barış ve düzene hizmet etmek için değil aynı zamanda devletlerin çıkarlarını korumaları için de gerekli bir durumdur. Bu anlamda mevcut uluslararası hukuk kuralları ile devletlerin davranış şekilleri arasında bir paralellik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu paralellik ve uyumluluk, devletlerin çıkarları ile uluslararası hukuk kurallarının çelişmediği durumlarda söz konusu olmaktadır. (Hoffman, 1986) Uluslararası hukuk, çeşitli yaptırım kanallarına sahip olsa da devletlerin geniş hareket alanına sahip olduğu ve rasyonel veya irrasyonel hareket etme konusunda özgür olduğu göz önünde bulundurulduğunda devletlerin gönüllü olduğu ölçüde uygulama alanı bulabilmektedir.

2.3.3. Diplomasi Kurumu

Diplomasi kurumu uluslararası toplumun işleyişinde kritik bir işlev görmektedir. Uluslararası toplum üyeleri arasındaki etkileşimin bağlarını oluşturmakta ve bu bağlar sonucu ortaya çıkan eylemler için alt yapı oluşturmaktadır. Bu sebeple diplomasi kurumu Wight'ın en önde tuttuğu uluslararası kurumlardan biridir. (Wight, 1978) Aynı şekilde Watson da diplomasinin, bir mekanizma olan uluslararası toplumun aksamadan işlemesini sağlayan bir kurum olarak görmektedir. (Wight, 2007) Bull ise diplomasi kurumunun

işlevini, uluslararası toplum üyelerinin kendi aralarındaki ilişkilerin uzman kişiler tarafından uzlaşmacı bir şekilde yürütülmesi olarak tanımlamaktadır. Diploması kurumu için ilk olarak öne çıkan özelliği, meseleleri uzlaşmacı ve barışçıl yollarla çözmeyi teşvik etmesi ve bu durumlar için uygun ortamı sağlamasıdır. Ancak yine de bir kurum olarak savaşın varlığının kabul edilmesi ve mevcut uluslararası toplumda gerçekleşmesi mümkün bir olay olması dolayısıyla meselelerin her zaman sadece barışçıl yollar kullanılarak çözülemediği bir gerçektir. (Bull, 2002)

Diplomatik ilişkileri yürütenler uzlaşma konusunda uzman kişilerdir ve bunun ilişkiler için sembolik bir anlamı vardır. Diplomatlar siyasetçilerden farklı olarak uluslararası ilişkileri yönetirken birçok metot kullanmaktadırlar. Diplomatlar güven mektubu ve nota teatisi gibi birçok araç kullanarak diğer devletlere karşı kendi ülkelerini temsil etmektedirler. Uluslararası ilişkiler, alanlarında uzman büyükelçiler ve özel elçiler aracılığıyla müzakere yolu ile yürütülmektedir. Diplomatlığın, nazik ve hoşgörülü tavra sahip, sorunların kritik noktalarını kavrayabilen mesleki olarak kendine özgü bir üslubu vardır ve diplomatlar bu özellikleriyle beraber dış dünyada devletler ile ilişkilerini yürütürken temsil ettiği devletin çıkarlarını koruma görevini yerine getirir. (Bull, 2002)

Diploması kurumunun uluslararası topluma ve düzene hizmet ettiği beş ana işlevi bulunmaktadır. Diploması ilk olarak siyasi liderler arasındaki iletişimi sağlamakta ve uluslararası politikada diğer kurumlar ile bağlantılar kurmaktadır. Devletleri temsil eden diplomatların en temel işlevi devletler veya siyasiler arasında bilgi ve haber akışını doğru bir şekilde ve uygun üslupla taşıyan ulak görevi görmeleridir. Diplomasinin ikinci işlevi ise devletler arasında sorunları çözmek veya belirli konularda iş birliği sağlamak adına müzakereler yürütmeleridir. Diplomatların müzakereler sürdürülürken en temel gayeleri, iki veya daha fazla devler arasında ortak bir nokta yakalamak ve bu devletleri siyaseten veya başka bir alanda ortak çıkarlarda buluşturabilmektir. Uluslararası antlaşmaların oluşturulma, kabul edilme, imzalanma ve onaylanma süreçleri tamamen diplomatlar tarafından yürütülen müzakerelerle ilgili bir süreçtir. Bir antlaşma metnini, devlet başkanları veya bakanlar tarafından imzalanması noktasına getiren, diplomatlar tarafından gerçekleştirilen müzakereler, sunulan taslak öneriler ve detaylı araştırma incelemelerdir. (Bull, 2002)

Diplomasinin üçüncü işlevi ise diplomatlar aracılığıyla bilgi toplanması ve temsil edilen devlete bu bilgilerin sunulmasıdır. Bu işlev sayesinde temsil edilen ülkeye düzenli ve güvenilir bir bilgi akışı sağlanmaktadır. Dolayısıyla diplomatlar sayesinde devlet, diğer devletlerin kendisi hakkındaki tavır ve algısı konusunda bilgi sahibi olabilmektedir. Bu yolla edinilen bilgiler, ortak çıkar ve değer ortaya koymak ve iş birliği sağlamak için hazırlık yapılabilmesi imkânı sunmaktadır. Devletler her ne kadar kendilerinden dışarı bir bilgi akışı olması konusunda gönüllü değillerse de dışarıdan bilgi alma konusunda gayet istekli davranmaktadırlar. (Bull, 2002)

Diplomasinin dördüncü işlevi devletler arasında çıkan gerginlik hafifletmek ve elimine etmektir. Uluslararası ilişkiler tarihine bakıldığında sayısız çatışma, kriz ve savaş görmek mümkündür. Diplomasi, bu gerginliklerin büyümesini ve çatışmaların ilerleyerek savaşa dönüşmesini engellemeyi hedeflemektedir. Diplomasi yoluyla sorunların çözümü bazen kurnazlık olarak görülse de diplomatların genel anlamda benimsediği temel davranış biçimi “kazan kazan” anlayışına dayanmaktadır bu nedenle daha çok çıkarların örtüşmesi için çaba göstermektedirler. Diplomasi, istekleri ve ricaları dile getirmekten ziyade hakları savunan bir mekanizmadır. Diplomasi devletlerin önceden üzerinde hem fikir oldukları ilkeleri ve kuralları temel alarak devletlerin hak ve çıkarlarını öne çıkarmaktadır. Diplomasi olası gerginlikleri en az indirmek için sistematik bir çerçevede birçok gelenek ve antlaşmalar oluşturmuştur ve oluşturmaya devam etmektedir. Diplomasinin son işlevi ise uluslararası toplumun mevcudiyetini simgelemektir. Modern devletler sistemin içinde yer alan diplomatlardan oluşan heyetler, uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi açısından önemli rol oynamaktadır ve diplomasinin bu rolü uluslararası toplumun varlığını ve işlevselliğini kanıtlar niteliktedir. Bu anlamda diplomasi kurumu, uluslararası toplum düşüncesinin pratiğinin olduğunu kanıtlayan nadir göstergelerden birini oluşturmaktadır. Bull’a göre diplomasinin geçmişine bakıldığında 20. Yüzyıl diplomasisinin daha kurumsallaşmış bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Dünya çapında genel bir kabul görmüş diplomasi ağı, gelenekleri ve kendine özgü kalıplarıyla bir uluslararası sistemin varlığından ziyade bir uluslararası toplumun var olduğunu göstermektedir. Devletler tarafından görevlendirilen diplomatlar devletler arası ilişkileri yürütürken bir dizi kural ve sözleşmeye tabiidirler. Bu kurallar kapsamında en çok öne çıkan prensipler, devletlerin iç işlerine müdahale edilmemesi

kuralı ve diplomatik dokunulmazlık kuralıdır. Bu kurallar sebebiyle ev sahibi devlet, yabancı diplomatları korumak ve işlerini sorunsuz yürütmeleri için uygun ve güvenli ortamı sağlamak zorundadır. (Bull, 2002)

Özetlemek gerekirse; diplomasi kurumu, uluslararası toplumun olmazsa olmazı olmakla beraber uluslararası toplumun varlığını somut bir şekilde ortaya koyan ve içeriğini oluşturan bir uluslararası kurumdur. Bir organizma gibi işleyen uluslararası toplumun çalışmasını sağlamaktadır. Diplomasi, uluslararası toplum içindeki tüm eylemlerin barış içinde gerçekleşmesi için ortam hazırlayarak savaş ve çatışma durumunda dahi işlevini görmeye devam etmektedir. Diplomasi, uluslararası toplum üyelerinin kendi aralarında belirli bir düzen dahilinde iletişim kurmalarını, müzakereler yürütmelerini, gerginlikleri ortak paydada uzlaştırarak en aza indirmelerini sağlamakta ve bu şekilde uluslararası toplumun varlığını ve işlevselliğini ortaya koymaktadır.

2.3.4. Savaş

Savaş, diplomasi aksine tamamen şiddet içeren bir uluslararası kurumdur. Bull, uluslararası toplum üyesi olan siyasi birimlerin birbirlerine karşı uyguladıkları organize şiddeti savaş olarak tanımlamaktadır. Bull'un bakış açısına göre, siyasi bir birim dışında farklı bir aktörün uyguladığı şiddet ve siyasi bir birim tarafından siyasi bir oluşum olmayan başka bir unsura uygulanan şiddet savaş olarak değerlendirilmemektedir. Bu siyasi birimler tarihsel süreçte kabile, şehir devleti ve imparatorluk gibi birçok farklı isimle anılsa da modern devlet sisteminde kastedilen siyasi birimler devletlerdir. Savaşı geleneksel bir bakış açısıyla inceleyen Bull, egemenliği ve bağımsızlığa bulunan devletlerin birbirlerine karşı zor kullanma tekeline sahip olduklarını ve bu gücü kullanmanın bazı durumlarda meşru olduğunu öne sürmüştür. (Bull, 2002) Savaş kurumunun, uluslararası topluma belirli bir yol haritası oluşturan büyük güçler ve uluslararası hukuk ile ilişkili olduğu kabul edilmektedir. (Jones, 2006)

Devletler her ne kadar uluslararası hukuk kurallarını içeren antlaşma ve sözleşmelere taraf olarak bu hukuka tabii olsalar da uluslararası hukukun bağlayıcılığını sağlayacak devletleri bu kurallara uymaya zorlayacak ve yaptırım uygulayacak herhangi bir mekanizma bulunmamaktadır. Bull, savaşları bir suç olarak değerlendirmek yerine devletlerin politikalarını yürütmek için kullandıkları bir araç olarak görmekle birlikte uluslararası hukuk

kurallarına uyulmasını sağlamak için bir yaptırım şekli olarak değerlendirmektedir. (Hoffman, 1986)

Savaş kurumu iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak ortak değer, kural ve kurumlar çerçevesinde uluslararası toplumun amaçlarına hizmet etmektedir. Diğer yandan uluslararası toplumu ve düzeni tehdit etmektedir. Savaş kurumu, uluslararası hukukun uygulanmasını sağlamak, güç dengesini korumak ve görece uluslararası toplum içinde adil düzenlemeler yapmak için bir araç olarak değerlendirilmektedir. Ancak diğer yandan savaş kurumu, uluslararası toplumun düzenini sağlama işlevi gören diğer uluslararası kurumlar için de bir tehdit oluşturabilmektedir. Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve daha birçok uluslararası örgüt ve antlaşma, savaşı sınırlayan ve yasaklayan düzenlemeler getirmektedir. Bu uluslararası sözleşme ve antlaşmalar aynı zamanda savaşa yalnızca devletlerin meşru bir şekilde başvurabileceği ve savaşın nasıl yürütüleceği ile ilgili birçok düzenleme içermektedir. (Bull, 2002) Bu yasaklamalar ve sınırlandırmalara karşın uluslararası toplum aynı zamanda savaş kurumunun pozitif bir misyonu olduğunu da öne sürmektedir. Uluslararası anarşi içinde modern devletler, uluslararası hukuk kurallarını uygulatabilmek için zaman zaman şiddete başvurmakta ve savaşı bir araç olarak kullanabilmektedir. Savaş sorunları çözmek için başvuru son yol olsa da devletler kendilerine karşı bir saldırı gerçekleştiğinde topraklarını ve egemenliğini korumak için meşru müdafaa hakkını kullanmaktadır. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren savaş kurumu, uluslararası toplum üyeleri tarafından güç dengesinin korunması için bir araç olarak kullanılmıştır. Savaşın bu işlevi sayesinde güç dengesini ve uluslararası toplumun düzenini bozacak aktörlerin yükselişini engellenmiştir. Bu bakış açısıyla savaş ne kadar kanlı ve yıkıcı bir gerçeklik olsa da düzenin devamlılığı için pozitif bir rol oynamaktadır. (Bull, 2002)

Savaş kurumunun bir diğer işlevi ise güç dengesi ve mevcut sistem için kurucu bir unsur olmak ve uluslararası sistemde görece adil değişikliklerin yapılmasını sağlamaktır. Uluslararası düzen her zaman barış içinde sağlanamamaktadır. Adil kavramı tartışılır olsa da savaş kurumu, uluslararası düzenin işleyişi için gerekli değişiklikleri sağlayabilmekte ve yeni düzenlemelerin önünü açabilmektedir. (Bull, 1971) Bu bakış açısı ile uluslararası hukuk literatüründe çokça bahsedilen adil savaş doktrini uyuşmaktadır. Bull, Grotius'un düşüncelerinden etkilenerek savaşın meşru olarak görülebilmesi için gerekçeleri olması

gerektiğini savunmaktadır. Bu gerekçeler, kendini savunmak isteme, mülkiyetini geri alma iddiası ve ceza uygulama ihtiyacı olarak özetlenebilir. (Bull, 1966) Buna ek olarak Bull, sömürgeci devlete karşı yürütülen bağımsızlık savaşını da adil savaş olarak değerlendirmektedir.

Savaşlar, sömürge savaşlarında karşımıza çıktığı ekonomik, Peloponez Savaşı'ndaki gibi güvenlik, Napolyon Savaşları'nda gördüğümüz gibi ideolojik veya Haçlı Seferleri'ndeki gibi dini nedenlerden dolayı başvuru bir davranış biçimidir. Yakın tarihe baktığımızda savaş kurumunun çok fazla değişikliğe uğradığı görülmektedir. Özellikle nükleer silahların keşfedilmesi ile modern anlamda savaş ile literatürde kastedilen savaş kavramına dair teorileri değiştirmiştir. Herhangi bir nükleer silah kullanılan çatışmanın gerçekleşmesi durumunda toplu imhalar kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu nedenle nükleer silahların mevcut durumu ve geleceği güç dengesi kurumunun niteliğini de etkilemektedir. Nükleer silahların kullanılma olasılığı, uluslararası toplumun geleneksel yapısını değiştirmiştir ve normal şartlarda uluslararası toplum mekanizması tarafından çözülebilecek sorunları çıkmaza sokmuştur. Bull'a göre 1958 ve 1961 yılları arasında şahit olunan Berlin Krizi bu çıkmaz için bir örnek oluşturmaktadır. (Bull, 2002)

Uluslararası ilişkiler disiplinin en büyük tartışması savaşların nasıl son bularak barış ortamının sağlanacağı üzerinedir. Günümüz şartları ile değerlendirildiğinde savaş veya savaş çıkması ihtimali pratikte devletler arası ilişkileri düzenleyen etkin bir faktör olma niteliğini korumaktadır. Ayrıca vurgulanması gereken diğer bir nokta da savaş ve güç dengesi kurumu arasında güçlü bir ilişkinin olduğudur. Genellikle ittifaklar savaşları önlemek ya da başlatmak için kurulmaktadır bu da güç dengesi kurumunun merkezi önemini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası toplumun kurumlarından biri olan savaş hem düzeni ve barışı sağlayan hem de mevcut düzeni bozarak yeni bir düzenin kurulmasına veya köklü değişikliklere neden olan çift taraflı rolüyle öne çıkan ve uluslararası ilişkiler pratiğinde etkileri açıkça görülen bir kurumdur.

2.3.5. Büyük Güçler

Büyük güçler uluslararası toplumun mevcut durumunu ve geleceğini şekillendiren ve yönlendiren etkili bir uluslararası kurumdur. Günümüzde büyük güç kavramı süper güç olarak anılmaktadır. Bull, büyük güçler kurumunu açıklarken üç noktayı vurgulamaktadır.

Büyük güçler kurumu, uluslararası toplum içerisinde birden fazla büyük gücün olduğunu simgelemektedir. Büyük güçlerin en büyük işlevi güçler dengesini sağlayarak uluslararası toplum düzenine katkı sağlamaktır. Bu nedenle büyük güçler, uluslararası toplum üyeleri arasında çıkan çatışma ve krizleri kontrol etmeye çalışmaktadırlar. İdealize edilen uluslararası toplumda birden fazla büyük güç bulunmalıdır çünkü tek bir büyük güç olması durumunda sistem temelden sarsılır ve bu güç diğer aktörler üzerinde tahakküm kurmaya çalışabilir. Güç dengesinin sağlanması ve işletilmesi için birden fazla büyük gücün varlığı en büyük gerekliliktir. Tek bir büyük gücün hegemon olması durumunda uluslararası toplum üyeleri ortak çıkarlarını ve değerlerini koruyamaz hale gelir. (Bull, 2002)

Bull'un vurguladığı diğer nokta, büyük güçlerin diğer devletler ile karşılaştırıldığında üstün bir askeri güce sahip olduğudur. Bull, askeri gücün etkisini vurgularken ekonomi gibi alanlarda sahip olunan gücün etki alanını küçümsemektedir. Askeri güç olarak nükleer silaha sahip olan devletlerin, kendisine karşı gerçekleşecek saldırılara karşı büyük bir caydırıcılığa sahip olsa da saldırı ihtimalini tamamen ortadan kaldırmamaktadır ancak yine de uluslararası ilişkiler pratiğinde askeri üstünlük politik üstünlükten daha etkili bir faktördür. Bull, günümüz şartlarında hiçbir devletin kendi güvenliğini sadece kendine bağlı şartlar ve imkanlar sayesinde sağlayamayacağını öne sürmektedir. Süper güç olabilmek için yalnızca askeri güç gibi somut kapasitelere sahip olmak yeterli görülmemektedir, askeri gücün yanında süper gücün diğer devletler tarafından saygı görmesi ve özel hak ve yükümlülükleri olduğunun uluslararası toplum tarafından kabul görmesi gerekmektedir. Bu özellikleri diğer devletler tarafından tanınmayan bir gücün büyük güçler kurumunu yönetmesi mümkün değildir. (Bull, 2002) Bu nedenle diğer devletlerin ortak çıkar çerçevesinde sağlamaya çalıştığı uluslararası düzen ve barışa tanımayan büyük güçler, diğer devletler tarafından ciddiye alınmayarak büyük güçler kurumuna dahi olamazlar. (Bull, 1971) Napolyon döneminde Fransa, Hitler döneminde ise Almanya büyük güç olmalarını sağlayacak kadar maddi güce sahip olsalar da uluslararası toplum tarafından saygı kazanamamış ve büyük güçler kurumunu işletebilmek için genel kabul kazanamamışlardır. Bu devletler uluslararası barış ve düzen için çaba harcamamış aksine statükoya karşı gelmişlerdir dolayısıyla diğer devletler tarafından büyük güçler yönetimini ele almaları konusunda beklenti ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla bu iki devlet yöneticisinin de yürüttüğü

hiçbir politika özel hak ve sorumluluk olarak değerlendirilmemiştir. (Bull, 2002) Büyük güçlerin büyük yükümlülükleri bulunmaktadır ve uluslararası düzeyde bir sorun meydana geldiğinde uluslararası toplum büyük güçlerin sorunu çözmesi yönünde beklentiye girmektedir. Yoksul ülkelerin eşit fırsatlar talebi ve tüm ırklar arasında eşitlik gibi evrensel konulara çözüm üretmeleri beklenmektedir.

Büyük güç tanımlamasından hareketle hangi devletlerin büyük güç kabul edildiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Yakın tarihe bakıldığında genel kanı, ABD ve Sovyetler Birliği'nin büyük güç olarak tanımlanabileceği Avrupa, Çin ve Japonya'nın da potansiyel süper güç olarak tanımlanabileceği yönündedir. Tüm uluslararası toplumu etkileyecek ve şekillendirecek düzeyde önem arz eden büyük güçler yönetimine örnek oluşturabilecek Soğuk Savaş döneminde, ABD ve Sovyetler Birliği arasında çekişmeli mücadeleler üzerine kurulmuş olan ilişki tüm uluslararası toplumu yönlendirmiştir. (Bull, 2002)

Modern devletler sisteminde devletlerin eşit oldukları kabul edilse de farklı alanlarda farklı düzeylerde kapasiteleri bulunmaktadır. Gelişmiş ve diğer devletlere nazaran yüksek kapasiteleriyle öne çıkan büyük güçler uluslararası toplumu şekillendirme kabiliyetini elde etmişlerdir. Büyük güçler kendi çıkarlarını merkeze alarak inşa ettikleri güç dengesi sayesinde uluslararası topluma genel bir yol haritası çizmektedirler. Bu anlamda uluslararası toplum tarihi büyük oranda büyük güçlerin geçmişlerini yansıtmaktadır. Soğuk Savaş yıllarına bakıldığında ABD bir büyük güç olarak batı bloğunun lideri rolünü üstlenmiş ve kendi bloğu içindeki çatışmaları engelleyerek kendi bloğu içinde yer alan uluslararası toplumun üyelerinin karar ve davranışlarını etkilemiştir. Doğu bloğunun lideri ve büyük gücü olan Sovyetler Birliği ise kendi bloğu için aynı işlevi görmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde ABD ve Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş döneminin başrolleri olarak kendi kararları ve fikirleri doğrultusunda yakın tarihe yöne vermiştir. Büyük güçler, gerçekleştirdikleri eylemler ile uluslararası düzene katkı sunmaktadırlar. Güç dengesini koruyarak, büyük sonuçlar doğuracak krizleri engelleyip kontrol ederek ve birbirlerine karşı başlatabilecekleri savaşları kısıtlayarak uluslararası toplumun düzenin katkı sağlamaktadırlar. Aynı zamanda büyük güçler, kendi etki alanlarını ve üstünlüklerini kullanarak çıkar sağlamaktadırlar ancak bunu birbirlerinin aktif oldukları sahalara saygı duyarak ve ortak eylem denilebilecek düzeyde gerçekleştirmektedirler. Büyük güçler

işlevlerini yerini getirirken üzerinde durulan bir diğer nokta bu güçlerin fonksiyonlarını yerine getirebileceğinin varsayılması ve bu konuda bir beklentini ortaya çıkmasıdır. Bu varsayım ve beklenti büyük güçlerin bu fonksiyonları tam olarak gördükleri anlamına gelmemektedir. Sonuçta devletler hareket ve eylemlerinde özgürlüğe sahiptir ve rasyonel veya irrasyonel olma konusunda inisiyatif devlete bırakılmaktadır. Bu özgürlükleri sayesinde büyük güçler kendileri için çizilen çerçevenin dışında hareket edebilirler. Uluslararası ilişkiler pratiğine bakıldığında büyük güçlerin güç dengesini sağlamak yerine zarar verdikleri, krizleri önlemek yerine daha da alevlendirdikleri, savaşları kısıtlamak yerine kazanmak üzere adım attıkları durumlara şahit olunmaktadır. Büyük güçlerin ellerinde etki alanları, görev ve hakları göz önünde bulundurulduğunda uluslararası toplumun üyelerine tam anlamıyla eşitlik ve adaletin sağlandığı bir düzen vadedmediği anlaşılmaktadır. Büyük güçler her devlete uluslararası alanda eşit şartlar sunmak ve adaleti olabildiğince sağlamak yerine çoğu zaman kendi özel konumlarını korumaya ve devam ettirmeye yönelik hareket etmektedirler. Bu şartlar adil olmayan bir sistemi doğurabilmektedir. (Bull, 2002)

Bu durum İngiliz Okulu'ndaki en büyük tartışmalardan biri olan düzen mi adalet mi tartışmasını akıllara getirmektedir. Ancak idealize edilen uluslararası toplum kavramından bağımsız olarak pratikte büyük güçler hangi sorunun veya konunun önemli olduğuna kendi bakış açılarına karar vermektedirler. Diğer devletler de bu kararlar ve büyük güçlerin konumlandıkları taraflara göre ilişkilerini yürütmektedirler. Kuramsal olarak düzen mi adalet mi daha önemlidir tartışması yapılırken pratikte büyük güçler adalet veya düzene ilişkin konularda kendi önceliklerinden hareketle kolayca kararlar vermektedirler.

Büyük güçler her ne kadar özel konumları dolayısıyla karar mekanizması veya uluslararası toplumu tümüyle yönlendiren aktörler olarak görünseler de hareket alanları hizmet ettikleri uluslararası toplum tarafından doğrudan kısıtlanmaktadır. Uluslararası toplum tarafından kabul edilen kurallar ve sistem büyük güçlerin hareket alanını ve politikalarını da kısıtlamaktadır. Bu nedenle büyük güçler uluslararası toplumun güncellenmesini ve dönüşmesini hızlandırmaktadırlar. (Little, 2006) Öte yandan uluslararası toplum düzeni yerleştikçe zamanla büyük güçler gereksinimi de azalmaktadır. Kurum ve kuralları köklü hale gelmiş, BM gibi kapsamlı uluslararası oluşumlar tarafından yönlendirilebilen bir uluslararası toplumun varlığı söz konusu olduğunda büyük güçlere olan

gereksinim azalmaktadır. Bu durum uluslararası toplumun tarihsel gelişimi ile açıkça görülmektedir. İdealize edilen uluslararası toplum kavramına bir örnek oluşturan batı merkezli Avrupa devletler toplumu zamanla evrensel bir yapıya dönüşmüştür bu süreçte de büyük güçlerin sayısı azalmış ve güç birkaç odakta toplanmak yerine birçok aktöre dağılmıştır. İngiliz Okulu'nda kastedilen uluslararası toplum tasarımı büyük güçler sabit bir kurum olarak görülmemektedir. Büyük güçler tarih boyunca dönüşerek ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sırasında iki büyük güç öne çıkarken 1. Dünya Savaşı öncesinde sekiz büyük gücün varlığından söz edilmektedir. (Wight, 1966)

Büyük güçler kurumu, uluslararası toplumun gidişatını büyük ölçüde etkileyen bir kurum olmasının yanı sıra güç dengesi kurumu ile işlev görmektedir. Bu kurumun öncelikli görevi, uluslararası toplum içinde düşen veya yükselen güçler arasındaki dengeyi sağlamaktır bu nedenle güç dengesi kurumunun öznesini oluşturmaktadır. Büyük güçler bu denge halini sürdürebilmek için çatışma veya iş birliği yöntemlerini kullanmaktadırlar. Devletlerin neredeyse tümünün büyük güçlerin etki alanına girdiği ve gereken düzenin tesisi için büyük güçlere tanınan özel konumları ve görevleri kabul ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

3. BÖLÜM

3.OSMANLI DEVLETİ VE AVRUPA DEVLETLER TOPLUMU

Çalışmanın ana gövdesini oluşturan bu bölümde, üç başlıkta Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumu ile entegrasyonu, bu iki aktörün paylaştığı ortak çıkarlar ve değerler çerçevesinde ilişkileri ve etkileşimi incelenmektedir.

3.1. 1815-1856 Yıllarında Osmanlı Devleti ve Avrupa Devletler Toplumu ile İlişkilerde Diplomasi Kurumu

Bu çalışmada 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti ve Avrupa ilişkilerini incelemeyi amaçlamaktadır bu sebeple çalışmada kuruluş ve yükseliş döneminde Osmanlı diplomasinden ziyade gerileme ve yıkılış döneminde Osmanlı diplomasının ne yönde değiştiği üzerinde durulacaktır. Ayrıca bölümde İngiliz Okulu uluslararası toplum tanımı ve bu toplumu oluşturan en önemli kurumlardan biri olan diplomasi üzerinden Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletler ile olan ilişkileri incelenecektir. Özellikle karşılıklı etkileşimde ve diplomatik ilişkilerde önemli bir yer tutan eşit egemenlik ilkesine vurgu yapılacaktır.

Osmanlı Devleti ve Avrupa devletler toplumu arasındaki etkileşim ilk olarak diplomasi boyutunda Osmanlı Devleti'nin çeşitli alanlarda yapmış olduğu reformlar üzerinden açıklanmaktadır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti yönetim düzeyinde ve toplumsal düzeyde birçok dönüşüme girişmiştir. Bu reformlardan en önemlileri, diplomasi alanında bürokrat sınıfın yeniden düzenlenmesi, daimî elçiliklerin yetiştirilen yeni diplomatlarla daha işlevsel hale getirilmesi gibi Avrupa ile Osmanlı Devleti'nin daha çok ortak değer paylaşmasını sağlayacak gelişmelerdir. Diplomasi alanında yapılan reformlar teknik boyutta Avrupa ile Osmanlı Devleti'ni yakınlaştırsa da bu reformlar sayesinde Osmanlı Devleti diplomasi aracını akıllıca kullanarak birçok iç ve dış sorunu çözmeyi başarmış ve böylece siyaseten de uzlaşmacı tavrı ile Avrupa devletleri ile diplomasinin hep teknik hem de politik boyutuyla entegre olmayı başarmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren üç yüz yıl içerisinde üç kıtada toprak sahibi bir dünya gücü haline gelmesi, diplomasi ile çok geç tanışmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin diplomasiyi etkili kullanmasında ve diplomatik ilişkileri yoğunlaştırmasında temel etken yöneticilerin diplomatik yeteneklerinden ziyade devletin içinde bulunduğu ekonomik, askeri ve siyasi koşullar olmuştur. Osmanlı Devleti neredeyse 18. yüzyıla kadar diplomatik ilişkileri ihtiyaç olarak görmemiştir ancak 18. Yüzyılda yaşanan ekonomik ve siyasi olumsuzluklar daha fazla diplomatik ilişkiyi zorunlu hale getirmiştir. Özellikle Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni dönemlerinde İslam medeniyetinin temsilcisi haline gelen imparatorluk diplomatik olarak yapılanmış ve kendine özgü bazı kurallar dahi ortaya koymuştur. Ancak Osmanlı'nın batı ve Avrupa ile yoğunlaşan ilişkilerine ve ortak değerlerin paylaşılmasına Osmanlı'nın eskiye nazaran dünya siyasetinde gücünün azaldığı ve toprak kaybettiği 18. yüzyılda şahit olunmaktadır.

Osmanlı yıllar içerisinde topraklarını Avrupa'da da genişletince diplomasiye bakışı ve diplomasiyi kullanma biçimi de zaman içinde değişiklik göstermiştir. Osmanlı 16. yüzyılın sonuna kadar devam eden yükseliş dönemine kadar geçici diplomasiyi kullanırken gerileme ve yıkılış sürecinde sürekli diplomasiye geçiş yapmıştır. (Akpınar, 2014) 1606 tarihli Zitvatorok Antlaşması Osmanlı'nın diplomasi anlayışı konusunda dönüm noktası olmuştur. Osmanlı bu tarihe kadar tek taraflı ve geçici diplomasi anlayışını sürdürmüştür hatta bu tip diplomasiyi terk eden son devletlerden biridir.

Osmanlı'nın ekonomik ve sosyal olarak artan iç sorunlarını dış dünyadaki gelişmelerden bağımsız değerlendirmek yanlış bir yaklaşım olacaktır. Osmanlı'nın sahip olduğu iç sorunlara ek olarak coğrafi keşifler ve sanayi devrimi gibi birçok gelişme Osmanlı için birçok olumsuz sonuç ortaya çıkarmıştır. Halihazırda birçok farklı milleti çatısı altında toplayan Osmanlı'nın, milletçiliği harlayan Fransız İhtilali'nden olumlu etkilenmesi beklenmemektedir. Tüm iç ve dış faktörler ve bu gelişmelerin etkileri Osmanlı'nın diplomatik faaliyetlerine, Avrupa siyasetindeki rolüne ve prestijine hızlı bir şekilde yansdığı görülmektedir. Yalnızca Osmanlı'yı değil birçok devleti etkileyen coğrafi keşifler ve sanayi devrimi, Avrupa'daki güç dengesini altüst etmiş ve yeni açılan dönemde ülkelerin ilişkilerini yani diplomasiyi önemli ölçüde etkilemiştir.

16. yüzyılda her alanda zirveyi gören Osmanlı Devleti, 17. Yüzyılın ilk yarısından itibaren dünyadaki gelişmelerle bağlantılı olarak ekonomik ve sosyal sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu sebeple Osmanlı'nın sarsılmaya başladığı bu yüzyıl duraklama dönemi olarak adlandırılmaktadır. Osmanlı'daki bu değişim diplomasiye kullanım biçimine yaptığı anlaşmalara ve uluslararası arenadaki konumuna da yansdığı görülmektedir. 1606 tarihli Zıttorok Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde diplomatik ilişkilerdeki rolü değişmiş ve anlaşma Osmanlı diplomasisi açısından dönüm noktası olmuştur. Bu antlaşma iç siyasetteki duraklamanın diplomasiye yansıması olarak görülmüştür. Osmanlı diplomasisi açısından bir diğer önemli antlaşma 1699 Karlofça Antlaşması'dır. Gerileme döneminin başlangıcı olarak kabul edilen bu antlaşma, Avusturya, Venedik ve Lehistan ile gerçekleştirilmiştir. Karlofça Antlaşması çok taraflı bir antlaşma olması ve büyük bir toprak kaybıyla sonuçlanması sebebiyle Osmanlı diplomasisi açısından dönüm noktası olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti'ni 19. yüzyılda getireceği reformlara, Avrupa ile uyum sağlama adına yapacağı diplomatik yeniliklere ve toplumsal dönüşümlere götüren süreci incelemek adına 16. ve 17. yüzyılda yaşanan gelişmelere detaylı bir şekilde olmasa da değinmek gerekmektedir. Dünyada süregelen sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak Osmanlı Devleti neredeyse yüz yıl sürecek olan bir buhran dönemine girmiştir. 1606 tarihli Zıttorok Antlaşması bu dönemin başlangıcı kabul edilirken 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ise Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı toprak kayıpları ve

gerileme süreci onu tek taraflı diplomasiyi terk etmeye, dış politikasında değişiklikler yapmaya, askeri ve diplomatik olarak reformlar yapmaya zorlamıştır. (Turan, 2015) 18. yüzyıla girerken tek taraflı diplomasi uygulamaları Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına hizmet etme konusunda yetersiz kalmış ve zarar vermeye başlamıştır. İttifakların önem kazandığı bu dönemde Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu diplomasi anlayışı ve diplomatik kadrosu Müslüman nüfusun bulunduğu toprakların kaybına bile göz yummak durumunda kalmış ve işlevselliğini yitirmiştir. Bu gerileme dönemi 18. yüzyıl Osmanlı Devleti bürokratlarını ve aydınlarını büyük bir ikileme sürüklemiştir. Bir yandan eksiksiz ve mükemmel gördükleri Fatih ve Kanuni'den gelen klasik Osmanlı yönetim ve diplomasi geleneğinden kopmak istememişler diğer yandan da savaş meydanında Avrupa'nın ezici gücünü kabul etmek zorunda kalmışlardır. Ancak dönemin devlet adamları reformlar sayesinde özlemini çektikleri güçlü ve şanlı Osmanlı geçmişini yeniden canlandırmak isteseler de zihniyet olarak geçmişe bağlı kalmış ve Osmanlı Devleti'nin mevcut statüsünü korumaya ve eski kimliğini sürdürmeye yönelik hareket etmişlerdir. Öte yandan bürokratlar her ne kadar klasik Osmanlı çağına özlem duysa da Karlofça Antlaşması'nın içeriği ve ardından kaybedilen topraklar bu çağın tamamen kapandığını işaret etmiştir. Osmanlı bürokratlarının ve yöneticilerinin statüyü korumaya yönelik durağan tavrı, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın gelişmişliği ve gücü karşısında içe kapandığı algısı oluşturmuştur. Bu olumsuz olaylardan ve algıdan dolayı Osmanlı bürokratları kurumsal ve toplumsal düzeyde bir reform sürecine girilmesinin kaçınılmaz olduğunu kabul etmeye başlamıştır. Değişime karar vermenin ilk adımı olarak Karlofça Antlaşmasından kısa bir süre sonra sadece askeri kadroların değil sivil bürokratların da devletin iç ve dış politikasında etkin rol oynadığı ve karar verme mekanizmasına dahil edildiği görülmüştür. (Uzunçarşılı, 1988) Bir diğer değişim ise Osmanlı'nın klasik çağından farklı olarak daha çok savunma temelli bir dış politika benimsemesidir bu da kısa süre içinde Osmanlı Devleti'nin kendisini diğer devletlerden üstün gören tavrının değişmesine ve tek taraflı diplomasi ortadan kalkmasına neden olmuştur. 16, 17 ve 18. yüzyıllarda yaşanan bunalım, gerileme ve toprak kayıpları devlet büyüklerinin köklü reform konusundaki kararlılığını artırmıştır zira daha öncesinde yapılan reformlar 19. yüzyılda yapılacak reformlara temel oluşturmuş ve yol gösterici olmuştur.

İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum kavramına bakıldığında Avrupa'nın politik ve felsefî yapısından izlerin yanı sıra Avrupa'nın diplomasi geleneğinden izler de görülmektedir. Özellikle 1815 sonrası kurulan Avrupa'nın merkezde olduğu uluslararası toplum ve Avrupa diplomasi geleneği yıllar içerisinde bu topluma eklenen Osmanlı Devleti'nin benimsemesi gereken bir anlayış haline gelmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, sınırları genişleyen uluslararası toplumun devamlılığı ve uluslararası düzen için önemli bir aktör haline gelebilecektir.

İngiliz Okulu'nun ilgi alanına giren temel unsurlar uluslararası toplum düzeninin devamlılığını sağlayan kurum ve yapılardır. Uluslararası hukuk ve diplomasi, uluslararası toplum için birer teori veya düşünce olmaktan ziyade işlevsel bir şekilde çalışan kurum ve yapılardır. (Dunne & Devetak, 2017) Bu sebeple Osmanlı Devleti için 19. yüzyılda yaşanan önemli gelişmelerden biri de bu kurumları benimsemesi ve Avrupa diplomasisine entegre olmasıdır. Osmanlı Devleti her ne kadar Avrupa güç dengesinde yer almış olsa da on dokuzuncu yüzyıla kadar Avrupa devletler toplumunun üyesi olmamış ve Avrupa ile olan ilişkisini birbirine eşit güçler ilişkisi olarak tanımlamamıştır. Geçmişin aksine on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti, Avrupa merkezli sistemin bir parçası haline gelmiş ve birçok alanda Avrupa'dan etkilenmiştir. (Yurdusev, 2009)

Osmanlı Devleti, eskiden beri Avrupa ile etkileşimde olmuştur ve ilerleyen süreçte uluslararası toplumun kurumları olarak kabul edilen güç dengesi, savaş, uluslararası hukuk, diplomasi ve büyük güç oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. (Yurdusev, 2009) Bu kurumların oluşmasında katkı sağlayan Osmanlı Devleti, ilerleyen süreçte bu kurumları içselleştirmiş ve Avrupa diplomasi geleneğinin araçlarını kullanarak bazı yönlerden şekillendirmiştir. (Watson, 1992) Osmanlı Devleti'nin bu kurumları içselleştirmesi ve Avrupa ile ortak değerler paylaşması ona Avrupa devletler toplumunun kapılarını açmıştır. Çalışmanın bir kısmında detaylıca bahsedilecek olan Kırım Savaşı'nda da Avrupa devletleri, Ortodoks Rusya'nın karşısında durarak kendisiyle ortak değerlere sahip olduğu Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır.

3.1.1. İlk Reformlar

Osmanlı Devleti'nin gerilemekte olduğu on yedinci yüzyılın son çeyreğinde yaşamış olduğu yenilgiler ve sonrasında imzalanan Karlofça Antlaşması gibi yıkıcı antlaşmalar ile

anlaşılmasıdır. Kaybettiklerini kazanma umuduyla on sekizinci yüzyılın başında Avusturya ile savaşa giren Osmanlı Devleti yıpranmış ve yine ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu yenilgilerin sebebi olarak askeri yönden Avrupa'dan geride olduğunu fark eden Osmanlı Devleti reformları ilk olarak askeri alanda on sekizinci yüzyılın neredeyse ikinci yarısında başlatabilmiştir. İlk reformlar daha çok yeni teçhizatlar edinme ve topçu birliklerini yenileme adımlarını içermiştir. Atılan ilk adımlardan beklediği ve istediği randımanı alamayan Osmanlı Devleti, reformlardan sonra da yenilmez ve büyük güç imajını kaybederek yenilgiler almaya devam etmiştir. 1774'te Ruslarla olan savaşın ardından imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım kaybedilmiştir ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Yine on sekizinci yüzyılın son çeyreğinde de Rusya Avusturya ile yapılan savaşlar da Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ile son bulmuştur. Bu yenilgiler üzerine III. Selim, 1792 yılında askeri alanda yapmayı planladığı reformları "Nizam-ı Cedit" başlığı altında 72 madde ile açıklamıştır. (Şenyurt, 2016) Bu reform programına göre yeniçeri ordusunun yanı sıra daha modern tekniklerle Nizam-ı Cedit ordusu kurulacaktı. III. Selim bu reformları sürdürürken eşzamanlı olarak Mısır'da Napoleon ile mücadele etmiştir. Mısır sorunu büyük güçlerin müdahalesi ardından ortadan kalkmış olsa da Osmanlı Devleti büyük kayıp vermiş, Napoleon başarılı olmuştur. Bu yenilginin ardından III. Selim daha köklü reformlar için harekete geçmiştir. Ancak yeniçeriler bu reformların onları yerlerinden edeceğini düşünmüş ve Nizam-ı Cedit ordusundan en başından beri rahatsız olmuştur. Yeniçerilerin bu hoşnutsuzluğu III. Selim'in sonunu getirmiştir. III. Selim her ne kadar çabalasa da reformları büyük ölçüde başarısız olmuş ve Osmanlı toprakları parçalanmanın eşiğine gelmiştir. III. Selim'den sonra tahta çıkan ve 1839 yılına dek hüküm süren II. Mahmut'un reform konusunda III. Selim'den daha başarılı ve istikrarlı olduğu görülmüştür. Her iki hükümdar da devlet içerisindeki anarşi ortamını sonlandırıp reformlar sayesinde Osmanlı Devleti'ni eski gücüne kavuşturmak istese de tam olarak başarılı olamamışlardır. II. Mahmut, III. Selim döneminde yapılan yanlışları gözlemlemiş bunun yanı sıra askeri alanla sınırlı kalan reformların bile ne derece başarılı olduğunu görmüştür. Gözlemleri sonucunda II. Mahmut, reformların birkaç askeri yenilikle değil toplumun bütün kurumlarını kapsadığı sürece başarılı olabileceği kanaatine varmıştır. Osmanlı toplumu ve kurumlarını kapsayan reformlar dikkatli bir şekilde planlanmalı ve hayata geçirilmeden önce garanti altına alınmalıydı. Bu nedenle reform kapsamında kurulan

yeni kurumların devamlılığı için yerini aldığı eski kurumların ortadan kaldırılması gerekmiştir. Böylece III. Selim döneminde yeniçeri kaldırılmadan kurulmaya çalışılan Nizam-ı Cedid ordusu konusunda yapılan yeniden hatalar yapılmayacak ve yeni oluşturulan kurumların çalışmaları engellenemeyecekti. Bu fikirler II. Mahmut'un reform politikalarını temelini oluşturmaktadır. Bu bakış açısı ile II. Mahmut 1826 yılında yeniçeri ordusunu ortadan kaldırarak askeri reformları istenilen düzeye çıkarmıştır. Bu anlamda yeniçerilerin kaldırılması sadece askeri reformun konusu olsa da Türk modernleşmesinin en önemli aşamalarından biri olarak görülmektedir. (Mardin, 2000) Yeniçeriler, Nizam-ı Cedid ordusundan rahatsızlıkları nedeniyle iç huzuru bozmuş ve anarşiye neden olmuşlardır bu sebeple yeniçerilerin ortadan kaldırılması ile Osmanlı Devleti'nin yapacağı reformların önündeki engel ve düzensizlik ortamı da ortadan kaldırılmıştır. Düzensizlik ve anarşi sorununu çözen II. Mahmut, Osmanlı Devleti'ni korumak için köklü bir modernleşme ve reform çağını başlatmıştır. (Schroeder, 1994)

3.1.2. Ortak Değerlerin Paylaşımı ve Diplomatik Reformlar

Askeri reformların tamamlanması ile II. Mahmut toplumsal ve kurumsal olarak birçok alanda köklü reformlara girişmiştir. Bu çalışma için önem arz eden reformlar ise II. Mahmut döneminde başlayan Hariciye Nezareti ile ilgili yapılan değişiklikler ve Avrupa diplomasi geleneğinden edinilen alışkanlıklardır. Bu iki alanda yapılan değişiklikler Avrupa ile paylaşılan ortak değeri ifade etmektedir. İngiliz Okulu'nu diğer teorilerden ayıran en belirgin yönlerinden biri de en az zor kullanma kadar diplomasinin de önemli bir kurum olarak görülmesidir. Bu bakış açısıyla diplomasi ve savaş, Avrupa devletler toplumunun düzenini sürdürmesini sağlamış iki önemli unsur oluşturmaktadır.

Diplomasi devletler arası ilişkileri oluşturan her türlü uzlaşmacı iletişimi ve karşılıklı etkileşimi kapsamaktadır. (James, 1993) Bu iletişimin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi uluslararası toplumun devamlılığı konusunda merkezi bir role sahiptir. Günümüzde uluslararası toplumun sürekliliği için kritik bir role sahip olan diplomasi, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Avrupa devletleri arasındaki ilişkiler için de önemli bir kurum olmuştur. 19. yüzyılda Avrupa devletlerine nazaran daha güçsüz olan Osmanlı Devleti, topraklarını, egemenliğini ve bağımsızlığını korumak için silahlı güç yerine bir uzlaşma aracı olan diplomasiyi daha çok kullanmıştır. Güçsüzlüğü ve iç karışıklıkları nedeniyle diplomasi

Osmanlı Devleti için bir tercih değil neredeyse zorunluluk haline gelmiştir. (Davison, Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasinin Modernleşmesi, 2006)

Diplomasi kurumunun Osmanlı Devleti için önem kazanması, Fransız Devrimi ardından peşi sıra gerçekleşen savaşların bıraktığı bir etkiydi. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti tıpkı diğer devletler gibi milliyetçilik akımından olumsuz etkilendi. Fransız Devrimi'nin olumsuz etkilerini üzerinden atan Avrupa devletleri, uluslararası toplum gibi çağdaş bir yapı oluşturmuştur. Bu gelişme de Osmanlı Devleti için yüzeysel değil köklü reformlar yapmayı zorunlu hale getirmiştir. (Akşin, 1987) Milliyetçiliğin yayılmasıyla ciddi isyanlarla karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, bu krizlere ve sorunlara karşı yöneticiler ve kişiler arasındaki ilişkiyi yeniden düzenleyen bir modernleşmeye ihtiyaç duymuştur.

Bu modernleşme çağının ilk adımı Yunan Ayaklanması sonrası bürokraside gerçekleşmiştir. Yunan Ayaklanmasından önce Osmanlı Devleti, Rum tercümanlar ile çalışmaktaydı. Ancak ayaklanma ile bu tercümanlara olan güven zayıflamıştır bu nedenle 1821 yılında Tercüme Odası kurulmuş ve Osmanlı bürokrasisinde yabancı dil öğrenimi yaygın hale gelmiştir. Başta amaç Yunan tercümanların yerini Türk bürokratların alması olsa da zamanla bu kurum yeni tip Osmanlı bürokratlarının yetiştirilmesini ve bürokraside var olmasını sağlayan merkez olmuştur. Kurum başta Mustafa Reşit Paşa olmak üzere dönemin birçok önde gelen devlet adamlarının bünyesinde yer aldığı saygın kurumlardan biri haline gelmiştir. İlerleyen yıllarda Osmanlı Devleti'nin sarsacak olan Kavalalı İsyanı sonrası Rusya ile uzlaşmayı sağlayan bürokratlar bu kurum tarafından yetiştirilmiştir. Aynı bürokratlar sadece Rusya ile ittifak sağlamamış aynı zamanda Avrupa'nın soruna dahil olması için Rusya ile karşılıklı olarak imzalamak üzere Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı hazırlamıştır. Dış politikada farklı bir bakış açısına sahip olan bu bürokratlar, dil bilmeleri sayesinde de diplomatik katılımı başarılı bir şekilde gerçekleştirmişlerdir. III. Selim döneminde de daimî elçilikler açılmış ve yabancı dil hakimiyetine önem verilmiş olsa da Tercüme Odası tarafından yetiştirilen ve yeni bir vizyona sahip olan bürokratlar kadar başarılı olunamamıştır. (Lewis, 1953) III. Selim döneminde yetişen elçi ve bürokratların başarısız olmasının temel nedenleri, güvenilir olmayan tercümanlar ile çalışmaları ve yurtdışına elçi olarak gönderilmeyi bir nevi sürgün olarak algılamalarıdır. Ancak diplomasi anlayışından Avrupa ile entegre olmayı ve uluslararası topluma adapte olmayı Osmanlı Devleti'nin devamlılığı

için hayati birer adım olarak gören II. Mahmut, bu bakış açısını ortadan kaldırmış ve elçilerini bilinçlendirmiştir. Çünkü Avrupa devletler toplumunun en önemli kurumlarından biri olan diplomasi'nin daimî elçilikler olmadan işlevsel olabilmesi mümkün değildi. Bu nedenle II. Mahmut, daimî elçilikleri, karşılıklılık ilkesi, elçilerin dokunulmazlığı, arabuluculuğu, protokol kuralları ve çok taraflı konferansları içeren Avrupa diplomasi geleneğini benimseme yolunda somut adımlar atmıştır. II. Mahmut ülke içinde olduğu gibi dışında da etkin olmak ve dünyayla iletişimi artırmak için, 1831 yılında ilk resmî gazete olan Takvim-i Vekayi'yi Fransızca, Ermenice ve Rumca olmak üzere birçok farklı dilde yayınlamaya başlamıştır. Dış dünya ile iletişim kurma çabalarının yanında diğer devletlerle olan ilişkileri belli bir düzeyde yürütmek amacıyla bugünkü dışişleri bakanlığına tekabül eden kurum olan Hariciye Nezareti kurulmuştur. Diplomasi'nin büyük önem taşıdığı uluslararası topluma adapte olmak isteyen II. Mahmut bu anlamda birçok somut adım atmıştır. (Bull, 2002) II. Mahmut diplomatik anlamda atılan adımların yanı sıra devlet ile halk arasındaki ilişkileri eşitlik ilkesi çerçevesinde düzenleyen Avrupa uygarlığına ait genel hukuka bağlanma isteğini de belli etmiştir.

II. Mahmut döneminde öne çıkan bürokratlardan en önemlisi de Mustafa Reşit Paşa olarak görülmektedir. Diplomasi kurumu üzerinde temellenen uluslararası toplumun var olup olmadığı sorusuna cevap verilebilmesi daimî elçilerin kurduğu sistem ile sağlanan ilişki ağlarının ne derece başarılı ve işlevsel olduğuna bağlıdır. (Wight, 1966) On dokuzuncu yüzyıla bakıldığında yeni tip bürokrat olan Mustafa Reşit Paşa'nın İngiliz elçi Stratford Canning ile kurmuş olduğu dostluk, Avrupa devletler toplumuna yakınlaşan Osmanlı Devleti'nin kurmaya çalıştığı ilişkiler ağının bir başarısı olarak değerlendirilmektedir. Bu yakınlaşmada Paşanın çabalarının yanı sıra Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği saldırgan politikaların da etkisi mevcuttur. (Dönmez, 2014) Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumu ile entegre olmasında attığı diplomatik adımlar ve paylaştığı ortak değerlerin yanında denegeler de önemli bir etken olmuştur. Eşzamanlı olarak İngiliz elçinin Osmanlı Devleti hakkındaki düşüncelerini değiştiren bir diğer etken de Kavalalı İsyanı'nı fırsat bilen Rusya'nın Avrupa devletler toplumunun kurallarına uymayarak Osmanlı toprakları üzerinde kendi çıkarına ayrıcalıklara sahip olmaya çalışması olmuştur. Sonuç olarak başarılı olma garantisi olmamasına rağmen pes etmeyen Osmanlı bürokratlarının

çabaları meyvesini vermiş ve İngiliz elçinin Osmanlı Devleti'ne karşı olan algısı ve tutumu değişmiştir. Şüphesiz bu değişim Osmanlı diplomasisinde yapılan değişikliklerin ve yeni tip bürokratların başarısı olarak görülmüştür. (Quayle, 2012) Osmanlı Devleti lehine gerçekleşen bu gelişmelerin ardından dolaylı olarak İngiltere'nin de Osmanlı Devleti üzerindeki politikası değişmiş ve Osmanlı toprak bütünlüğünün garanti altına alınmasının Avrupa devletler toplumunun ve uluslararası düzenin devamlılığı için kritik olduğuna kanaat getirmiştir. Mustafa Reşit Paşa ve II. Mahmut Avrupa devletler toplumuna entegre olabilmek için yalnızca İngiltere'nin yanında olmasını yeterli görmemiş ve tüm Avrupa'nın Osmanlı Devleti hakkındaki olumsuz algı ve tavırlarını değiştirmek ve olumluya dönüştürmek için çabalamıştır. Mustafa Reşit Paşa elçiliğe getirildiğinden beri Osmanlı Devleti'nin Avrupa kamuoyundaki intibasını değiştirmeye çalışmıştır ve II. Mahmut da bu bakış açısını değiştirmek için yeni planlar tasarlamıştır.

II. Mahmut'un yeni planlarından biri de az önce bahsedilen ve Tanzimat Fermanı'nın da temelini oluşturan eşitlik düşüncesinin reformlarla birlikte topluma yerleştirilmesini ve toplum tarafından kabul görmesini sağlamaktır. Osmanlı Devleti, toplumsal ve hukuki olarak gayrimüslimlere ayrıcalıklar sağlasa da hiçbir zaman Müslüman vatandaşıyla eşit olarak görmemiştir. Bunun nedeni Osmanlı'nın devlet anlayışının İslam ile kurduğu güçlü bağ çerçevesinde şekillenmesidir. (Deringil, 2000) İslam devleti olan Osmanlı'nın bu düzenlemesine "millet sistemi" denilmektedir. Burada millet olarak kastedilen günümüzdeki anlamından farklı olarak dini bir terim olan cemaat anlamına gelmektedir. (Küçük, 1987) Millet sistemindeki kimlik tanımlamaları dinsel inançlar üzerinden yapılmaktadır ve vatandaşlar dinlerine göre sınıflandırılmaktadır. Halk Müslüman ve Hıristiyan olarak iki gruba ayrılmış ve kişilerin mezheplerine göre Ortodoks, Katolik, Protestan şeklinde tanımlamalar yapılmış olsa da herkes kendini Osmanlı vatandaşı olarak görmekteydi. Cemaatler halinde teşkilatlanmış mezhepler ve dinler kendi aralarında hiyerarşik bir sisteme sahipti. Nihayetinde devlet İslami kaideler çerçevesinde Müslüman yöneticiler tarafından idare ediliyordu ve kanunları da İslami kurallara dayanmaktaydı. Diğer yandan sadece içeride değil Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerinde de Müslüman ve gayrimüslim devlet ayrımı yapılmaktaydı. Müslüman toprağı olan yerler Darül İslam, gayrimüslimler tarafından yönetilen devletler ise Darül Harp şeklinde adlandırılmaktaydı ve bu iki farklı gruba karşı

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı hukuk kuralları dahi farklılık göstermekteydi. Ancak on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı dış dünyada özellikle de Avrupa nezdinde yenilikçi ve çağdaş bir izlenime sahip olmak istiyordu.

1839 yılında Kavalalı İsyanının yeniden nüksetmesiyle yeni reformların hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin yenilgisi üzerine Avrupa'nın büyük güçlerinden Fransa'nın yenilikçi gördüğü Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı desteklemesi, II. Mahmut'un reformları hızlandırmasında önemli bir etken olmuştur. Mustafa Reşit Paşa ve II. Mahmut bu imajın değişeceğine ve Fransa'nın Osmanlı Devleti hakkındaki düşüncelerinin olumluya dönüşeceğine inanmıştır. Kısa bir süre sonra Mustafa Reşit Paşa tüm elçileri saraya toplamıştır ve II. Mahmut, Tanzimat Fermanı'nın habercisi olacak şu cümleleri sarf etmiştir: “Ben tebaamın Müslümanını camide, Hristiyan'ını kilisede, Musevi'sini havrada fark ederim aralarında başka bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim ayındır ve hepsi evladımdır (Kaynar, 1985)”. Bu sözler her ne kadar Tanzimat Fermanı için yeşil ışık yakmış olsa da bu fermanın ilanı ölümü nedeniyle II. Mahmut tarafından yapılamamıştır. Ancak kendisinden sonra tahta geçen Abdülmecid de II. Mahmut ile aynı hedeflere sahipti bu sayede Mustafa Reşit Paşa'nın yıllardır çabaladığı Tanzimat Fermanı ilan edilebilmiştir. Tanzimat dönemi II. Mahmut'un reformlarıyla başlamış bir süreçtir ancak Tanzimat Fermanı ile somut bir adıma dönüşmüştür.

Osmanlı toplumunun sınıfsal yapısı yani Müslüman-Gayrimüslim ayrımı, merkez ve çevre arasındaki uçurum bu yeni reformla ortadan kaldırılmıştır. Tanzimat Fermanı sadece toplumsal seviyede yenilikler getirerek halk arasındaki ilişkileri düzenlemekle kalmamış aynı zamanda yönetim sınıfında da büyük değişikliklere neden olmuştur. Yönetimdeki güç dengesi değişmiş, merkezi otorite olan padişahın gücünün bir kısmı görünür bir şekilde bürokratlara kaymıştır. Bu şekilde karar mekanizmasında bürokratlara daha çok söz hakkı verilmiştir. Genel anlamda vergilendirmeye dair bir içeriğe sahip olan Tanzimat Fermanı aynı zamanda eşitlik ilkesine dair maddeler de içermekteydi. Bu fermanla birlikte hiçbir ayırım yapılmaksızın dini, mezhebi ve ırkı ne olursa olsun tüm Osmanlı tebaasının can ve mal güvenliği doğrudan padişah tarafından güvence altına alınmıştır. Tanzimat Fermanı'nda tanınan hakların korunması için bir kanunname hazırlanmış, vergi sistemi merkezleştirilmiş ve askerlik süresi ömür boyu olmaktan çıkarak 4 seneye indirilmiştir. Özetlemek gerekirse;

Tanzimat Fermanı ile, geleneklere ve İslam hukukuna sadık kalarak, yönetim ve idare katında modernleşme ve ilişkilerin yeniden düzenlenmesi amaçlanmıştır. (İnalçık, 1964)

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci için önemli bir adım olmuştur ve bu çabalar Avrupa'nın da dikkatini çekmiştir. Çoğu Avrupalı, Osmanlı hükümdarının monarşi geleneğini revize ettiğini ve çağdaşlaşma yoluna girdiğini düşünmüştür. (Mardin, 2000) Tanzimat Fermanı'ndan sonra Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı olan olumsuz tavrı değişmiştir. Tanzimat Fermanı, Avrupa gündeminde ilgiyle karşılanmış ve olumlu tepkiler almıştır. Yalnızca Rusya bu gelişmelere olumsuz yaklaşmıştır çünkü Rusya, Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci sayesinde İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmasını istememiştir. Rusya'nın bakış açısına göre böyle bir yakınlaşma, Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki planlarını etkileyecekti hatta engelleyecekti. Bu sebeple Rusya baskısını engellemek isteyen Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile daha fazla ortak değer paylaşması gerekmiştir.

En geniş tanımıyla 1839 ve 1876 yılları arasında gerçekleştirilen reformları kapsayan Tanzimat Dönemi, yönetimin merkezileştirilmesi, sürdürülebilir bir reform ve modernleşme sürecidir. Tanzimat dönemiyle birlikte bürokrasinin önemi anlaşılmıştır ve diplomasi daha etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Reformların uygulanma sürecindeki en etkin şahsiyetler, padişah ile istişareler yaparak iş birliği ile hareket eden, reformların kapsamını genişleten ve süreci hızlandıran Osmanlı Devleti'nin son dönemde yetiştirdiği sivil bürokrasi içinden küçük bir gruptan oluşmaktadır. (Weiker, 1968) Tanzimat döneminde geliştirilen diplomasi kurumları modern devletin gereklerine göre şekillenmiş ve geliştirilen diplomasi anlayışı ile devletim ömrü uzatılmıştır. Sivil bürokrasinin içinden sivrilen yeni tip bürokratlar 1840 yılında Osmanlı Devleti'ni zora sokan Lübnan Krizi'ni çözmüş ve ardından uluslararası gündemi fazlaca meşgul eden Macar mülteciler sorununu çözerek İngiltere ve Fransa'yı yanına çekmeyi başarmıştır. 1847 yılında Kutsal Yerler Sorunu gündeme geldiğinde de benimsenen yeni diplomasi anlayışı ile Osmanlı diplomatları, soğukkanlı davranarak uzlaşmacı bir şekilde mantıklı hamleler yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin çıkarları doğrultusunda kutsal yerler sorununa Rusya ve Fransa'yı dahil etmemek için uzlaşmacı kararname yayımlanmıştır. Ancak yine de Kudüs ve çevresindeki kutsal yerler sorununu Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmak için bir fırsat olarak gören Rusya ve Fransa'nın

Katolik ve Ortodokslar aracılığıyla soruna dahil olmaları engellenememiştir. Diplomatik olarak çok büyük çabalar sarf edilse de Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarları ve saldırgan girişimleri dizginlenemez hale gelmiştir. (Sweetman, 2001) Rusya'nın özellikle İngiltere ve Fransa'nın çabalarıyla dahi dizginlenememesi sonucunda Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Kırım Savaşı gerçekleşmiştir. Savaşa Avrupa devletlerinin de dahil olmasının ardından Paris Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma imzalanmadan önce Rusya'nın bir daha Osmanlı Devleti'nin işlerine karışmasını engellemek için Islahat Fermanı ilan edilmiştir.

Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nın yeniden düzenlemiş ve eşitliğe dair hükümlerinin kapsamının genişletilmiş versiyonudur. Buna ek olarak Islahat Fermanı'nda İslam ile diğer dinler arasındaki ayrım kaldırılmıştır. Din, dil ve ırk baz alınarak yapılan tüm sınıfsal ayrımlar ortadan kaldırılmış ve tüm vatandaş eşit görülmüştür. Müslüman ve gayrimüslimlere dair miras ve ceza hukuku yeniden düzenlenmiş, askerlik gayrimüslimler için de zorunlu hale gelse de bedelli askerlik uygulaması getirilmiştir. (Collas, 2005) Tanzimat Fermanı'nda yalnızca can ve mal güvenliği açısından Müslümanlarla eşit haklara ve güvenceye sahip olan gayrimüslimlere yüksek memuriyetlere gelebilme ve orduda görev alabilme gibi birçok konuda eşitlik getirilmiştir. On dokuzuncu yüzyıl öncesinden farklı olarak bu yüzyılda Osmanlı toplumu, eşit hak ve yükümlülükleri kapsayan bir vatandaşlık kavramı ile tanışmıştır. (Davison, 2004)

Dönemin önde gelen bürokratlarından başta Reşit Paşa olmak üzere Ali Paşa, Fuat Paşa ve Mithat Paşa Osmanlılık bilincini güçlendirmek için Müslüman ve gayrimüslimleri kapsayan bir üst kimlik tasarlamak istemişlerdir. Bu nedenle Avrupa'nın sunduğu eşitlik kavramını kendilerine uygun bir şekilde revize etmişlerdir. Eşitlik kavramı Osmanlı toplumuna gayrimüslim ve Müslüman ayrımının ortadan kaldırılması şeklinde yansımıştır. Avrupa'dan ihraç edilen eşitlik düşüncesi, Osmanlı bürokratları tarafından devletin laikleştirilmesi adına atılan ilk adım olarak yorumlanmıştır. Bu reformlar, daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti'nin medeniyet anlayışında da değişiklikler olduğunu göstermiştir. Nihayetinde Osmanlı Devleti yüzyıllardır sahibi olduğu İslam medeniyetini, her bir üyesinin eşit olarak görüldüğü bir medeniyet sahnesinde temsil etmiştir. Osmanlı Devleti kendisini ilk kez diğer aktörler ve medeniyetler ile eşit bir oyuncu

olarak tanımlamıştır. Eşitlik ilkesi yalnızca vatandaş bazında değil aynı zamanda medeniyet ve devlet bazında da kabul edilmeye çalışılmıştır.

Fermanlarla birlikte getirilen yeni uygulamalar toplum nezdinde birçok algıyı değiştirmiştir. On dokuzuncu yüzyıla kadar Müslüman olmayanlara karşı verilen her mücadelenin kutsal olduğu algısı mevcuttu ve bu savaşlar için cihad çağrısı yapılmaktaydı. Ancak Tanzimat dönemiyle birlikte gerçekleşen modernleşme süreci dini referansların önceliğini ve cihad algısını değiştirmiştir. Bu gelişmelere eş zamanlı olarak Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti, Avrupa devletler toplumunun bir üyesi olmuş ve Müslüman olmayan Fransa ve İngiltere ile ittifak yaparak Rusya ile savaşmıştır. (Moreau, 2010)

Bu savaşta yalnızca Osmanlı Devleti'nin değil Hıristiyan devletlerin de dinsel referansları dikkate alınarak çıkarları doğrultusunda hareket ettiği görülmüştür. Nihayetinde başta Avusturya ve Prusya olmak üzere hiçbir Avrupa devleti Kutsal İttifak'a sadık kalmamış, Rusya'ya karşı Müslüman Osmanlı Devleti'nin yanında yer almış ya da tarafsız kalmıştır. Bu gelişmeler İngiliz Okulu'nun ortaya koymuş olduğu ortak değer ve ortak çıkar unsuru üzerine inşa edilmiş uluslararası toplum kavramını, çalışmanın ortaya koyduğu iddia yönünde desteklemektedir. Neticede Avrupa devletleri tarafından kurulan uluslararası toplum ve üyeleri için ortak kültür ve ortak din unsuru belirleyici birer faktör olmaktan çıkmıştır.

Diplomatik araçlar 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır ve 1815 Viyana Kongresi ile devletlerin eşit olduğu kabul edilerek buna uygun olarak diplomatik davranışlar geliştirilmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise bu sisteme Osmanlı Devleti de dahil edilmiştir. (Bull, 2002) Osmanlı Devleti'nin bu sisteme dahil edilmesi, diplomasiye önem vermeye başlaması ve çabaları sonucunda diplomasi aracını başarılı bir şekilde kullanmasıyla mümkün olmuştur. Uluslararası toplumun inşası ve sürdürülebilirliği açısından önemli olan uluslararası hukuk ve diplomasi kurumu Avrupa medeniyeti ve devlet sistemi için kritik bir etkiye sahipti. (Dunne & Devetak, 2017) Avrupa medeniyetinin içini dolduran en önemli unsurlar Avrupa'nın ortak değerleriydi ve karşılıklı anlayışı, ortak değerlerin kabulünü ve uzlaşmayı mümkün kılacak olan araç ise diplomasiydi. Nihayetinde Osmanlı Devleti de diplomasi kurumunun kritik rolünü idrak ederek dış dünya ile etkileşimi sağlamak ve adapte olabilmek adına ortak değerlerin kabulü için harekete geçmiştir. Halihazırda 19. yüzyıldan itibaren

Osmanlı Devleti Avrupa güç dengesinde yer almış ve kritik bir rol oynamıştır. (Yurdusev, 2009)

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı iç ve dış sorunlar diplomasinin etkin ve ustaca kullanılması ile büyük oranda çözüme kavuşturulmuştur. Özetlemek gerekirse; Osmanlı Devleti ve Avrupa devletler toplumu, uluslararası hukuk, diplomasi, çeşitli uluslararası sözleşmeler ve bu sözleşmelere dair prosedürler üzerinde mutabık kalarak ve iş birliğinde bulunarak ortak değer paylaşımında bulunmuştur bu sebeple uluslararası bir toplum oluşturmuşlardır.

3.2. Osmanlı Devleti ve Avrupa İlişkisinin Uluslararası Hukuk Boyutu

Osmanlı ve Avrupa devletler toplumu arasındaki ilişkileri şekillendiren en önemli unsurlar tartışmasız uluslararası hukukun kaynağı olarak gösterilen sözleşmeler ve antlaşmalardır. Osmanlı Devleti ve Avrupa toplumunun 19. yüzyıl ve sonrasında ne derece entegre olabildiğini, Avrupalı devletler ile Osmanlı'nın bir uluslararası toplum oluşturup oluşturmadıklarını ya da Osmanlı'nın mevcut Avrupa devletler toplumunun bir parçası olup olmadığını anlamak için Osmanlı ve Avrupa devletlerinin ilişkilerini uluslararası toplumu oluşturan temel unsurlardan biri olan uluslararası hukuk bağlamında incelemek gerekmektedir. Dolayısıyla çalışmada, tezin amacına uygun şekilde Osmanlı ve Avrupa Devletleri arasında yapılan çok taraflı antlaşmalara ve Osmanlı Devleti'nin bizzat davet edildiği konferanslar uluslararası toplum kavramı çerçevesinde incelenecektir. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda Avrupalı devletlerle birlikte ikili ve çok taraflı bir dizi sözleşme ve antlaşmaya taraf olduğu bilinmektedir. Çalışmanın bu bölümünde 19. yüzyıl Avrupa'sında kurulan güçler dengesini yansıtan belli başlı antlaşma ve sözleşmelere yer verilecektir.

3.2.1. Londra Boğazlar Sözleşmesi

Londra diğer adıyla Boğazlar Sözleşmesi, İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1841 yılında Londra'da imzalanmıştır. Bu uluslararası ve çok taraflı olması dolayısıyla Osmanlı ve Avrupa ilişkisini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Sözleşmenin konusu ve ortaya koyduğu maddeler boğazlarla sınırlı kalmış olsa da uluslararası toplumun en önemli unsurlarından biri olan uluslararası hukuka önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Bu sözleşme, Avrupa devletlerinin, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'na bakış açılarını ve yaklaşımlarını kısmen de olsa yansıtmaktadır. Bu sözleşme ile boğazların, barış zamanında savaş gemilerine kapalılığı garanti altına alınırken herhangi bir savaş durumunda savaşa dahil olsun olmasın fark etmeksizin boğazlardan geçmek isteyen savaş gemilerine izin verme yetkisi tamamen Osmanlı Devleti'nin tasarrufuna bırakılmıştır. Halihazırda sözleşme imzalandıktan kısa bir süre sonra gerçekleşecek olan Kırım Savaşı'nda Osmanlı boğazlar üzerindeki yetkisini kullanarak İngiltere ve Fransa'ya ait savaş gemilerinin Karadeniz'e girmesine izin verecektir. (Turan, 2015) Avrupalı devletlerin Rusya karşısında Osmanlı'nın yanında yer almaları ve bu durumun uluslararası hukuka kaynak oluşturan bir uluslararası sözleşme ile desteklenmesi, Avrupa devletler toplumu Osmanlı ilişkileri açısından büyük önem taşımaktadır. Avrupalı devletlerin bu tavrı ile Osmanlı üzerinde uzun süredir devam Rus baskısı hafiflemiş ve Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın ağır maddeleri etkisiz hale gelmiştir. (Schroeder, 1994)

3.2.2. Paris Antlaşması

Paris Antlaşması, bu çalışmanın amacı doğrultusunda birçok başlık altında incelenebilecek bir konudur. Çalışmada İngiliz Okulu uluslararası toplum tasarımı ve bu topluma ait önemli kurumlar olarak kabul edilen uluslararası hukuk ve güç dengesi kurumu üzerinden Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumunun bir parçası olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Paris Antlaşması yalnızca Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyarak Kırım Savaşı'nın sonlandıran bir antlaşma değildir. Paris Antlaşması aynı zamanda Kırım Savaşı sürecinde kurulan güç dengesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Paris Antlaşması'nı Avrupa devletleri ve Osmanlı Devleti ilişkisi özelinde güç dengesi kurumu kapsamında incelemek de yanlış olmayacaktır ancak Osmanlı Devleti'nin resmen Avrupa devletler toplumunun bir üyesi olarak kabul edilmesine dair bir belge sunması ve uluslararası bir antlaşma olması dolayısıyla bu antlaşmayı uluslararası hukuk kurumu başlığı altında incelemek daha doğru olacaktır.

Çalışmanın Avrupa devletleri ve Osmanlı Devleti ilişkilerini güç dengesi kurumu üzerinden açıklayan kısmında detaylı şekilde bahsedilen Kırım Savaşı, 1856 yılında İngiltere, Fransa, Rusya, Osmanlı Devleti, Avusturya, Prusya ve Sardinya-Piyemonte Krallığı tarafından imzalanan Paris Antlaşması ile sonlandırılmıştır. Rusya'nın yayılmacı bir politika

izlemesi nedeniyle başlayan savaş uluslararası toplumun varoluşu ile çelişkili bir gelişme olmuştur. Uluslararası toplumun bir diğer kurumu büyük güçler de yayılcı ve saldırgan devletleri sınırlandırma ve ortaya çıkan kaosu barışçıl yollarla çözme sorumluluğunu üstlenmiştir. Başta İngiltere ve Fransa uluslararası toplumun ortak çıkarları için tehdit oluşturan Rusya'yı Paris Antlaşması ile kısıtlamaya çalışmıştır.

Uluslararası hukukun temel kaynaklarından arasında uluslararası antlaşmalardan biri olan Paris Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumu ile uluslararası hukukun bağlayıcı yönüyle de ilişki kurduğunu ve Osmanlı'nın bu toplumun bir parçası olduğunu antlaşmada alınan kararlar ve kabul edilen maddeler ile kanıtlamaktadır. Osmanlı Devleti Kırım Savaşı'na giden süreçte ve savaş esnasında nasıl ki Avrupa güç dengesinde yer alıyorsa savaşı bitiren Paris Antlaşması ile de uluslararası toplumun önemli kurumlarından olan uluslararası hukuk kurumu kapsamında uluslararası bir antlaşmaya taraf olmuştur. Ayrıca bu antlaşma ile de Avrupa devletler toplumunun bir parçası olduğu kanıtlanmıştır. Diğer yandan Paris Antlaşması'nın amacı doğrultusunda görülmektedir ki ortak kültür veya ortak din uluslararası toplum için belirleyici bir unsur olmaktan çıkmış uluslararası toplum üyeleri daima ortak çıkarı koruma eğiliminde olmuştur.

Paris Antlaşması'nın ilk maddeleri, işgal edilen toprakların karşılıklı bir şekilde boşaltılması ve savaş esirleri için karşılıklı olarak af çıkarılması gibi konuları ele almıştır. Rusya, Kars'ı Osmanlı Devleti'ne iade ederken, Sivastopol ve Balaklava gibi işgal edilen bölgeler Rusya'ya geri verilmiştir. (Elrod, 1976) Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ilgilendiren 7. ve 8. maddelerin ardından 9. madde ile Osmanlı Devleti'nin iyi niyeti ve Islahat Fermanı takdir edilmiştir. Antlaşmanın 10. maddesinde 1841 Boğazlar Sözleşme'nin revize edilmesi kabul edilmiştir ve devamındaki maddelerde Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasından söz edilmiştir. (Rich, 1985) Bu karar, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki hakimiyetini engellemiş olsa da bu madde ile Rusya'nın bu bölgedeki dikkatinin dağıtılması amaçlanmıştır. (Bullen & Bridge, 2005) Karadeniz ile ilgili maddelerin ardından Tuna Nehri'nde de aynı şekilde bütün devletlerin ticaret gemilerine açık olması gerektiği belirtilmiştir. Tuna ağzı ve Tuna beylikleri konusunda antlaşmaya taraf devletlerce bir komisyon oluşturulmuş ve beyliklerin ataması Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Bu komisyon sayesinde Tuna Rusya kontrolünden kurtarılmıştır. Rus işgalinin

ilk noktaları olan Eflak ve Boğdan beylikleri Osmanlı Devleti'nin kontrolüne bırakılmış ve bu beyliklerin işlerine dışarıdan bir müdahale olması engellenmiştir. (Badem, 2017) Çalışmanın kapsamı açısından bakıldığında Paris Antlaşması'nın Osmanlı Devleti için en önemli maddesi olan 7. maddeyi doğrudan aktarmak gerekirse:

“Avrupa genel hukukunun ve birliğinin nimetlerinden Osmanlı Devleti'nin de yararlanacağını ilan ederler. Haşmetlilerin her biri kendisi açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığına ve bütünlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ederler ve hep birlikte bu taahhüde katı biçimde uyulmasını güvence altına alırlar ve bunun sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık ve bütünlüğüne yönelik her harekete ortak çıkarlara yönelik bir sorun olarak bakacaklardır (Collas, 2005)”.

7. maddeye bakıldığında Osmanlı Devleti'nin ortak çıkarlar doğrultusunda Avrupa devletler toplumunun bir üyesi olarak kabul edilmiştir. Ortak çıkar unsuru, Napoleonik savaşlar ve sıralı devrimler sonunda yıpranan Avrupa'da barışın, istikrarın ve düzenin korunması gerektiği düşüncesinde temellenmektedir. (Rich, 1985) Napoleonik savaşlardan sonra sağlanan güç dengesi birçok işlevi sayesinde Avrupa'da düzeni sağlamak için yeterli olmuştur. Hedley Bull, güç dengesi için üç temel işlev ortaya koymuştur. Birincisi, mevcut sistemdeki devlet kurumunun işgal yoluyla imparatorluğa dönüşmesini önlemek; ikincisi, devletlerin bağımsızlıklarının büyük güçler tarafından zarar görmesini ve onları domine etmesini engellemek; sonuncusu ise dengelerin ve uluslararası düzenin sağlanması için uluslararası kurumların işlevselliğini devam ettirebileceği ortamı hazırlamaktır. (Bull, 2002) Bu bakış açısı sayesinde uluslararası kurumlar olan diplomasi, savaş, büyük güçler ve uluslararası hukuk uluslararası düzeni yönlendirdiği, hiçbir gücün diğeri üzerinde tahakküm kurmadığı bir ortamı ve bu kuralların ihlali durumunda diğer devletlerin müdahale etme olasılığını varsaymaktadır. Kırım Savaşı'nda olduğu gibi düzeni bozan ve kuralları çiğneyen davranışlar üzerine ortak çıkarların korunması adına karşılıklı eylemler ve müdahaleler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla uluslararası toplumun geleceği ve sürekliliği, üyelerin bu toplum için ortak çıkarlar adına ne kadar birlikte hareket edebildiklerine bağlıdır. (Ağkaya, 2016)

Paris Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti altına alması ve Osmanlı Devleti'ni uluslararası toplumun bir üyesi olarak kabul edilmesinin yanı sıra uluslararası toplumun iyileştirilmesi konusunda dil ve ırk ayrımı yapılmadan ortak çıkar

çerçevesinde hareket edildiğini göstermektedir. Bu gelişme İngiliz Okulu içerisindeki tartışmalar için önemli gelişme olarak görülmektedir. Ortak din ve ortak kültür unsurlarına karşın ortak çıkar ve ortak değer unsurlarının uluslararası toplumun devamlılığı ve sürdürülebilirliği açısından belirleyici olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti Hıristiyan bir kültürün parçası olmadığı halde Avrupa devletler toplumunun bir parçası kabul edilmiştir. (Navari & Green, 2014) Ayrıca Ortodoks Rusya'ya karşı Müslüman Osmanlı Devleti'nin desteklenmesi, Avrupa devletler toplumunun, farklı kültür ve dinleri bir arada bünyesinde bulundurabilme potansiyeline sahip olduğunu göstermiştir. Çünkü uluslararası toplumun genişleyebilmesi için farklı din ve kültürlerle karşı eşit mesafede olması ve hoşgörü sahibi olması gerekmektedir. Tanzimat ile başlayan sürecin devamında Osmanlı Devleti Islahat Fermanı ile Avrupa devletleri ile ortak değerler paylaşması ve ortak çıkar çerçevesinde iyileştirmeler yapması, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumu üyeliği ile sonuçlanmıştır.

1856 yılında Paris Antlaşması ile resmen büyük güçler çemberinin bir parçası olan Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na kadar her konferansa davet edilmiş ve delegeler göndermiştir. (Yurdusev, 2009) Geniş bir bakış açısıyla savaş, barış ve düzen ortamının sağlanması için uluslararası toplum tarafından kullanılan araçlar olarak görülmektedir. Barış, devlet sisteminin devamlılığının sağlanması için bir amaç; savaş ise devletlerin egemenliğinin, bağımsızlığının, haklarının korunması ve kendini savunabilmesi için bir araç olarak görülmektedir. (Bull, 2002) Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması bu amaç ve araçlar için önemli birer örnek oluşturmaktadır.

Paris Antlaşması, İngiltere, Fransa, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında 1856 yılında imzalanan ve Kırım Savaşı'nı bitiren antlaşma olarak bilinmektedir. Osmanlı ve Rus İmparatorlukları arasında gerçekleşen savaş ile bozulan uluslararası denge bu antlaşma ile Avrupa devletleri tarafından yeniden sağlanmaya çalışılmıştır. Uluslararası hukuka bir kaynak oluşturan Paris Antlaşması'nın Osmanlı Devleti için Rus tehlikesinin püskürtülmesi dışında büyük anlam ifade etmektedir. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri tarafından öngörülen devletler genel hak ve hukukundan yararlanma imkânı bulmuş ve Avrupa Konseyi'ne dahil edilmiştir. Bu antlaşmayla Osmanlı'nın toprak bütünlüğü, kapitülasyonlar, Karadeniz'de Rus etkinliği ve iç işlerine müdahale edilmemesi gibi

hususlarda istenen sonuçlar elde edilememiş olsa da Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumunda güç dengesinde yer alan bir aktör olduğu kabul görmüştür. Ancak İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletlerinin görece Osmanlı Devleti lehine hareket etmesi Osmanlı için çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Osmanlı'nın Rusya karşısındaki toprak bütünlüğü, Avrupa ile olan ilişkilere ve Avrupalı devletlerin çıkarlarına bağlı hale gelmiştir. Antlaşmada Osmanlı ve Rusya'nın Karadeniz'de eşit derecede söz hakkına, yetkinliğe sahip olduğu vurgusu yapılmıştır. Bu sonuç Osmanlı tarafından haksızlık olarak görülse de Karadeniz meselesine dair herhangi adım atılamamıştır. Diğer bir mesele ise Islahat Fermanı'nın antlaşmaya eklenmesi olmuştur. Osmanlı'nın tamamen iç meselelerini ilgilendiren bu fermanın antlaşmaya eklenmesi ilerleyen süreçte Osmanlı'nın iç işlerine müdahale edilmesine yol açabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Antlaşma maddelerine bakıldığında en karlı çıkan devletlerin İngiltere ve Fransa olduğu görülmektedir. Rusya'nın Karadeniz'deki donanmasının yok edilmesiyle birlikte Avrupalı devletler, Akdeniz'den Hindistan'a uzanan ticaret yolları ve sömürgeleri üzerindeki etkinliğini garanti altına almıştır. Fransa bu antlaşma maddeleri açısından daha çok ekonomi alanında çıkar sağlamıştır. Doğu Akdeniz'deki Rus tehlikesi ortadan kaldırılırken Napolyon döneminden bu yana Fransa'ya karşı oluşturulan devletler bloğu da parçalanmıştır. Bir diğer gelişme ise antlaşma maddeleri görüşülürken Piyomente Krallığı'nın İtalya Birliği meselesini uluslararası siyasetin gündemine taşıması olmuştur. Rusya Paris Antlaşmasıyla sonlanan Kırım Savaşı'ndan her ne kadar yenik çıksa da Osmanlı ile olan gerginlikler son bulmamıştır. Rusya'nın bu meseleyi kapatmak yerine ertelediği ilerleyen süreçte görülmektedir. (Rich, 1992)

31 maddeden oluşan Paris Antlaşması'nın içeriği ve alınan kararlar şu şekildedir: Antlaşmayı imzalayan taraf devletler savaşta işgal edilen topraklar terk edilecek, Osmanlı Devleti Avrupa devletler toplumunun bir parçası kabul edilecek ve topraklarının bağımsızlığı ve bütünlüğü Avrupa devletleri tarafından garanti altına alınacak, antlaşmayı imzalayan devletlerden biri veya birkaçı arasında uyuşmazlık ortaya çıktığında taraf devletler kuvvet kullanmadan önce ilk olarak antlaşmada taraf olan diğer devletlerin aracı olmasını kabul edecek, 1856 yılında Osmanlı padişahı tarafından ilan edilen Islahat Fermanı taraf devletlere tebliğ edilecek ve bu tebliğ diğer taraf devletlere Osmanlı'nın içişlerine karışma konusunda bir yetki veremeyecek, 1841 yılında imzalanan Berlin Boğazlar Sözleşmesi'nde mutabık

olunan kararlar devamlılığını sürdürecektir, Karadeniz tarafsız alan kabul edilecek ve her türlü askeri unsurdan temizlenecek, Osmanlı veya Rusya herhangi bir tersane kuramayacak ve donanma bulunduramayacak, Tuna Nehri'ndeki ulaşım için antlaşmayı imzalayan devletlerin atayacakları temsilciler tarafından bir Tuna Komisyonu kurulacak, Eflak ve Boğdan eyaletleri için birer meclis kurulacak ve antlaşmaya taraf hiçbir devlet bu iki eyaletin iç işlerine karışmayacaktır, Osmanlı Devleti tarafından Sırbistan'a verilen imtiyazlar taraf devletlerce güvence altına alınacak ve Osmanlı Devlet'i Sırbistan'a herhangi bir şekilde askeri müdahalede bulunmayacaktır. (Rich, 1992)

3.2.3. Berlin Antlaşması

Berlin Antlaşması, Avusturya Macaristan İmparatorluğu, Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1878 yılında imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devlet'i aleyhine birçok kararın alındığı Ayestefanos Antlaşması'nın maddelerinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır bu sebeple Osmanlı ve Avrupa devletleri ilişkileri açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu antlaşma maddelerince, Ayestefanos Antlaşması'nda kabul edildiği gibi Sırbistan, Eflak, Boğdan ve Karadağ bağımsız birer devlet kabul edilecek ve iç işlerine karışılmayacak, Ayestefanos Antlaşması ile kurulan Bulgaristan üç parçaya ayrılacak ve yeni kurulan özerk yapıya sahip bölgelerden asıl Bulgaristan içişlerinde bağımsızken dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı birer prenslik olacak, ikinci bölge olan Doğru Rumeli eyaleti Osmanlı Devleti bağlı kalacak ancak valisi Bulgarlar tarafından seçilecektir, bugünkü Makedonya ve Kosova topraklarını içine alan üçüncü bölge olan Batı Trakya ise reform yapma şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktır. Böylece Ayestefanos sonrası Rusya'nın etki alanında olan Büyük Bulgaristan kaldırılarak Rusya'nın Ege'ye inme ihtimali tamamen ortadan kaldırılmıştır. Antlaşmanın devam eden maddelerine göre; Bosna-Hersek tamamen Osmanlı'ya bağlı hale gelecek, Kıbrıs Sancağı İngiltere'ye bırakılacak, Girit Adası reform yapma şartıyla Osmanlı himayesine bırakılacak, Osmanlı Devleti toprakları içerisindeki Ermeniler ve yerleşim yerleri için ıslahat yapacak, Kars, Ardahan ve Batum Rusya'ya bırakılırken Doğu Bayazıt ve Eleşkirt Osmanlı'da kalacak, Van'ın doğusu İran'a verilecektir. Antlaşmanın Osmanlı Devleti için sorunlu meselesi ise savaş tazminatının iki katına çıkarılması ve Rusya'ya karşı büyük bir savaş tazminatı ödemek zorunda kalması olmuştur. (Erdoğan, 1999)

3.2.4. Lahey Sözleşmeleri ve Cenevre Sözleşmesi

Osmanlı Devleti ve Avrupa devletler toplumunun ilişkilerini ve entegre olma sürecini, uluslararası toplumun en temel kurumlarından biri olan uluslararası hukuk kurumu üzerinden incelerken tartışmasız en önemli unsurlar uluslararası sözleşmeler ve bu uluslararası sözleşmelerin karara bağlanarak imzalandığı uluslararası konferanslardır. Bu sebeple çalışmada uluslararası hukuka dair ayrılan kısımda bu sözleşme ve antlaşmalara yer verilmektedir. Bu anlamda Lahey Konferansları ve nihayetinde imzalanan sözleşmeler büyük önem arz etmektedir. Özellikle bu sözleşmelerin savaş hukukuna dair uluslararası bir belge niteliğinde olması ve savaş esnasında devletlerin davranışlarını düzenleyen kaynaklar oluşturması uluslararası hukuk açısından önemli gelişmeler olarak görülmektedir. Ayrıca bu sözleşmelerin kabulünün ardından gerçekleşen savaşlarda Osmanlı Devleti'nin mütakabiliyet ilkesi çerçevesinde sözleşmelerde yer alan savaş hukuku kurallarına riayet etmesi ve sadık kalması çalışmanın iddiası için tutarlı bir kaynak oluşturmaktadır. Avrupa devletler toplumu ile ortak değerlere sahip olan ve uluslararası hukuka kaynak oluşturan sözleşmelere gönüllü bir şekilde taraf olan Osmanlı Devleti şüphesiz bu toplumun bir parçası olarak görülmektedir.

Savaş durumunda devletlerin davranışlarını düzenlemek, bu davranışları insani değerlere uygun şekilde sınırlandırmak ve bu amaçlar doğrultusunda devletlerin uyması gereken kuralları belirlemek için 26 ülkenin katılımıyla 1899 yılında Hollanda'nın Lahey kentinde bir konferans gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta ilk kez hakemlik kurumu gündem olmuş ve daimî hakem mahkemesi kurulmasına karar verilmiştir. (Bozkurt, 2004) 1899 yılının temmuz ayında ise kara savaşlarına dair düzenlemeleri içeren I. Lahey Sözleşmeleri imzalanmıştır. Konferansta katılımcı devletler tarafından kabul edilip imzalanan üç sözleşme ve deklarasyon sonuç bildirgesinde ilan edilmiştir. (Sönmezoğlu, 1992)

1907 yılında ise aralarında Osmanlı Devleti'nin de bulunduğu 44 ülkenin katılımıyla, savaşa dair genel kural ve gelenekleri yeniden gözden geçirmek, büyük oranda savaşı yönlendiren komutanların inisiyatiflerini azaltmak böylece şahısların keyfi faktörlerini ortadan kaldırmak ve savaş durumunu daha insani bir çizgiye çekmek için yine Lahey'de bir konferans düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti adına Turhan Paşa ve beraberindeki delegasyon Lahey Konferansı'na katılım sağlamıştır. 1899 ve 1907 yıllarında imzalan iki sözleşmenin

de amacı, silahlı çatışmaları ve savaşları hukuksal bir çerçevede düzenleyerek, çatışma ve savaş esnasında insancıl ilkelerin dikkatini alınmasını ve belirlenen savaş hukuku kurallarının sistematik bir şekilde uygulanmasını amaçlamıştır. Aynı zamanda bu kuralların ihlal edilmesini engellemek ve ihlal edildiği durumlarda da yaptırıma tabi tutarak bağlayıcılığını artırmak hedeflenmiştir. (Kanbur, 2012)

Sözleşmeleri imzalayan devletler savaş hukuku kuralları üzerinde hemfikir olsalar da daha sonrasında gerçekleşecek olan iki dünya savaşında da bu sözleşmelere tam olarak sadık kalınmamıştır. Bu durumun sebebi 1907 yılında imzalanan sözleşmenin ikinci maddesinde yer alan genel katılım şartıdır. Lahey Sözleşmesi'ne göre savaşa katılan tüm devletlerin bu sözleşmeye taraf olması şartıyla sözleşme kuralları uygulanacaktır ve bu savaş hukuku kurallarına göre hareket edilecektir. Ayrıca konferanslar sırasında sözleşmedeki kuralların ihlali durumunda savaş suçlarını takip edecek ve ceza uygulayacak herhangi bir mekanizma kurulması da kabul edilmemiştir. (Arslan, 2008)

Herhangi bir denetim mekanizmasından yoksun olan Lahey Sözleşmesi'ne ait savaş hukuku kurallarını tam anlamıyla uygulamak ve uygulanıp uygulanmadığına dair takibi yürütmek mümkün olmamış ve bu kurallara uyup uymamak devletlerin iradesine bırakılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda taraf devletler, sözleşmenin birçok kuralını ihlal etse de uygulamaya yönelik az da olsa çaba göstermiştir. Özellikle Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan nüfusun hayli büyük olduğu İzmir ve çevresinde İtalyanlara yönelik uygulamalar dikkat çekmiş ve savaş hukukuna ve Lahey Konferansı'nda alınan kararlar ile bağdaştırılmıştır. Düşman devlet vatandaşından olan kaptan ve tayfasının taraflar arasındaki çatışma devam ettiği sürece savaşla ilgili bir faaliyette bulunmayacağına dair garanti vermeleri halinde serbest kalabilecekleri Lahey Sözleşmesi maddeleri arasında bulunmaktadır. Diğer yandan Osmanlı Devleti 1907'de hazırlanan Lahey Sözleşmesi'ni imzalamıştır ancak onaylanmadığı için bu kurala uygun hareket etme konusunda kendisini sorumlu hissetmemiştir. Balkan Savaşları esnasında da Lahey Sözleşmesi'nin çizdiği hukuki çerçevenin uygulanmasında dikkatli davranılmıştır. Osmanlı Devleti Balkan Savaşları'na dek uluslararası hukuka dair yükümlülüklerden olumsuz etkilenmiş olsa da savaş ortamında uluslararası sözleşmelerle getirilen kurallara uymaya çalışmıştır ve Balkan Savaşları sırasında düşman devletlerin de aynı kurallara uygun bir şekilde davranmasını talep ve takip

etmiştir. Ancak özellikle Balkanlardaki savaşlarda Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan devletlerin Lahey Konferanslarında kabul edilen ve uyulması istenen kurallara uymadığı tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti bu ihlalleri kanıtlayan materyallerle birlikte durumu uluslararası gündeme taşımıştır. Çalışmanın Osmanlı Devleti'ndeki diplomasi alanındaki teknik gelişmelere ve diplomasiyi kullanma becerisini inceleyen kısmında da bahsedildiği üzere Osmanlı Devleti bu tür uluslararası gelişmelerin sıkı takipçisi olmuştur bu da bürokrasisinin ve hariciye kadrosunun kabiliyeti ve özverisi ile bağdaştırılmaktadır. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, henüz Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce dahi savaştığı devletin vatandaşlarına karşı olan uygulamaları belirlemiş ve bu uygulamaları uluslararası savaş hukukunun gereklerine uygun bir biçimde hayata geçirme çabası içinde olmuştur. Osmanlı Devleti, şartlar el verdiği sürece Lahey Sözleşmelerinde savaş esirlerine dair kabul edilen maddelere de sadık kalmış ve esirlere olabildiğince iyi imkanlar sunmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti mütekabiliyet ilkesinden hareketle Kızılhaç ve savaşta tarafsız olan ülke elçiliklerinden de Osmanlı Devleti vatandaşı olan savaş esirlerine aynı muamelenin gösterilmesi ve koşullarının iyileştirilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber tamamen başka bir uluslararası hukuk alanını ilgilendiren kapitülasyon kaldırılmıştır ve bu gelişme de beraberinde uyulması gereken yeni hukuki yükümlülükler ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı Devleti'nin taraf olduğu bir diğer önemli uluslararası hukuk belgesi Cenevre Sözleşmesidir. 1864 Cenevre Sözleşmesi'nin içeriği Lahey Sözleşmelerine benzemekle beraber savaş ve çatışma durumunda mağdur ve yaralıların durumlarına ilişkin uluslararası hukuki çerçeveyi oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti sözleşmenin hazırlandığı süreçte sözleşmeye taraf olmadığı için konferansa katılmayan devletlere yapılan çağrı sonrasında Temmuz 1865'te Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamıştır. (Çapa, 2010) 1906 yılında İsviçre'nin çabaları ile ikinci bir Cenevre Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta 1864 yılında hazırlanan I. Cenevre Sözleşmesi'ni yeniden gözden geçirmek ve düzenlemek amaçlanmıştır. Katılımcı olan otuz devletin temsilcileri tarafından yürütülen konferans sonunda yeni bir sözleşme imzalanmıştır.

Osmanlı Devleti on dokuzuncu yüzyıl boyunca yaptığı reformlar ve ilan ettiği fermanlar kapsamında birçok kurumda, toplumsal ve kültürel düzeyde birçok yenilik getirerek Avrupa

devletler toplumuna hemen hemen her boyutuyla eklemlenmeyi ve entegre olmayı başarmıştır. Bu dönüşümlerin yansıması Lahey ve Cenevre Sözleşmelerinin kabulü ve sözleşme içeriğindeki kuralların uygulanması şeklinde uluslararası savaş hukuku alanında da görülmüştür. Birinci Dünya Savaşı gibi insanlık tarihinin en büyük yıkımlarına neden olan bir savaşta dahi Osmanlı Devleti, tarafı olduğu uluslararası sözleşme ve antlaşmalar kapsamında uluslararası hukuk kurallarına riayet ederek meşru alanın dışına çıkmama konusunda özen göstermiştir. On dokuzuncu yüzyılı çalkantılı ve hareketli geçen Osmanlı Devleti diplomatik kadroların ve bürokratların savaş yıllarına rağmen birçok uygulamayı bir düzen içinde yürütme çabasında olduğu arşiv belgelerinde açıkça görülmektedir. Savaş döneminde kapitülasyonlara dair yeni hukuki düzenlemeler ve Lahey Sözleşmelerinin getirmiş olduğu savaş hukukuna dair düzenlemeler Osmanlı Devleti tarafından özenle uygulanmaya çalışılmıştır. Kapitülasyonların kaldırılması Osmanlı Devleti için yeni hukuki düzenlemeler ve hükümler ortaya çıkarmış olsa da bu gelişmeyle Osmanlı Devleti bağımsızlığı tanınan, eşit egemen bir devlet olma yoluna girmiştir. Bu tür birçok hukuki yeni düzenlemeyi beraberinde getiren bir değişiklik, savaş koşullarına rağmen sağlanmış ve uygulamalar Lozan Antlaşması ile gelen kapitülasyonların kaldırılması üzerine sağlanan yeni düzenin ne gibi sonuçlar doğuracağı konusunda ipuçları vermiştir. Osmanlı Devleti'nin savaş sürecinde üzerine düştüğü diğer konu uluslararası teamüllere uygun politikalar uygulamak olmuştur. Bu yükümlülüğün en büyük nedeni yukarıda da bahsedildiği üzere savaş hukukuna dair hükümler içeren Lahey Sözleşmeleridir. Bu nedenle diğer devletlere nazaran daha fazla yabancı nüfusa sahip olan Osmanlı Devleti, savaştığı devletin vatandaşlarına karşı yürüttüğü uygulamaları uluslararası hukuka dayandırarak gerçekleştirme konusunda olabildiğince hassas ve titiz davranmıştır.

3.3. Osmanlı Devleti'nin Avrupa Güçler Dengesindeki Rolü

Osmanlı diplomasisi Avrupa ile ilişkilerde, devletin içinde bulunduğu yaklaşık iki asır devam eden bunalım döneminde büyük değişiklikler yaşamıştır. Osmanlı bunalım döneminden önce yükseliş döneminde de her zaman Avrupa güç dengesinin bir parçası olmuştur. Ancak diplomasideki değişikliklerle ilişkili olarak eşzamanlı bir şekilde Osmanlı'nın Avrupa'daki güç dengesindeki konumunun sürekli ve hızlı bir şekilde değiştiği görülmektedir. Yükseliş döneminde de diplomatik faaliyetler yürütülmüştür ancak bu

faaliyetler daha çok Avrupa devletleri tarafından başlatılan ve talep edilen ilişkiler olmuştur. Osmanlı dünya gücüken onunla ittifak yapmak, diplomatik faaliyet yürütmek, iyi ilişkiler içerisinde bulunmak isteyen Avrupa devletleri için bunalım ve yıkılış döneminde Osmanlı'nın Avrupa'daki konumu ve rolü aynı öneme ve ilgiye sahip olamamıştır. Ancak yine de Osmanlı Avrupa devletler toplumunun bir parçası olarak bu devletler ile diplomatik olarak ilişkiler kurmuş, iki taraflı veya çok taraflı anlaşmalarına taraf olmuş ve her zaman güç dengesinin bir kolunda yer almıştır.

Avrupa toplumu Osmanlı İmparatorluğu ile ortak bir çıkar doğrultusunda Kırım Savaşı'nda Hıristiyan bir devlete karşı aynı cephede yer almıştır. Bu gelişme Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumunda bir gücü dengeleyici unsur olarak rol aldığını dolayısıyla bu toplumun bir parçası olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kırım Savaş'ı sonrası imzalanan Paris Antlaşması ile de Osmanlı Devleti'nin bu oluşumun bir parçası olduğu, yine bir diğer uluslararası kurum olan uluslararası hukuk açısından da onaylandığı görülmektedir. Buradan hareketle uluslararası toplumu oluşturan kurumlar arasında yer alan savaş ve güç dengesi kavramları üzerinden Osmanlı'nın Avrupa toplumunun bir parçası olduğu düşüncesi üzerinde durulacaktır.

19. yüzyıldaki Osmanlı, Avrupa ilişkilerindeki gelişmeleri ve değişimleri daha iyi kavrayabilmek ve analiz edebilmek için 17. yüzyılın yarısından itibaren başlayan bunalım döneminden Osmanlı'nın yıkılışına kadar süregelen gelişmeleri incelemek gerekmektedir. Bunalım dönemine girmeden önce Osmanlı Avusturya ile rekabet halinde ve 1593 yılından itibaren de iki ülkenin savaş halinde olduğu görülmüştür. Bu savaş hali 1606 Zivatorok Antlaşması ile son bulmuş olsa da ilerleyen yıllarda iki devlet arasındaki gerginlik devam etmiştir. Avrupa güç dengesini ve ilişkileri büyük ölçüde etkileyen değiştiren en önemli gelişme ise 1618 yılında başlayan ve birçok Avrupalı devletin dahil olduğu Otuz Yıl Savaşları'nı sonlandıran 1648 yılında imzalanan Westphalia Antlaşması olmuştur. Avrupa'daki düzen arayışı bu antlaşma ile daha da görünür hale gelmiştir. Avrupa'nın siyasi yapısı, diplomasisi ve denge politikaları bu barıştan sonra büyük oranda değişmiştir ve sürdürülmek istenen düzen günümüze dek etkisini gösterebilecek ekonomik ve siyasi ilişkiler ağı inşa etmiştir. Avrupa devletleri arasında kurulmaya çalışılan düzen, 15. yüzyılın sonlarından itibaren batı Avrupa'da, ulus devlet anlayışının yayılmasıyla da orta ve doğu

Avrupa'da da büyük ölçüde sağlanmıştır. Yeni düzenin sağlanmasına ve sürdürülmesine ortam hazırlayan diplomasi, güç dengesi, uluslararası hukuk ve büyük güçler, dönemin genel kabul gören kavramları olmuştur. Bu kavramların Avrupa devletler toplumunu ortaya çıkaran düzenin kurulmasında büyük rol oynamıştır ve aynı şekilde Osmanlı ile olan ilişkilerini de şekillendirmiştir. İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum kavramını irdelerken vurgu yaptığı bu kavramlar zaman içerisinde kurumsallaşmış ve sadece birer kavram olmaktan çıkmıştır. Bu kavramlar yıllar içerisinde devletlerin uluslararası arenadaki davranışlarını şekillendiren, savaşları, ittifakları ve tarafsızlıkları da içerisinde barındırmaktadır. Osmanlı, Otuz Yıl Savaşları'nın Avrupa'da neden olduğu karmaşadan faydalanarak II. Selim döneminde fethedilen Kıbrıs'ın ardından uzun mücadeleler sonucunda 1669'da Girit adasını topraklarına dahil etmeyi başarmıştır. Osmanlı ordusu aynı yıllarda bugünkü Romanya ve Slovakya bölgelerini de fethederek batıdaki en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Bu fetihlerin yanı sıra 17. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı, ağır yenilgiler ve toprak kayıpları yaşamıştır. 1682'de Protestan Macarların Habsburg yönetimine karşı ayaklanması ve Osmanlı'dan yardım istemesi başta bir fırsat olarak görülse de Osmanlı açısından olumlu sonuçlar doğurmamıştır. Osmanlı, Macarların isyanına yardım eden Fransa Kralı XIV. Louis'nin tarafsız tavrına güvenerek 1683'te Avusturya seferine çıkmıştır. II. Viyana Kuşatması da başarısız sonuçlanmış ve 16 yıl sürecek bir dizi yenilginin başlangıcı olmuştur. Viyana'daki yenilginin üzerine sonradan Rusların da katılacağı Lehistan, Avusturya ve Venedik tarafından kurulan Kutsal İttifak sonucunda Preveze ve Mora kaybedilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler Osmanlı diplomasisinde ve yönetiminde çeşitli hareketlenmelere sebep olmuştur. Buhran yıllarının getirmiş olduğu sıkıntılar diplomatik ilişkilerde etkili ve güçlü olmayı pek mümkün kılmasa da çeşitli adımlar atılmıştır. Dönemin padişahları tahta çıktıklarında ilk olarak ahidnameleri yenilemişler ve kapitülasyonları güncellemişlerdir. I. Ahmed dönemi atılan adımlar açısından diplomatik ilişkilerin yoğun yaşandığı dönemler için iyi bir örnek oluşturmaktadır. Bu dönemde Fransa, Venedik, Lehistan ve İran ile barış antlaşmaları yapılmış, İngiltere ve Avusturya ile süresi dolan Zivatorok Antlaşması'nın maddeleri yenilenmiş, Hollanda ile kapitülasyonlar yenilenmiştir. II. Selim saltanatıyla başlayan buhran yıllarında Osmanlı Devleti'nin toprak genişlemesinin eskiye nazaran azaldığı görülmektedir.

3.3.1. Osmanlı Devleti ve Avrupa’da Değişen Güç Dengesi

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın başından küresel birleşme sürecine dek Avrupa devlet sisteminde önemli bir role sahip olmuştur. (Watson, 1992) Bu sebeple 1815’te Viyana yılında kurulduğu kabul gören Avrupa devletler toplumuna Osmanlı Devleti’nin 1856 yılında Paris Antlaşması’yla birlikte resmen katılmasına dek geçen süreçte tarihsel olarak Osmanlı Devlet’i merkezli olayların incelenmesi gerekmektedir. Daha önceki bölümlerde bahsi geçen ve Avrupa’yı bir düzensizliğe sürükleyen Fransız İhtilali, getirdiği milliyetçilik akımı ile çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti’ni olumsuz etkilemiş ve imparatorluğun birçok bağımsızlık ayaklanması ile mücadele etmesine neden olmuştur. Özellikle Avrupa’da önemli toprak parçalarına sahip olan Osmanlı Devleti’nin yaşadığı sorunlardan Avrupa devletlerinin etkilenmemesi mümkün olmamakla birlikte bu kırılmalar Avrupa devletler toplumuna da yansıtacak ve tüm bu gelişmeler 1856 yılında yapılacak olan Paris Antlaşmasını ortaya çıkaracaktır.

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti komşusu olan Avrupa’da yayılan milliyetçilik akımından olumsuz etkilenmiştir. Milliyetçilik akımının etkisiyle Osmanlı Devleti bünyesindeki her halk ve ulus kendisine ait bir ulus devletine sahip olma arayışına girmiştir. Milliyetçiliğin Osmanlı Devleti’ne dolayısıyla Ortadoğu coğrafyasına girmesi ile ulusal özerkleştirme ilkesi bölgede yaygınlaşması hız kazanmıştır. (Yurdusev, 2009) Çalışmanın kapsadığı yıllar dikkate alındığında Osmanlı Devleti’ni 19. yüzyılın başından beri birçok isyanla zorlayan bu gelişmeler çalışma için önemli yer tutmaktadır. Bu gelişmelerden en önemlisi de 1821 yılında gerçekleşen Yunan Ayaklanması olarak görülmektedir. (Kocaoğlu, 1995) Osmanlı Devleti’ne karşı başlatılan ilk isyan 1804’te Sırlar tarafından gerçekleştirilen isyan olsa da etkileri en çok görülen isyan Yunan Ayaklanması olmuştur. Balkanlarda yaşanan bu isyanlar Osmanlı Devleti’nin iç siyasetindeki düzensizlikle paralel bir şekilde daha da büyümüştür. Ayaklanmalar yeni başladığında Avrupalı devletler tarafsız yaklaşmış ve bunu Osmanlı Devleti’nin iç problemi olarak değerlendirmiştir. Rusya ise Kutsal İttifak’ın getirdiği yükümlülükleri yerine getirmek ile Yunan Ayaklanmasına yardım etmek konusunda ikilemde kalmıştır. (Seaman, 1955) Bu ikilem umutlarını Ruslara bağlayan Yunanlar lehine son bulmuştur. 1825’te başa gelen I. Nikola, Osmanlı Devleti’nin dağılması gerektiğine ve bu sayede Rusların sıcak denizlere

erişebileceğine inanıyordu. Rusya'nın bu hedefini gerçekleştirebilmesi için iki seçeneği bulunmaktaydı. İlki doğrudan Osmanlı Devleti'ne savaş açarak onu yenmek ve sıcak denizlere inmekti. İkinci seçenek ise iç karışıklıklardan, isyanlardan ve ayaklanmalardan yararlanarak zaten zayıf bir durumda olan iç siyasete dahil olup itaatkâr bir Osmanlı Devleti oluşturmaktı. (Hobsbawm, 2003) Birinci seçenek uluslararası toplumda tepki toplayacağından dolayı Osmanlı Devleti üzerinde bir vesayet rejimi kurmak Ruslar için daha mantıklı bir seçimdi dolayısıyla Yunan Ayaklanması da bu amaç için önemli bir fırsat olarak görülmekteydi.

Eşzamanlı olarak İngiltere yönetiminde de meydana gelen değişiklik Yunan Ayaklanmasının seyrini değiştirmiştir. İngiltere'de iktidar olan George Canning'e göre yeni kurulan her bağımsız devlet uluslararası ticarete eklenilebilmek için İngiltere'ye muhtaç olacaktı. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve yeni devletler kurulması İngiltere'nin çıkarları ile uyumdaydı. Ancak diğer taraftan başına buyruk hareket eden, Yunan Ayaklanmasına destek olarak hamisi haline gelen, İngiltere'nin sömürgelerine giden yollarda tehdit unsuru olan ve Osmanlı Devleti üzerinde tahakküm kuran bir Rusya, İngiltere ve Avrupa için bir tehdit unsuru oluşturacaktı. (Kissenger, 2000) Halihazırda bir devletin diğer devletlere nazaran güçlenmesi sonucu ortaya çıkan Napoleonik Savaşlarla mücadele etmek zorunda kalan Avrupa, Rusya'nın bu denli güçlenmesinin önüne geçmek istemiştir ve dengeyi korumak için mücadele etmiştir. Sonuç olarak her iki devletin de Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelere karşı izleyecekleri politika değişmiş ve bu da Yunan Ayaklanmasının seyrini büyük ölçüde etkilemiştir. Ayrıca İngiltere'nin Avrupa düzenini devam ettirebilme adına izlemeye çalıştığı politika, güç dengesi kurumunun ne denli gerekli ve hayati olduğunu tarihsel bir örnekle göstermektedir.

Bu süreçte Osmanlı Devleti kendi içinde birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1826 yılında II. Mahmut, yeniçeri isyanını bastırmakla uğraşıyordu bu da devletin istikrarsızlığını açıkça göstermekteydi. Toprak bütünlüğü Yunan Ayaklanması tarafından tehdit edilen Osmanlı Devleti, Rusya ve İngiltere'nin politikaları karşısında eziliyordu. 1927 yılında Navarin'de Osmanlı donanmasının yok edilmesi üzerine olaylar alevlenmiş ve Yunan Ayaklanması Osmanlı'nın iç meselesi olmaktan çıkmış Avrupa'nın ortak sorunu haline gelmiştir. 1927'de İngiltere ve Rusya başta olmak üzere Fransa ve Avrupa devletlerinin

Yunanlar lehine müdahalesi etmesi Avrupa'nın geri kalanının ve insanlığın iyiliği adına aklanmıştır ancak Osmanlı'nın çöküşü ardından meydana gelebilecek güç boşluğunun Avrupa düzeni için ortaya çıkaracağı sorunlar için endişe de duyulmaktaydı. (Wight, 1966) Böyle bir güç boşluğu Rusya'nın sıcak denizlere inmesini kolaylaştıracak ve Viyana sonrasında Avrupa'da kurulan güç dengesini bozabilecek bir gelişme olacaktı. (Navari & Green, 2014)

Yunan ulusunun koruyucusu Rusya Kutsal İttifak'ın gereği olan devrime daima karşı olma yükümlülüğüne sadık kalmayarak 1828 yılında Osmanlı Devleti'ne resmen savaş açmıştır. Rusya, hem Osmanlı Devleti bünyesinde yer alan bir ulusun bağımsızlık kazanmasına yarım ederek hem de meşru bir hükümdarın aleyhine hareket ederek Kutsal İttifak'a karşı gelmiştir. Bu yok saymayı, Müslüman hilaline karşı Ortodoksları savunmak şeklinde gerekçelendirmiştir. Aslında Rusya bu adımıyla ne uluslararası ne de Avrupa düzenini önemsememiştir yalnızca bireysel çıkarları için hareket etmiştir. Kutsal İttifak ile korunması planlanan ortak kültür ve ortak dini merkez alan ve bu yönde monarşileri korumayı hedefleyen bir sistem gibi görünse de devletlerin bireysel çıkarları söz konusu olduğunda bu hedefler önemsiz birer madde haline gelmiştir. Devrime tamamen düşman olan Rusya, milliyetçilik akımı ile alevlenmiş Yunan Ayaklanmasına destek olmuştur.

Avusturya hariç İngiltere ve Fransa dahil olmak üzere tüm Avrupa'nın desteğiyle Yunanistan bağımsızlığını elde etmiştir. Osmanlı Devleti'nin ayaklanma ve savaşla mücadele edemeyeceğini anlayan İngiltere, Fransa ve Rusya 1830 yılında gerçekleştirdikleri Londra Kongresi ile ortak koruma gerekçesiyle bağımsız bir Yunan devleti kurulmasına karar vermişlerdir. (Bullen & Bridge, 2005) Yeni kurulan bağımsız devlet ile Avrupa devletler toplumunun sınırları genişlemiştir. Bu gelişmeyle Viyana'da kurulan düzenin ardından Avrupa Konseyi'nin ortak iradesi uluslara ait bağımsız devletleri tanımış ve kendi bünyesine almayı kabul etmeye başlamıştır. (Watson, 2007)

Bu problem, devletlerin kendi çıkarları tarafından ele geçirilmesine ve bir devletin diğer devletlere nazaran çok güçlü hale gelmesine müsaade etmeden ortadan kaldırılmıştır. Ancak yine Osmanlı topraklarında ortaya çıkacak olan yeni bir sorun, Avrupa devletler toplumu ve uluslararası barış için tehdit oluşturacak bir ortak soruna dönüşecektir. Ayaklanmaları bastırmada etkili olamayan Osmanlı Yunan Ayaklanmasının bastırma için Mehmet Ali

Paşa'dan yardım istemiş ve yardımı karşılığında Mora Valiliğini teklif etmiştir. Yunanistan'ın bağımsız olmasının ardından bu vaat gerçekleşmemiş ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa yeni bir ayaklanma ile Osmanlı'nın karşısına çıkmıştır. Napoleonik Savaşlar ve Yunan Ayaklanması sırasında artmış olmasına rağmen daha öncesinde Avrupa'nın herhangi bir doğu sorunu bulunmamaktaydı ancak bu gelişmeyle Kavalalı İsyân'ı Avrupa devletler toplumu için yeni sorunların doğması anlamına gelmekteydi. (Mowat, 1922)

1789'da Mısır'ın Napoleon tarafından işgal edildiğinde Osmanlı Devleti gereken müdahalede bulunamamış ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Yardımları üzerine 1801 yılında Osmanlı Devleti paşayı Mısır'a vali olarak atamıştır. Mısır'daki karışıklıkları ortadan kaldıran Mehmet Ali Paşa, yerli beylerin tahakkümünü ortadan kaldırarak 1811 yılında bölgeyi tamamen hakimiyeti altına almıştır. (Altundağ, 1988) 1824 yılında Osmanlı Devleti'nin Yunan Ayaklanmasını bastırması için Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemesinin en büyük nedenlerin biri bu süreç içerisinde Paşa'nın Mısır'da Avrupa tarzı modern bir ordu ve donanma kurması, tarımda, ticaretle ve birçok kamu işinde Mısır'ı büyük oranda modernleştirmeyi başarmasıdır. (Schroeder, 1994) Nitekim Yunan Ayaklanmasının başarılı sonuçlanması ve Edirne Antlaşması ile Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya vaat edilen Mora Valiliği sağlanamamıştır. Bunun üzerine Paşa, Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarındaki karışıklıklarını ve Rusya ile savaşını fırsata bilerek imparatorluğa karşı isyan başlatmıştır. İsyanı başlatmadaki temel hedefleri, siyasi bağımsızlığını sağladığı Mısır'da iktidarın babadan oğula geçtiği bir sistem kurmak, Sudan, Arabistan ve Suriye'de hâkim olmak olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa büyük güçlerin dengelerini ve ilişkilerini etkileyecek olan doğu sorununu tam olarak ortaya çıkarmıştır. (Mowat, 1922) Uluslararası dengeleri ve Avrupa devletlerinin ilişkilerini şekillendirmesi açısından Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve devamında net bir şekilde tanımlanan Doğu Sorunu önemli gelişmeler olarak görülmektedir.

İsyanın güçlü bir şekilde devam etmesi ve neredeyse Anadolu'nun iç kesimlerine kadar uzanması üzerine yetersizliğini kabul eden Osmanlı Devleti yardım arayışına girmiştir. Eşzamanlı olarak 1830 Devrimleri ile mücadele eden Avrupa, Osmanlı Devleti'nin bu arayışına yanıtız kalmıştır. Uzun yıllardır savaş durumunda olduğu Rusya'dan yardım istemek dışında çaresi kalmayan Osmanlı Devleti'nin çağrısı cevapsız kalmadı. Rusya,

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'u fethetmesini ve Osmanlı Devleti'nin bu şekilde parçalanmasını istememiştir. Osmanlı Devleti'nin başına daha reformist ve yönlendirebileceği bir yönetici geçmesini isteyen Rusya, Osmanlı'nın yardım talebini fırsata çevirerek kendi çıkarlarına hizmet eden bir duruma dönüştürmüştür. (Bullen & Bridge, 2005) Olaya Rusya'nın da dahil olmasıyla İsyân ve devamındaki gelişmeler bir Avrupa sorunu haline gelmiştir. 1833 yılında Rusya'nın isyana karşı Osmanlı Devleti'ne desteği karşılığında Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ve Rusya'nın dahliyle fiilen ortadan kalkan bir Osmanlı İmparatorluğu büyük güçleri miras kavgasına yöneltmiştir. Bu gelişmeler Avrupa'daki düzenin devamlılığını sağlayan Avrupa devletler toplumunun bozulması ve dengelerin değişmesi anlamına gelmektedir.

Bu antlaşmayla Rusya ve Osmanlı Devleti arasında güvenlik, saldırmazlık ve boğazlar üzerine kurulan bu ittifak Rusya ve İngiltere arasında büyük gerilimlere neden olmuştur. Özellikle savaş durumunda boğazların diğer devletlere kapalı Rusya'ya açık olmasını gerektiren madde Avrupa devletlerini endişelendirmiş ve uzun yıllar gündemleri olmaya devam etmiştir. Özellikle İngiltere, Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı takip eden 7 yıl boyunca antlaşmayı geçersiz kılmak ve Rusya'ya boğazlarda tanınan ayrıcalıkları ortadan kaldırmak için uğraşmıştır. (Schroeder, 1994) Çünkü Yunan Ayaklanmasını desteklediğinde de Rusya'nın güçlenmesinden rahatsız olan Avrupa devletleri, bu isyan ve antlaşma sonrasında da Osmanlı Devleti'ni tahakkümü altına alarak güçlenen bir Rusya'yı Avrupa Düzeni için büyük bir tehdit olarak görmüştür. Rusya'nın izlediği politikanın amacının Osmanlı Devleti'nin bölünmesi olduğunu anlayan İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletleri bu bölünmenin önüne geçmeye çalışmıştır. (Bullen & Bridge, 2005)

Bu antlaşma üzerine Avrupa olaya dahil olmuş, isyanın mimarı Kavalalı Mehmet Ali Paşa üzerinde baskı kurmuştur ve bunun sonucunda Osmanlı ve Paşa arasında 1833 yılında Kütahya Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Mehmet Ali Paşa'ya Girit Valiliği verilirken oğluna Cidde Valiliği verilmiştir. (Kocaoğlu, 1995) İki tarafın da memnun ayrılmadığı bu antlaşma kalıcı bir çözüm getirmemiş ve geçici bir süreliğine olayları yatıştırmıştır.

1830 Devrimleri ile bu sorunların yeniden nüksedeceğini öngören Avusturya kendi güvenliğini sağlayabilmek adına, Rusya ile, Osmanlı Devleti ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa

konularını içeren Münchengrätz Antlaşması'nı imzalayarak Rusya'yı kontrol etmeyi amaçlamıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin güvenliğini sağlama üzerine ittifak kuran Avusturya ve Rusya izlenimi verilmiştir. Ancak İngiltere, bu ittifakın Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti altına almadığından bu antlaşmanın Avusturya ve Rusya tarafından şekillendirilecek bölgesel bir tasarım olduğunu öne sürmüştür. (Schroeder, 1994) Çünkü antlaşmanın görünür maddelerine göre Osmanlı Devleti otoritesine karşı herhangi bir tehdit durumunda bu iki devletin mücadele ederken iş birliğinde bulunacağı üzerine söz verilirken gizli maddelerde Osmanlı Devleti'nin siyasi otoritesinin zayıflatılması ve bu kaosu Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarına kadar uzanması hanedanın ortadan kaldırılması gerekliliklerinden bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin temeline zarar veren Slavlar ve Sırp'ları da kapsayan Balkan uluslarının neden olduğu iç karışıklıklar ve tehditler konusunda endişeli olan Avusturya, bu sorunların kendi topraklarına ve Avrupa'ya yayılmaması için önlem almaya çalışmıştır. (Hobsbawm, 2003)

Rusya'yı arkasına alan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nin Mısır ve Suriye üzerindeki haklarını yok saymayı teklif etmiştir ancak bu teklif Avusturya, Fransa ve İngiltere tarafından reddedilmiş ve bu devletlerin Avrupa konferansı çağışında bulunmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler üzerine dengelerin yeniden sağlanması adına İngiltere, Osmanlı Devleti ile yakınlaşarak Osmanlı ekonomisinin ve ticaret hayatının İngiltere etkisine girmesini sağlayan Balta Limanı Antlaşması imzalanmıştır. 1838 yılında imzalanan bu antlaşma ile Osmanlı Devleti tekelleri kaldırarak ve düşük tarifeli sisteme geçerek ekonomisini canlandıracağını ve ticari anlamda modernleşeceğine inanmıştır. Bu adımlarıyla üzerinde yoğun şekilde nüfuzu olan Rusya'yı defederek onun yerine İngiltere'yi koymuştur. (Schroeder, 1994) Fransa bu yakınlaşmaya tepkili yaklaşmıştır. Bunun üzerine kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti bu sert tepkiyi kırmak ve siyasi olarak desteğini almak adına Fransa ile de masaya oturmuş ve ticaret antlaşması imzalamıştır. (Kocaoğlu, 1995) Kavalalı Paşa'nın teklifi üzerine gelişen bu süreçte Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ile karşılıklı olarak dengeler kurmaya çalıştığı görülmektedir. İngiliz Okulu uluslararası toplum tahayyülü adına büyük önem arz eden güç dengesi kurumu, 19. yüzyılın başında Osmanlı ve Avrupa devletler toplumu ilişkileri çerçevesinde önemini korumuştur. Osmanlı Devleti diğer devletlere göre güçsüz ve egemenliği sorgulanan bir devlet olsa da Avrupa'daki toprak

parçalarındaki ulusal direnişler ve doğu topraklarındaki karışıklıklar sebebiyle Avrupa devletlerinin gündeminde büyük ölçüde yer almıştır.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve Osmanlı Devleti arasındaki sorun yeniden alevlendiğinde Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki dengeler yeniden şekillenmiştir. Kütahya Antlaşması'nda beklentileri karşılanmayan taraflar savaş hazırlıkların başlamıştır. 1839 yılında uluslararası bir çözüm arayışına giren Osmanlı Rusya ile yapmış olduğu Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın maddelerini tamamen yok saymıştır. (Bullen & Bridge, 2005) İngiltere'nin tepkilerinden çekinen ve Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmayı göze alamayan Rusya, ikili arasında sorunlar yeniden başladığında Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. Ancak eşzamanlı olarak Napoleon'un Mısır'ı işgali ile kısmen de olsa sağlanan dengeyi bozan ve düzene karşı tehdit haline gelen Fransa olmuştur. Mısır seferiyle Fransa'nın bölgedeki nüfuzu artmıştır bu nedenle Fransa Osmanlı Devleti'ne karşı Mısır'ın yanında yer almıştır. 1839 Nizip Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilgiye uğramasının ardından Fransa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa cephesinde yer almaya devam etmiştir çünkü Fransa gerçek tehdidin Kavalalı Paşa değil Rusya olduğunu düşünmüştür. (Schroeder, 1994)

Mısır'daki sorunlar devam ederken Osmanlı Devleti, Avrupalı devletleri yanında tutabilmek ve siyasi desteklerine alabilmek ve yeniden ayağa kalkabilecek gücü olduğunu gösterebilmek adına 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nı ilan ederek reform sürecini başlatmıştır. Gelişmeler üzerine Fransa'nın karşı gelmesine rağmen, Rusya, İngiltere, Avusturya ve Prusya 1840 yılında bir antlaşma imzalayarak Mısır yönetimi babadan oğula geçen bir sisteme geçmesi ve Suriye Valiliği'nin Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya verilmesi üzerinde anlaşmıştır. (Kocaoğlu, 1995) Bu antlaşma ile Avrupa devletler toplumunun önemli dört üyesi Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı garanti etmişlerdir. İngiliz Okulu penceresinden bakıldığında bu Avrupa devletler toplumu ortak çıkarları çerçevesinde hareket etmişlerdir ve ortak çıkara hizmet eden eylemler içerisinde yer almayan devletleri uluslararası toplumdan dışlanmışlardır. Antlaşma taraflarının ortak çıkarının, Osmanlı coğrafyasının anarşik bir ortama dönüşmesini engellemek olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Avrupa devletler toplumu Osmanlı Devleti'ne karşı eşit egemenlik ve mütekabiliyet ilkelerine sadık kalmışlardır. (Watson, 1990) Bu ittifaktan kısa bir süre sonra Fransa da kararından dönmüş ve uluslararası toplumun gereklerine uygun bir şekilde taraf değiştirmiş

ve Avrupa düzeninden dışlanmamak adına Avrupa devletler toplumunun ortak çıkarına hizmet etmeyi tercih etmiştir. Ortak çıkara sadık kalma ve ortak çıkar üzerine fikir birliğine varılmasının üzerine Mısır meselesi Avrupa devletler toplumu bünyesinde çözüme kavuşturulmuştur.

1833 yılında Rusya ve Osmanlı Devleti tarafından imzalanan ve başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupa devletinin tepkisini çeken Hünkâr İskelesi Antlaşması'nda Rusya'ya boğazlar üzerinde ayrıcalık sağlayan maddeler, 1841 yılında yapılan Boğazlar Sözleşmesi ile bir nevi iptal edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün garanti altına alındığı ve boğazların tüm devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulacağı üzerine fikir birliği sağlanan sözleşme ile Avrupa devletler toplumu sorunu kendi içerisinde çözmeyi başarmıştır. (Lee, 2004) Uluslararası toplumu oluşturan bütün güçler Osmanlı Devleti'nin devamlılığı için ortak bir şekilde hareket etmişlerdir. Önceki ortak soruna eğilme çabalarından farklı olarak bu konuda Avrupa'nın ortak çabası, herhangi bir farklılık ve fikir ayrılığı olmadan tamamen oybirliğine dayandırılmıştır. 1839-1841 yıllarındaki kriz, ilerleyen yıllarda yaşanan Kırım Savaşı gibi yalnızca Osmanlı Devleti'nin sorunlarını ilgilendiren bir krizden ziyade daha çok Avrupa'nın kendi düzeni ve dengelerini ilgilendiren bir kriz olarak görülmektedir. Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin egemenliği ve bütünlüğü ile ilgili sorunlara dahil olması bu gerçeği değiştirmemektedir. Bu krizin çözümlenme süreci, Avrupa içindeki büyük güçlerin kendi kontrolleri altında bulunan alanlardaki başat güçlerine kaybetmeme adına ortak bir çıkar için birlikte çalışmayı tercih edebildiklerini göstermektedir.

19. yüzyılda Avrupa devletler toplumu ve Osmanlı Devleti ilişkileri, Avrupa düzeni ve güç dengesi için önem arz ettiği düşünülen Yunan Ayaklanması ve Mısır Krizi, uluslararası toplumun kolektif eylem anlayışı sayesinde çözüme kavuşturulmuştur. Kolektif eylem tarzında, büyük güçlerin çıkarları çatışsa ve ortak bir nesne için bir mücadele söz konusu olsa da ortak çıkarın bilincinde olan uluslararası toplum üyeleri, daha küçük bir amaca hizmet eden çıkarlarını görmezden gelerek ortak bir politika izleyebilmektedir. (Watson, 1992) Yunan Ayaklanması ile başlayıp Mısır Krizi ile devam eden bu süreç ortak çıkara hizmet çerçevesinde kolektif bir eylem ile bilinçli uluslararası toplum üyeleri tarafından çözümlenebilmiştir.

3.3.2. Savaşlar ve İttifaklar: Kırım Savaşı'ndan Paris Antlaşması'na Giden Süreç

19. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen olaylar dünya siyasetini büyük ölçüde etkilemiş ve güç dengesinde değişikliklere neden olmuştur. (Butterfield, 1950) Napoleonik Savaşlardan sonra kurulan düzen 19. Yüzyılın ikinci yarısında revize edilmiştir. 1815 yılında kurulan Avrupa devletler toplumunun temel hedefleri; Avrupa'yı yeniden inşa etmek, uluslararası anarşiyi kontrol altına almak, orantısız güçlenen devletlerin saldırgan ve uluslararası düzeni tehdit eden davranışlarını engellemektir. (Rich, 1985) Bir önceki başlıkta anlatıldığı üzere Avrupa devletler toplumu birçok sınav vermiş ve bu sorunları kendi içinde çözmeyi başarmıştır. 1815'te kurulan düzen, yalnızca 1853 yılına kadar büyük güçlerin hareketlerini sınırlandırabilmiştir. (Bullen & Bridge, 2005) Kurulan düzenin en büyük işlevi ise büyük güçler arasındaki çatışmaları sonlandırması olmuştur. Sağlanan bu düzene daha yayılcı Fransa'nın da eklenmesiyle yapı pekiştirilmiştir.

1815 ve 1914 yılları arasında Kırım Savaşı dışından büyük güçleri kapsayan küresel bir çatışma yaşanmamıştır. 1815 ve 1853 yılları arasındaki süreç ise daha çok barışın hâkim olduğu yıllar olarak öne çıkmaktadır. (Lascurettes, 2017) 1853 yılında mevcut barış ortamının bozulmasının sebebi ise Avrupa'da bu yıllar içinde güçlenen yayılcı Rusya olmuştur. Rusya'nın 1848 yılında Macar devrimini bastırması, artan askeri gücü Avrupa'yı endişelendirmiştir. Hatta henüz 1830'lu yıllarda İngiltere, Avrupa düzeninin istikrarı için Rusya'nın Fransa'dan daha büyük bir tehdit oluşturduğunu fark etmiştir. (Bullen & Bridge, 2005) Rusya'nın orantısız güçlenmesi üzerine başlayan Kırım Savaşı sonrası Avrupa devletler toplumu dönüşüp genişlemiştir ve bu dönüşüm de dengelerin değişmesine neden olmuştur. Kırım Savaşı, büyük güçlerin yanında onların çıkar odağı olan ve nazaran daha az güce sahip olan devletleri de uluslararası topluma kazandırması açısından önem arz etmektedir.

Kırım Savaşı öncesinde de uluslararası toplumun sorunları bulunmaktaydı ancak Rusya'nın Macar Devrimi'ni bastırmasından tedirgin olan Avrupa, oklarını Osmanlı Devleti üzerine harekete geçmesi beklenen Rusya'ya çevirmiştir. Halihazırda Rusya, Osmanlı Devleti hakkındaki düşünce ve niyetlerini 1833 yılında Münchengraetz'da belli etmiş ve Osmanlı Devleti'nden hasta adam diye bahsetmiştir. (Badem, 2017) Salırgan ve yayılcı bir tavır sergileyen Rusya'nın bu davranışları devam ettirmesi Avrupa devletler toplumu için

kabul edilemezdi.18. yüzyıl sonunda Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı açıkça görülüyor da olsa mevcut uluslararası toplum dengeleyici ve kapsayıcı işlevini devam ettirmiştir. (Yurdusev, 2009) Herhangi bir şekilde Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurması ve vesayet altına alması, mevcut Avrupa devletler toplumunun sağlamış olduğu düzeni, güç dengesini bozacak ve uluslararası toplumun sürekliliğini engelleyecek bir konu olarak görülmüştür.

Rusya, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar teknolojik ve ekonomik olarak geri kalmış olsa da Avrupa devletleri ile kıyaslandığında gücünün orantısız bir şekilde arttığı görülmektedir. (Rich, 1985) Ayrıca saldırgan ve yayılmacı dış politika izleyen bir devlet görece güçsüz de olsa en az orantısız bir şekilde güçlenip diğer devletler üzerinde hegemon güç olmaya çalışan bir devlet kadar uluslararası toplum için tehdit oluşturmaktadır. Yeterince güçlendiğine inanan Rusya, 1833 yılında Osmanlı Devleti üzerindeki niyetini Avusturya'ya açtığı gibi 1853 yılında da bu niyetinden İngiltere'ye bahsetmiştir hatta daha da ileri giderek Osmanlı topraklarının bölüşülmesini teklif etmiştir. Rusya'nın teklifine göre Bulgaristan, Sırbistan, Eflak ve Boğdan Rusya'ya kalacak, Girit Adası ve Mısır ise İngiltere kontrolüne girecekti. Rusya, Osmanlı topraklarını bölüşme konusunda planlarını detaylandırmış hatta hangi devletin hangi toprakları alması gerektiğine bile karar vermiştir. Rusya'nın büyümesi, güçlenmesi sayesinde Osmanlı Devleti üzerinde artan baskısından da görüldüğü üzere Kırım Savaşı'na giden süreçte Rusya tarafından bu savaş uzun yıllar öncesinden öngörülmüştür. (Navari & Green, 2014) Rusya, 1815 yılında dahi Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumuna dahil edilmesine karşı çıkmıştır. Bu da Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki planlarının çok uzun yıllar öncesine dayandığını göstermektedir. 18. yüzyılın sonlarında görece gücünü kaybeden Osmanlı Devleti farkında olmadan, Rusya'nın planları için uygun ortamı hazırlamıştır.

Rusya'nın saldırgan ve yayılmacı tavrının yanında Fransa'nın da savaşı başlatan bir diğer aktör olduğunu unutmamak gerekmektedir. 1815'te kurulan Avrupa düzeninin amcasına karşı bir ittifak olduğunun farkında olan 1853'te yönetime geçen yeni Fransa imparatoru III. Napoleon, amcasının haklılığını kanıtlamak ve Fransa'yı Avrupa devletleri arasında en güçlü devlet haline getirebilmek için fırsat kollamıştır. Dolayısıyla III. Napoleon, 1815 düzeninin revize edilmesi başta olmak üzere İtalya'yı Avusturya kontrolünden

çıkarmayı ve milliyetçi hareketlerin öncüsü olmayı hedeflemiştir. (Watson, 1992) Rusya, asıl hedefi Ren bölgesinde çatışmak olan III. Napoleon'un varlığını geç tanımış ve imparatorun yeni hedefi haline gelmiştir. Fransa oklarını Rusya'ya çevirerek aynı zamanda İngiltere'yi yanına çekmeyi hedeflemiştir. Bu amacını da Rusya'nın üzerinde planları olan Osmanlı Devleti üzerinden sağlamak istemiştir. Bu da Kudüs Sorununu gündeme gelmesiyle mümkün olmuştur. Bu anlamda Avrupa Devletler toplumunu Kırım Savaşı gibi büyük bir soruna sürükleyen etkenlerden biri de kutsal yerler sorunu olmuştur.

Amaçlarına ulaşmak için kaos ve savaş arayışında olan Rusya ve Fransa herhangi kutsal yer sorunu veya mezhep çatışması olması durumunda olaya müdahil olmak için fırsat kollamıştır. Örneğin; 1847 yılında Osmanlı Devleti toprakları içinde yer alan Kutsal Doğum Kilisesi üzerinden Katolik ve Ortodoks mezhepleri arasında çıkan karışıklığı Rusya ve Fransa büyük bir hevesle karşılamıştır ve dahil olmak istemiştir. Daha sonrasında savaşın yönü başka yönlere kaysa da başlangıç sebebi olarak kutsal yerler sorununu göstermek yanlış olmayacaktır. Burada kutsal yerler olarak kastedilen mekanlar ise Kamame Kilisesi başta olmak üzere Kudüs sınırları içinde yer alan erken dönem Hıristiyanlık'a ait mekanlardır. (Badem, 2017) Kutsal yerlerde meydana gelen sorunlar 1947'de başlamış olsa da 1848 devrimleri nedeniyle Rusya ve Fransa bu olaylara daha geç dahil olmuştur. Rusya ve Fransa'nın Osmanlı topraklarında yer alan ve Osmanlı Devleti'nin tamamen iç sorunu olan kutsal yerler sorununa dahil olmasıyla mesele uluslararası gündeme taşınmış, önce uluslararası bir soruna ardından da Avrupa devletler toplumuna zarar verecek seviyede bir savaşa dönüşmüştür.

Uzun yıllardır Katolik ve Ortodoks mezheplerinin mücadele alanı olan kutsal yerler sorunu, 1940 yılından sonra iyice görünür hale gelmiş ve dikkatleri üzerine çekmiştir. Özellikle Katoliklerin Ortodoks karşıtı propagandaları ve 1846 yılındaki Paskalya kutlamalarının her iki mezhep için de aynı tarihlere denk gelmesi gerilimi artırmıştır. Kudüs Valisi Mehmet Paşa, kutsal yerlerde düzeni ve sakinliği sağlamak adına kiliselerde önem aldırılmıştır ancak tedbirler de çatışmaları durduramamıştır. Eşzamanlı olarak 1842 ve 1847 yılları arasında Kudüs topraklarında birçok hareketlilik gözlemlenmiştir. Avusturyalılar Kudüs'te bir matbaa kurarken, Fransızlar konsolosluk açmış ve kurum sayesinde Katolik okul ve kiliselerine maddi yardımda bulunmuştur. Diğer yandan Ruslar da Rus hacıların

sayısını artırabilmek adına Kudüs'te okul, hastane ve konukevi gibi birçok kurum açmıştır. (Figes, 2010) Bu amacında başarılı olan Ortodoks Rusya 19. yüzyılın ilk yıllarında Katoliklere oranla daha fazla hacı gönderebilmiş ve kutsal topraklarla olan bağı güçlendirerek bu kutsal yerleri anavatanlarının devamı olarak görmeye başlamıştır.

Uluslararası toplumu 1853 yılına götüren en önemli gelişme ise bölgedeki din adamlarının Beytullahim'deki kilisenin anahtarı üzerine yürüttükleri mücadelenin alevlenmesi olmuştur. İki mezhep arasındaki tartışmada Katolikler Fransa'dan destek beklemiş ve talepte bulunmuştur. Öte yandan Ortodoks Kilisesi ise Rusya'dan yardım istemiştir. Toprakları üzerinde anlaşmazlıklar süren Osmanlı Devleti, iki mezhebin talepleri ve Fransa'yla Rusya'nın bu konu üzerindeki istekleri arasında ikilemde kalmıştır. Osmanlı Devleti geçmiş yıllarda vatandaş arasındaki eşitliği sağlamak adına Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiş olsa da bu gelişme Osmanlı toprakları üzerinde meydana gelen mezhep çatışmasına ve kutsal yerler sorununa Rusya ve Fransa'nın dahil olmasını engellemek için yeterli olmamıştır. (Aksan, 2011)

Fransa, 1740 yılında I. Mahmut tarafından kutsal yerlerle ilgili kendilerine sağlanan ayrıcalıklara atıf yaparak, Osmanlı Devleti'nden Katolik kiliselerini onarma hakkı talep etmiştir. Rusya ise Ortodoks halkın himayesi üzerine bir madde bulunmamasına rağmen 1774 yılında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'nı kaynak göstererek Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks Hıristiyanların hamisi olduğunu öne sürmüştür. (Turan, 2015) Kısaca Rusya ve Fransa Osmanlı Devleti'nden kutsal yerlerle ilgili bir düzenleme talep etmiştir. Rusya, Osmanlı Devleti'nden toprakları içerisinde yaşayan Ortodokslar için korunma talep etmiştir. Bu talebini de bağlayıcı olması açısından hak ve ayrıcalıklarını içeren bir antlaşma ile güçlendirip garanti altına almak istiyordu. (Figes, 2010) Bu talepler, Menşikov'un görevlendirilerek Osmanlı Devleti'ne gelmesiyle daha da belirgin bir hale gelmiştir.

Nitekim talepler bu yönde iken gerçekleşene tek şey, Rusya ve Fransa'nın dört gözle beklediği kaos ortamının ortaya çıkması olmuştur. Fransa ve Rusya, kutsal yerler sorununu bir şekilde bahane ederek Osmanlı Devleti üzerindeki planlarını gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu ortamda Osmanlı Devleti, anlaşmazlığı çözmek ve kaçınılmaz görünen savaşı engellemek için mücadele etmiştir. Kutsal yerlerdeki çatışmalar için çözüm arayışında

olan Osmanlı Devleti, Fransa hükümetinin talebi üzerine çeşitli kararlar vermiş ve bunları uluslararası topluma açıklamıştır. Osmanlı Devleti'nin verdiği kararlara bakıldığında iki mezhebe de hiçbir konuda üstünlük sağlanmamış ve eşit muamele edilmiştir. Bu kararlar ile kutsal yerler sorunu çözüme kavuşmuş gibi görünse de Rusya alınan kararlardan memnun olmamış ve Katolik Kilisesi lehine kararlar verildiğini öne sürmüştür. Rusya en başından beri kutsal yerler sorununu Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale edebilmek adına bir araç olarak görmüştür ve bu alınan kararlar üzerine de yine bu amacı doğrultusunda Osmanlı Devleti'nden bir antlaşma talep etmiştir. Bu gelişmelerle eşzamanlı bir şekilde Rusya'nın hamisi olduğunu iddia ettiği Karadağ'da meydana gelen kriz Ortodoks savunucusu rolündeki Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki baskısının artmasına neden olmuştur. Bu iki krizin de aynı anda patlak vermesi üzerine Rusya, 1853 yılının başında hazırlanan bir mutabakatta ordusuna yakın bir zamanda Osmanlı Devleti ile bir kırılma yaşanabileceğinin sinyalini vermiştir. (Rich, 1985)

Rusya isteklerini bildirmesi ve misyonunu gerçekleştirmesi için askeri gücü ile yanında olduğu Prens Menşikov'u İstanbul'a göndermiştir. Menşikov'un görevlendirilmesi ve Osmanlı Devleti'ne gönderilmesi ve bu topraklarda yürüttüğü çalışmalar Rusya'nın Avrupa devletler toplumdaki algısını büyük ölçüde şekillendirmiştir. Menşikov'un temel misyonu, Kudüs'teki Ortodoksların haklarını savunarak onları Katoliklerin Fransa desteğiyle ile gerçekleştirdikleri eylemlerden korumaktır. Bu misyonu gerçekleştirmek üzere İstanbul'a gelen Menşikov'un tehditkâr ve saldırgan tavrı, Avrupa devletler toplumunda dengeleri bozmuş ve Avrupa devletlerinin Rusya'ya karşı olan tavrını değiştirmiştir. (Sweetman, 2001) İstanbul'a gelmesinden kısa bir süre sonra Prens, sivil bir şekilde sarayı ziyaret etmiş ancak Hariciye Nazırı Fuat Efendi ile Macar mültecileri koruduğu gerekçesiyle görüşmeyi reddetmiştir. Bu davranışlar Osmanlı Devleti tarafından hakaret olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'ne saygısızca tavrı üzerine Menşikov'un istekleri Avrupa devletler toplumunun dikkatlerini üzerine çekmiştir. Rus hükümeti böylesine hassas bir konu için deneyimli bir diplomat yerine kibirli bir asker olan Menşikov'u seçtiği için birçok eleştiriye maruz kalmıştır. (Rich, 1985) Bu sorunun diplomatik yollarla çözüleceğine inanan Avrupa devletleri yalnızca eleştirmekle kalmış ve olaya dahil olmamışlardır. Taleplerinin ve hedeflerinin sınırlarını çizen bir Rusya, Osmanlı Devleti'ni yıkmayı ve İstanbul'u işgal

etmeyi planlamadığı sürece Avrupa devletlerinin tepkisini çekmemiştir. (Bullen & Bridge, 2005)

Avrupa, sorunun diplomatik yollarla çözüleceğine inandığından Menşikov taleplerini Osmanlı Devleti'ne ilettikten kısa bir süre sonra Fransız ve İngiliz elçileri vasıtasıyla olaya dahil olmuştur. Menşikov'un iki temel amacı, Hünkâr İskelesi Antlaşması çizgisinde bir antlaşma ile Osmanlı Devleti ile ittifakını yenilemek ve bu sayede Ortodoks kilisesi ve patrik için geniş imtiyazlar elde etmektir. Ancak Menşikov'un talepleri bu kadar ile kalmamıştır. Menşikov, yapılması planlanan bu antlaşmanın Fransa'nın tepkisini çekeceğini bildiği için gizli bir antlaşma önerisinde bulunmuştur. Ayrıca Menşikov haddi olmayarak geçmişteki faaliyetleri nedeniyle Fuat Paşa'nın tasfiye edilmesini ve Ortodoks kilisesinin tüm haklarının bir antlaşma ile Rusya'nın istekleri yönünde garanti edilmesini istemiştir. Osmanlı bakanlarının yabancılaştığı ve Avrupalı elçilerin yorumlarına açık hale gelen bu sorun, Menşikov'un Osmanlı üzerinde baskı kurmaya çalışan tavrı ve Rusya'nın istekleri karşılık bulmadığı sürece Osmanlı Devleti ile tüm düzeylerdeki ilişkilerini koparma tehdidi ile büyüyerek devam etmiştir. İngiliz ve Fransız elçi, Rusya'nın bu saldırgan ve tehditkâr tavrını Osmanlı Devleti'nin varlığı için bir tehdit olarak algılamıştır. Bu şartlarda Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında olmaları ve filolarını Ege kıyılarına getirmeleri gerekli hale gelebilirdi. (Figes, 2010)

Uluslararası toplumda henüz diplomatik bir çizgide ilerlenirken ve herhangi bir savaş söz konusu olmamışken dahi Osmanlı Devleti, Avrupa güç dengesinde nerede konumlanması gerektiği tartışılan ve planlanan bir aktör olmuştur. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa devletler toplumu gerek diplomatik gerekse silahlı çatışma söz konusu olduğunda güç dengesini oluşturan sarkaçta Rusya'ya karşın Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaları gerektiğini düşünmüştür.

Rusya kısa bir süre sonra isteklerini yerine getirmesi için Osmanlı Devleti'ne nota vermiştir. Diğer yandan Avrupalı devletlerin bakış açısına göre, Rusya'nın talepleri karşılık bulduğunda ve istekleri kabul edildiği takdirde Rusya, Osmanlı Devleti'ni vesayet altına almış olacaktı. Bu sebeple İngiliz elçi, üç büyük Avrupa devletinin elçilerine istişare için çağrıda bulunmuştur. İngiliz elçi, Menşikov'un taleplerini ve istekleri gerçekleşirse olacaklar hakkındaki fikrini ve bu tekliflerin kesin bir şekilde reddedilmesi gerektiğini

söyleyerek diğer Avrupa devletlerini Rusya konusunda uyarmıştır. Böylece sorun Avrupa devletler toplumunun gündemine taşınmıştır. Mayıs 1853'te Rus elçi Menşikov'un istekleri yerine getirilmemiş şekilde İstanbul'dan ayrılması ile Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki diplomatik ilişkilerin tamamen kopmuştur. Fransa sorunun başında düşmanca bir tavır sergilese de zamanla yumuşamıştır ancak Rusya daha da saldırgan bir hale gelmiştir. Mevcut durumun 1815'teki düzenden farkı, Fransa'nın sağduyulu olması ve iş birliğine olumlu yaklaşması buna karşın Rusya'nın saldırgan ve uzlaşmaz bir tavır sergilemesidir. Rusya'nın tehditkâr tavrı, Avrupa devletlerinin güvenlik konusunda endişelenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla hiçbir Avrupa devleti müdahale etmeden, Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki planlarını gerçekleştirmesini ve topraklarını parçalara ayırmasını izleyemezdi. Bu endişelerin ortaya çıkması üzerine Avusturya başta olmak üzere bütün Avrupa devletleri, savaşı önlemek ve herhangi bir çatışmadan zarar görmemek adına Menşikov'un notasını yumuşatarak ve Avrupa düzenine uygun bir şekilde revize ederek Viyana notasını dönüştürmüştür. Viyana Konferansı savaşı engellemek adına atılan son adım olmuştur. Viyana Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin Küçük Kaynarca Antlaşması'na sadık kalması gerektiği ve Hıristiyan vatandaşları konusunda hassas olması gerektiği vurgulanmıştır. Ortodoks kilisesi için imtiyaz talep eden Rusya bu notayı büyük bir memnuniyetle kabul etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti bu notayı olduğu gibi kabul etmemiş ve birkaç değişiklik önerisinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti, talep ettiği değişikliklerde Ortodoks kilisesine ve halkına tanınan ayrıcalıkları antlaşma maddesi olarak kabul etmediğini gönüllü olarak bağışladığını ve bu sebeple de Rusya'ya karşı herhangi bir sorumluluğu olmadığını iddia etmiştir. (Badem, 2017) Osmanlı Devleti, Viyana notası üzerinde kendi egemenliğini ve bağımsızlığını koruyacak şekilde değişiklikler yapmıştır. Diğer yandan İngiltere, resmi düzeyde Osmanlı Devleti'nin bu notayı değişiklik yapmadan kabul etmesi gerektiğini söylese de gayri resmi olarak değişiklikler olmadan kabul etmemesi gerektiğini söylemiştir. Bu sorun Avrupa devletlerini bir ikileme sürüklemiştir. Neticede Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'ni bu notayı ilk haliyle kabul etmesi konusunda zorlayamazdı ve aynı zamanda kabul etmediği için cezalandırarak Rusya karşısında yalnız da bırakamazdı. Öte yandan Rusya, Osmanlı Devleti'nin üzerinde değişiklik yapmış olduğu notayı kabul etmemiştir.

Menşikov'un İstanbul'dan ayrılması üzerine Osmanlı Devleti ile ilişkilerin tamamen kesildiğini bildiren Rusya aynı zamanda Avrupalı devletlerin müdahale etmesinden korkmuştur ancak Ortodoksların nezdinde prestijini korumak adına savaş tehdidini kullanmaya, Osmanlı Devleti'nin temellerini sarsacak yollar bulmaya ve notanın sağlamış olduğu hakları uygulamaya yönelik baskı kurmaya başlamıştır. (Figes, 2010) Diplomatik yolları deneyen Menşikov'un başarısız bir şekilde dönmesi Rusya'nın askeri yollara başvurmasına ve daha da saldırgan bir tavır takınmasına neden olmuştur. Genel tabloya bakıldığında Avrupa devletler toplumu, Rusya karşısında Osmanlı Devleti'nin yanında yer almış ve 1833 yılında yapılan Hünkâr İskelesi Antlaşması ile ortaya çıkan Rus antipatisi daha da belirgin hale gelmiştir. Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine yayılcı tavrı da bu algıyı doğrular nitelikte olmuştur. (Badem, 2017) Bu gelişmeler ardından Rusya Temmuz 1853'te Prut Nehri'nden geçerek Eflak ve Boğdan'ı işgal etmiştir ve böylelikle savaş resmen başlamıştır.

1853 yılında başlayan savaşın, kutsal yerler sorunu, Karadağ Krizi ve Yunan Kilisesi'nin himayesi sorunu ve Viyana Konferansı olmak üzere dört kırılma noktası olduğu kabul edilmektedir. (Mowat, 1922) Osmanlı Devleti Viyana Notası üzerinde yaptığı değişiklikler sonrası notayı kabul etmiştir ancak Rusya'nın reddetmesi üzerine savaş kaçınılmaz bir gerçek haline gelmiştir. Uluslararası toplumun gereklilikleri üzerine kurulan 1815 Viyana düzeni ve Kutsal İttifak gibi araçlar ile Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını koruyabilmek adına Rusya'nın hareketleri ve yayılcı tavırları kısıtlanmış olsa bile uzun vadede Rusya'nın saldırganlığı engellenememiştir ve Rusya'nın bu tavrı Avrupa devletlerinin savaşta Rusya'nın karşısında durmasına neden olmuştur. 1853 yılında Tuna Nehri kıyılarındaki Eflak ve Boğdan'da Rus ve Osmanlı birlikleri arasında başlayan savaş, kısa bir süre sonra Kafkasya ve Karadeniz bölgelerine de sıçramıştır. Osmanlı-Rus rekabetinde Tuna çevresi ve Kırım da dahil olmak üzere Karadeniz kritik önem taşıyan iki bölgeyi oluşturmuştur. (Figes, 2010)

Kırım Hanlığı, Osmanlı Devleti'nden Küçük Kaynarca Antlaşması ile siyasi olarak ayrılmış olsa da halifelik makamı vasıtasıyla dini bir otorite olarak bölgedeki varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Devleti uzun yıllar boyunca Rusya'nın Kırım'ı işgal ederek bölgeyi kendisine karşı bir üs olarak kullanacağı konusunda tedirgin olmuştur. (İnalçık, 2015) Halihazırda Rusya, Fransa ve İngiltere'nin Amerikan Devrimi ile meşgul olmasını fırsat

bilerek 1783 yılında Kırım'ı işgal etmiştir. Bu tabloya bakıldığında Rusya'nın, Kırım Savaşı öncesinde de Osmanlı Devleti topraklarını bir hareket ve genişleme alanı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak 1815'te özellikle yayılmacı Fransa ve Rusya gibi güçlerin dizginlenmesine adına bir düzen kurulmuştur. Bu tarihte Avrupa devletler toplumu İngiliz okulu bakış açısıyla uluslararası toplum kurulmuş ve sürdürülebilmesi adına çeşitli kurallar ve araçlar belirlenmiştir. Belirlenen bu kurallar da Viyana Kongresi'yle birlikte uluslararası toplumu ve Avrupa barışını korumak adına bir temel oluşturmuştur. 1815 yılında tesis edilen uluslararası toplum, uluslararası ilişkileri düzenleyebilecek, işlevsel, istikrarlı ve barış vadeden bir sistem olarak görülmüştür. Bu yapı 18. yüzyılda sürekli değişen güç dengesinden ve 20. yüzyılda gerçekleşen savaşlardan büyük ölçüde ayrışan bir sistemdi. Kırım Savaşı da böyle bir sistemin içerisinde ortaya çıkmıştır.

Eflak ve Boğdan'da mevzilenen Rus birliklerinin hedefi Tuna'yı geçmek değildi ancak Rusya Kars ve Ardahan'ı almak için Kafkaslarda savaşımıştır. Savaşın her iki tarafı için de yiyecek tedariki açısından önemli olan Tuna Deltası aynı zamanda genişliği ve bataklıkları sayesinde İstanbul'un Rus saldırısından korunması için kritik bir tampon bölge oluşturmuştur. Bu nedenle köylülerle arasını iyi tutmaya çalışan Rusya, köylerdeki Ortodoks halkı Osmanlı'ya karşı savaşa çağırmıştır ancak Osmanlı birlikleri tarafından mahsulleri zarar görmüş Tuna'ya doğru ilerleyen Ruslar üst üste yenilgilere uğramıştır. (Figes, 2010)

Osmanlı Devleti Tuna'da zafer kazanırken Sinop'taki donanması büyük zarar görmüştür hatta Fransa ve İngiltere bu olayı katliam olarak değerlendirmiştir. Rusya'nın Karadeniz'de üstün hale gelmesi üzerine Osmanlı Devleti İstanbul için endişelenmeye başlamıştır. Sinop'ta Osmanlı Devleti'nin filosunun yok edilmesi üzerine Avrupa'daki güç dengesi bozulmuş ve Avrupa devletleri, Rusya'nın tüm Osmanlı toprakları üzerinde yayılmacı bir tavır benimsediğine ikna olmuştur. (Badem, 2017) Rusya, Osmanlı topraklarını kendisine dahil etmek istiyordu ve her ne olursa olsun Avrupa devletleri için Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında desteklenmesi ve güçlendirilmesi izlenebilecek en net politika olmuştur. (Hobsbawm, 2003) Fransa ve İngiltere'nin savaşı durdurmak adına her iki devlete de yaptığı telkinler ve müdahaleler karşılıksız kalmış, Osmanlı Devleti'nin ılımlı tavrı karşısında Rusya'nın saldırgan tavrı hiç değişmemiştir. Rusya'nın sert tavrı üzerine Avrupa'nın iki büyük gücü olan İngiltere ve Rusya'nın savaşa dahil olmak ve Rusya'ya

müdahale etmek dışında seçeneği kalmamıştır. Nihayet 1854 yılının ilk günlerinde Fransa ve İngiltere'ye ait gemiler Karadeniz'de görülmüş ve Rusya'ya Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldıklarını ve ona karşı koruyacaklarını net bir şekilde göstermiştir.

İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni destekleme konusundaki kararlılığını gören Rusya, kendisiyle ittifak yapması için Avusturya'ya bir elçi göndermiş ancak bu girişim de başarısız olmuştur. Avusturya'nın bu savaşta tarafsızlığını koruyarak Rusya ile ittifak kurmaması Avrupa tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Bu gelişme Yakın Doğu krizinde temeli sallanan Kutsal İttifak'ın tamamen çöktüğünü doğrulamıştır. (Bullen & Bridge, 2005) toplumun temelini oluşturduğuna inanılan ortak kültür unsurunun güç dengesi ve düzen söz konusu olduğunda önemsenmediği görülmüştür. Ortak din ve ortak kültürün uluslararası toplumun olmazsa olmazı ve bağlayıcı bir unsuru olmadığı net bir şekilde görülmüştür.

Kutsal İttifak dolayısıyla Avusturya'dan umduğu desteği göremeyen Rusya, Prusya'dan yardım istemiştir ancak 1850 yılında yaşanan Hesse Krizi'nde Rusya'nın Avusturya'nın yanında yer alması nedeniyle aşağılandığını iddia eden Prusya tarafsız kalma konusunda kararlılığını sürdürmüştür. Diğer bir bakış açısıyla Avusturya ve Prusya, Rusya'nın yanında yer alıp genişlemesine hizmet ederek İngiltere ve Fransa'nın hedefi haline gelmek istememiştir. Çünkü mevcut uluslararası toplumda bir gücün orantısız şekilde sivrilmesi ve güçlenerek dengeyi bozması ilerleyen süreçte Avusturya ve Prusya'yı da tehdit edebilecek bir unsura dönüşebilirdi. Güç dengesi kurumunun uluslararası toplumun her bir üyesi için ne kadar önemli olduğu bu gelişme ile net bir şekilde görülmektedir.

Kırım Savaşı boyunca Rusya, İngiltere'nin Kırım'ı boşaltması için Hindistan başta olmak üzere birçok bölgede işgal söylentileri başlatmıştır. (Figes, 2010) Kırım Savaşı Kutsal yerler sorunu ile başlamış olsa da ilerleyen süreçte devletlerin yakın doğudaki ekonomik ve stratejik çıkarları üzerine şekillenen bir savaşa dönüşmüştür. Tüm perspektifler Rusya korkusu üzerine şekillenmiştir ve 1853 yılının sonunda Rusya artık Avrupa devletlerinin çıkarları için en büyük tehdidi oluşturmuştur. (Rich, 1992) Bu sebeple Avrupa, bilinçli bir şekilde ve ortak hareket ederek güç dengesini tesis etmeye çalışmıştır.

Çalışmada İngiliz okulunun tahayyül ettiği uluslararası toplum kavramı ortak kültür unsuruna karşın ortak çıkar unsuru çerçevesinde değerlendirilmiştir. Uluslararası toplum sağlanması ve sürdürülmesi için büyük önem taşıyan güç dengesi kurumunun, istikrarlı bir

şekilde işlevselliğini devam ettirmesi adına ortak kültür unsurundan ziyade ortak çıkar unsurunun belirleyici olduğu görülmektedir. Kırım Savaşı örneğinde de gördüğümüz gibi Avrupalı devletler ortak bir dini ve kültürü paylaştığı bir devletin yanında yer almak yerine ortak çıkarlarının bulunduğu bir devletin yanında yer almayı tercih etmiştir. Uluslararası düzeni sağlamak ve sürdürülebilmek adına bilinçli bir şekilde güç dengesi sağlanmaya çalışılmıştır ve Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ni terazinin bir kolunda kendi yanlarında konumlandırmıştır. Kırım Savaşı'nda kurulan bu güç dengesi Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumunun bir parçası olup olmadığı konusundaki soru işaretlerini ortadan kaldıran bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

İngiltere ve Fransa, Rusya'ya Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü kabul etmesi için Eflak ve Boğdan'dan birliklerini çekmesi, Ortodoks halk üzerindeki haklarından vazgeçmesi konusunda bir ultiatom vermiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin hakları korunmuş olacak ve bağımsızlığı Avrupa devletleri tarafından garanti altına alınacaktı. Rusya'nın bu ultiatoma uymaması ve savaşı bitirme konusunda hiçbir ılımlı adım atmaması üzerine Mart 1854'te İngiltere ve Fransa Rusya'ya resmen savaş açmıştır. Dolayısıyla Martin Wight tarafından tanımlanan iç müdahaleye karşı bir dış müdahale söz konusu olmuştur. Rusya, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışarak iç müdahalede bulunmuş Avrupa ise felaketin büyümesini ve büyük bir savaşa dönüşmesini engellemek adına bir dış müdahalede bulunmuştur. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa'nın bütün çabalarına üzerine savaş büyümüştür. İngiltere ve Fransa birçok cephede savaşan Osmanlı Devleti'nin yanında konumlanmıştır. (Aksan, 2011)

1854 yılına gelindiğinde Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki çatışma büyük bir güç mücadelesine dönüşmüştür. 1854 yılı aynı zamanda İngiltere başta olmak üzere Avrupa'nın kolera sorunu ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle büyük kayıplar veren Avrupa'nın Rusya'yla mücadele edebilmesi için daha fazla desteğe ihtiyaç duymuştur. Piyemonte Sardinya Krallığı'nın da ittifaka katılmasını sağlayan İngiltere ve Fransa, Rusya'ya karşı aynı safta yer alırken, Avusturya ve Prusya hala tarafsızlığını korumaya devam ediyordu. (Sweetman, 2001) Avusturya ve Prusya her ne kadar Kutsal İttifak'a sadık kalmayarak Rusya'nın yanında yer almamış olsalar da Rusya'nın karşısında oluşturulan bir ittifaka da katılma eğiliminde olmamışlardır.

İngiltere ve Fransa, Avusturya'yı yanlarına çekmek için birçok yola başvurmuştur. Diplomatik yollarla Avusturya'yı ittifakına dahil ederek Rusya için bir caydırıcılık oluşturmayı planlayan İngiltere ve Fransa aynı zamanda Avusturya'yı Rusya'nın genişlemesi konusunda uyarmıştır. Diplomatik uğraşlar sonucunda nihayet Haziran 1854'te tarafsızlığını Osmanlı ve müttefikleri lehine bozan Avusturya, Osmanlı Devleti ile bir antlaşma imzalayarak Eflak ve Boğdan'ı koruma altına almış böylece Rusya'nın aleyhine ilerlemesini engellemiştir. Avusturya'nın İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti ile ittifak kurması yeterli görülmemiştir bu nedenle Avusturya, sınırlarını güvence altına alabilmek için Prusya ile de ittifak kurmuştur. (Armaoğlu, 1997)

1854'te ittifaka dahil edilen Sardinya-Piyemonte Krallığı'na ait birlikler 1855 yılının başında Sivastopol'a doğru harekete geçmiştir. Bu harekattan sonra Sardinya-Piyemonte Krallığı Mart 1855'te Osmanlı Devleti ile de ittifak imzalamıştır. Sardinya- Piyemonte Krallığı'nın uluslararası arenada güçlenmesi ve görünür hale gelmesi Avusturya'yı rahatsız etmiştir. Çünkü krallık İtalyan birliğini sağlamayı hedefliyordu ancak Avusturya bu konuda hassastı. Bu endişelerinden dolayı Avusturya, Mart 1855'te dört konu üzerine Viyana Konferansı'nı düzenlemiştir. Bu konular; Rusya'nın Tuna Beyliklerinden ve Sırbistan topraklarından çekilmesi ve bu toprakların Osmanlı Devleti ile korunma altına alınması, Tuna Nehri'nden tüm devletlere serbest geçiş hakkı tanınması, 1841 yılında yapılan Boğazlar Sözleşmesi'nin revize edilmesi ve Rusya'nın Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodokslar üzerindeki koruma hakkı yönündeki iddialarından vazgeçmesi şeklinde sıralanabilmektedir. (Grenville, 1976) Avusturya'nın bu kararların büyük güçler tarafından garanti edilmesi talebi üzerine bu protokol, İngiltere, Fransa ve Avusturya arasında bir ittifaka dönüştürülmüştür ancak savaş sonlandırılmamıştır. Bu gelişmelere bakıldığında Avusturya sadece görünüşte de olsa Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumak ve Avrupa'daki güç dengesini sağlamak adına oluşturulan ittifakın bir parçası haline gelmiştir.

Rusya'yı güçsüz bırakmak için İngiltere, Fransa ve Osmanlı ittifakı, Sivastopol'u kuşatmıştır. Kuşatma uzun sürmüştür ve Eylül 1855'te Sivastopol ittifak tarafından ele geçirilmiştir. Ancak bu esnada Rusya'da Kars'ı ele geçirmiştir bu nedenle Sivastopol'un işgal edilmesi Rusya'nın barışa yanaşması için yeterli olmamıştır. Barışın geciktiğini düşünen Avusturya, ittifak tarafından kabul edilen dört konu üzerinde barış sağlanması için

Rusya ile görüşme başlatmış, Rusya'nın bu maddeleri kabul etmemesi halinde Osmanlı Devleti ile kurulan ittifaka dahil olarak kendisine karşı savaşaacağını bildirmiştir. (Badem, 2017) Avusturya tıpkı 1815 yılında yaptığı gibi arabulucu rolü üstlenmişti çünkü en kısa sürede barış sağlanmazsa Kırım Savaşı kısa süre içinde bir dünya savaşına dönüşecekti. Avusturya'nın savaşa katılmasından çekinen Rusya, Avusturya'nın uyarısına karşılık vererek dört maddeyi kabul etmiş bu şekilde savaş sona ermiştir.

Prusya ve Sardinya-Piyemonte Krallığı, küçük de olsa Kırım Savaşı'ndaki dengeleri sağlamak adına katkıda bulunmuştur. Kırım Savaşı'nın gidişatına bakıldığında, Rusya dışındaki tüm Avrupa devletleri, uluslararası toplumun devamlılığı ve ortak bir çıkar çevresinde hareket etme konusunda hemfikir olmuştur. Ortak çıkarları tehlike altına giren İngiltere, Fransa ve Avusturya bütün sorumluluğu üstelenerek savaşı sonlandırmayı başarmıştır. Nihayetinde uluslararası toplumu bir arada tutan en temel unsur olan ortak çıkar ve ortak sorumluluk bilinci birbirini besleyen iki ayrılmaz parça olarak görülmektedir. (Wight, 1978) Ortak sorumluluk bilinci kırılmalı bir yapıya sahip olan uluslararası toplum için en az ortak çıkara sadık kalabilme kadar hayati bir önem sahiptir. Çünkü bir uluslararası toplumun sürdürülebilirliği ve devamlılığı, onun üyelerinin birlikte hareket edebilme ve üyelerin bu toplum için neler yapabileceği ile doğru orantılıdır. Üyelerin uluslararası toplumu devam ettirme isteği, ortak çıkarlara hizmet edebilmesi ve bu toplumu yaşatmak için ortak bir sorumluluğun altına girebilmeleri ile anlaşılmaktadır. Kırım Savaşı da tam olarak Avrupa devletler toplumu üyelerinin bu isteğinin görünür hale gelmesi üzerine sonlandırılabilmiştir. Kırım Savaşı'nda barışa daha hızlı ulaşılması ve düzenin devam ettirilmesi adına güç dengesinde kaymalar görülmüştür ve bu savaş, Avrupa devletler toplumuna yeni bir üyenin katılımıyla Paris Antlaşması'nda sona ermiştir.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumunun üyesi olma sürecini, İngiliz okulu düşünürlerinin fikirleri, ortak çıkar ve ortak değer unsurları ile uluslararası toplumu oluşturan kurumlar üzerinden açıklamaktır. Bu amaca yönelik olarak çalışmanın ilk bölümünde uluslararası toplum kavramını uluslararası ilişkilere kazandıran İngiliz Okulu içerisindeki ortak çıkar ve ortak kültür tartışmasına yer verilmiştir. İngiliz Okulu kurucularından olan Martin Wight, devletlerin bir uluslararası toplum oluşturabilmesi

için ortak kültür ve din paylaşımının etkin bir unsur olduğunu öne sürerken bir diğer İngiliz Okulu düşünürü Hedley Bull, ortak çıkar ve ortak değer paylaşımının uluslararası toplumun sağlanmasında ve sürdürülmesinde daha etkin birer unsur olduğunu öne sürmüştür. Ortak kültür unsuru, uluslararası toplumun daha evrensel bir nitelik kazanmasının önünde bir engel olarak görülmüştür. Ortak çıkar ve ortak değer, daha fazla devleti daha gevşek bir mekanizma olarak uluslararası toplum çatısı altında birleştirebilen unsurlar olarak görülmüştür. Ortak çıkar unsuru, karmaşanın ve anarşinin hâkim olduğu uluslararası ortamda devletleri bir araya getiren ve iş birliğine iten bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada ortak kültür unsurunun devletleri bir araya getirmedeki etkisi azımsanmamıştır ancak insan hakları gibi evrensel değerlerin kültürel bir bütünlük gerektirmediği savunulmuştur. Ayrıca çalışmanın teorik temelini oluşturan ilk bölümde Bull'un ortaya attığı çoğulculuk ve dayanışmacılık tartışması işlenmiştir. Çoğulculuk ve dayanışmacılık düşüncesini temelde ayırtıran nokta düzen ve adalete atfettikleri önemle ilişkilendirilmiştir. Çoğulculuk yaklaşımı, devletlerin uluslararası ortamın anarşik yapısından arınmış düzenli ilişkiler kurabilmesi için minimum düzeyde ortak kurum ve değerlerle uluslararası toplumun sağlanabileceğinden bahsetmiştir. Dayanışmacı yaklaşım ise daha derin ve daha fazla ortak noktanın söz konusu olduğu daha az devleti kapsayan bir uluslararası toplum tahayyülü ortaya koymuştur. Dayanışmacı yaklaşımın referans aldığı ortak kültür unsuru, uluslararası toplumun genişlemesi için sınırlandırıcı bir etken olmuştur ancak Bull'un da savunucusu olduğu çoğulcu yaklaşım, uluslararası toplumun daha kapsayıcı bir nitelik kazanarak genişlemesi yönünde revize edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Wight ve Bull'un fikirleri etrafında sürdürülen İngiliz Okulu'nun geleneksel tartışmalarını oluşturan çoğulculuk- dayanışmacılık ve ortak kültür-ortak çıkar tartışmaları, çalışmanın temel konusunu oluşturan Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumuna üyeliğine giden süreci incelerken önemli bir yer tutmuştur. Çalışmanın tarihsel ve teorik yaklaşımın paralel olarak sürdürüldüğü diğer bölümlerinde çoğulcu yaklaşım çerçevesinde ortak değer ve ortak kültür unsurlarının belirleyici olduğu kabul edilen uluslararası toplum anlayışı benimsenmiş ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ile ilişkileri ve uluslararası topluma entegre oluş süreci bu düzlemde incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde uluslararası toplum niteliğine sahip olan Avrupa devletler toplumunun ortaya çıkış süreci ve bu toplumun oluşmasını sağlayan, İngiliz Okulu

düşünürleri tarafından tanımlanan uluslararası kurumlar incelenmiştir. Bu bölümde Fransız Devrimi ve ardından yaşanan Napoleon Savaşları'nın uluslararası topluma giden süreçteki etkileri detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Fransız Devrimi'nin getirdiği Avrupa'nın yabancı olduğu özgürlük, milliyetçilik, kardeşlik ve cumhuriyet gibi söylemler Westphalia ile kurulan ve monarşilerden oluşan uluslararası sistemi derinden sarsmıştır. Fransız Devrimi'nin etkisiyle özellikle milliyetçilik kavramı tüm Avrupa'ya yayılmış, çok uluslu imparatorluklarda büyük iç karışıklara neden olmuş ve Avrupa'da devrimler çağını başlatmıştır. Fransız Devrimi'nden sonra gerçekleşen devrimler ve anarşi ortamı feodal ve monarşik yapıya büyük ölçüde zarar vermiştir. Fransız Devrimi'nden kısa bir süre sonra tarih sahnesine çıkan Napoleon'un Avrupa'yı biz dizi savaşa sürüklemesi sonucunda var olan uluslararası tamamen çözülmüştür. Çalışmada uluslararası sistemin çökerek yeni bir uluslararası toplumun kurulmasına giden süreçte Fransız Devrimi'nin etkileri ve Napoleon'un başlattığı savaşların sonuçları detaylı şekilde incelenmiştir. Napoleon, Fransız Devrimi'nin söylemlerini kullanarak kitleleri savaşa ikna etmeyi başarmıştır ve bu saldırgan tavır tüm Avrupa'yı büyük bir karışıklığa sürüklemiştir. Fransa'nın yayılmacı ve saldırgan tavrı üzerine başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri Napoleon'u durdurmak için birçok koalisyon kurmuş ancak koalisyon üyelerinin kendi çıkarlarına odaklanarak kolektif hareket edememesi üzerine bu koalisyonlar başarısız olmuştur. Ortak eylemler düzenlenemeyince durdurulamayan Napoleon, Avrupa haritasını büyük ölçüde değiştirmiş, bazı devlet yöneticilerini yerinden ederek istediği kişileri yönetici ilan etmiştir. Avrupa'nın büyük güçleri olan Avusturya ve Prusya'nın da prestijlerini kaybetmesi üzerine Avrupa'da güç dengesi tamamen bozulmuş ve uluslararası sistem geri döndürülemez şekilde zarara uğramıştır. Bu sebeple yeni bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmuş ve kurulan son koalisyonun, devletlerin ortak çıkar doğrultusunda kolektif eylemde bulunabilmesi üzerine başarılı olmuş ve 1815'te Viyana'da uluslararası toplum kurulmuştur. Napoleon Savaşları sonrası ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklar için güçlü bir diplomasi ağı oluşturulmuştur. Uluslararası hukukun kurucusu kabul edilen Grotius'un düşüncelerini temel alan, devletlerin belirli kurallar ile sınırlandırıldığı ve güç dengesinin büyük güçler tarafından sağlanmaya çalışıldığı yeni bir yapı ortaya çıkmıştır. 1815'te Avrupalı devletleri bir araya getiren motivasyon, Napoleon'a karşı kazanmak ve onun yıktığı sistemin ardından Avrupa'da düzeni yeniden

sağlayacak yeni bir yapı meydana getirmek olmuştur. Bu amaçlar İngiliz Okulu yaklaşımı ile değerlendirildiğinde devletlerin ortak bir çıkar çerçevesinde kolektif hareket ederek bir uluslararası toplum oluşturduğu görülmüştür. Son koalisyon ve 1815'te oluşturulan yapı Fransa'ya karşı kurulmuş olsa da güç dengesini sağlamak ve Fransa'nın bir güç boşluğu oluşturmasını engellemek adına Fransa da kısa bir süre sonra bu topluma dahil edilmiştir. 1815 Viyana düzenini kurduran temel motivasyonun ortak çıkar unsuru olduğu öne sürülürken ortak kültür ve din unsuru etrafında kurulan ve yeni kurulan uluslararası topluma paralel, destekleyici bir niteliğe sahip olan Kutsal İttifak da göze çarpmıştır. 1815'te kurulan Avrupa devletler toplumu Bull'un savunduğu ortak çıkar unsuru etrafında kurulsada Kutsal İttifak da Wight'ın ortak kültür unsuru çerçevesinde kurulmuş bir yapıyı temsil etmiştir.

İkinci bölüm uluslararası toplumun ortaya çıkış sürecini, onu oluşturan ve devamlılığını sağlayan kurumları bütünüyle ele almayı amaçlamıştır. Bu nedenle uluslararası toplumun kuruluşuna giden süreç tarihsel olarak incelendikten sonra uluslararası toplumun işlerliğini sağlayan uluslararası kurumlar açıklanmıştır. Devletler arasındaki ilişkileri tanımladığı uluslararası kurumlar üzerinden inceleyen İngiliz Okulu, ana akım uluslararası ilişkiler yaklaşımlarından bu yönüyle ayrılmıştır. Özellikle Bull'un vurguladığı beş uluslararası kurum, Avrupa devletler toplumunun işleyişi ve devamlılığı için kritik öneme sahip olmuştur. Avrupa devletler toplumunun kuruluşu olarak kabul edilen Viyana Kongresi'nin ardından diplomasi kurumu büyük önem kazanmıştır. Diplomasi kurumu, uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözmek ve işbirlikleri sağlamak için bir araç görev görmüştür. Uluslararası hukuk kurumu hem Bull'un hem de Wight'ın sıkça vurguladığı, devletlerin uluslararası toplumda davranışlarını düzenleyen, hareket alanlarını sınırlandıran ve uluslararası düzenin sağlanmasında büyük rolü olan önemli kurum olarak değerlendirilmiştir. Uluslararası hukuk kurallarının bağlayıcılığı ve yaptırım mekanizması konusunda belirsizlikler olsa da devletlerin kendi rızaları ile taraf olduğu uluslararası antlaşmalar devletler için bir yükümlülük ortaya çıkarmıştır. Devletlerin uluslararası hukuk kurallarına gönüllü bir şekilde uyması ve gerekliliklerini yerine getirmesi uluslararası sorunları minimize etmiştir ve düzenin devamlılığını sağlamıştır. Çalışmada, uluslararası toplumu oluşturan ve düzenleyen bir diğer kurum olan güç dengesinden bahsedilmiştir. Güç dengesi kurumunun, uluslararası toplumun yol haritasını çizdiğine değinilmiştir. Güç dengesini sağlayan büyük güçler tarihin

her döneminde karşımıza çıkmıştır. Güç dengesi kurumunun işlevi, uluslararası toplumda bir devletin orantısız bir şekilde güçlenmesini ve diğer devletler üzerinde hegemonya kurmasını engellemek şeklinde tanımlanmıştır. Uluslararası toplumda birden fazla güç odağının varlığı, bilinçli veya bilinçsiz bu güçlerin birbirini dengelemesini sağlamıştır. İngiliz Okulu düşünürleri bu dengenin, büyük güçler tarafından bilinçli olarak sağlandığını öne sürmüştür. İngiliz Okulu tarafından tanımlanan uluslararası kurumlar, bazı noktalarda ilkesel çatışmalar yaşansa da büyük ölçüde birbirleriyle paralel bir şekilde işlediği vurgulanmıştır.

Üçüncü bölüm tezin ana gövdesini oluşturmuştur. Bu bölümde hem teorik hem de tarihsel anlatı bir arada yürütülmüştür. Avrupa devletler toplumu ve Osmanlı devleti ilişkisi üç ana uluslararası kurum üzerinden incelenmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti için diplomasi bir zorunluluk haline gelmiştir bu nedenle diplomatik kadrolarda ve diplomatik anlayışta büyük değişiklikler yaşanmıştır. Diplomasi alanında atılan adımlar sayesinde Avrupa devletleri ile temaslar sıklaşmış ve Osmanlı Devleti sorunları çözmede diplomasiyi bir araç olarak ustaca kullanmıştır. Uluslararası toplumda devletlerarası ilişkilerin yürütülmesini sağlayan diplomasi kurumu ve diplomatik araçlar Osmanlı Devleti ve Avrupa devletler toplumunun ortak değer paylaşımının bir kolunu oluşturmuştur. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin girmiş olduğu reform süreci ve gelişen diplomatik anlayış Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumunun üyesi olma sürecinde önemli bir aşamayı oluşturmuştur. Avrupa devletler toplumu ve Osmanlı Devleti ilişkisinin incelendiği bir diğer alan uluslararası hukuk kurumu ve uluslararası hukuka kaynak oluşturan uluslararası antlaşmalar olmuştur. Osmanlı Devleti birçok çok taraflı uluslararası antlaşmaya taraf olmuştur ve azami düzeyde antlaşma maddelerinin gereğince hareket etmeye özen göstermiştir. İngiliz Okulu düşünürleri uluslararası toplumda düzenin sağlanması ve devletlerin hareket alanlarını sınırlandırması açısından uluslararası hukuk kurumunu vurgulamışlardır. Bu anlamda Osmanlı Devleti, 19. Yüzyılda gerçekleştirilen uluslararası antlaşma ve sözleşmelere taraf olmaktan çekinmemiş, uluslararası hukukun kaynağını oluşturan kurallara gönüllü olarak tabii olmayı kabul etmiştir. Kırım Savaşı'na giden süreçte Osmanlı Devleti ittifaklar ve savaş yoluyla Avrupa güç dengesi kurumunun kritik bir katılımcısı olmuştur. Osmanlı Devleti'ni Avrupa devletler toplumu üyeliğine götüren en önemli olay Rusya ile karşı karşıya geldiği Kırım Savaşı olarak değerlendirilmiştir. Avrupa devletler toplumunun kurulmasından kısa bir süre sonra Fransa

ve Rusya kontrolden çıkmış ve düzeni bozmaya yönelik davranışlarda bulunmuşlardır. Fransa kısa süre içinde güç dengesine yeniden dahil edilse de Rusya'yı dizginlemek kolay olmamıştır. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, Fransız Devrimi'nin etkisiyle birçok iç sorun yaşamaya başlamıştır. Bu durumu fırsat olarak gören Fransa ve Rusya, Sırp ve Yunan ayaklanmaları ile boğuşan Osmanlı Devleti topraklarında ortaya çıkan kutsal yerler sorununu uluslararası bir sorun haline getirmek böylece Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmeyi amaçlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti yetiştirdiği diplomatlar ve geliştirdiği diplomasi ağı sayesinde konuyu uluslararası topluma taşımıştır. Osmanlı Devleti'nin iç sorununu bir çatışma alanına dönüştürerek mevcut düzeni bozmaya niyetlenen Fransa ve Rusya'ya karşı uluslararası toplum, rasyonel davranarak mevcut düzeni koruma ve sürdürme eğiliminde olmuştur. Fransa, İngiltere'yi yanına çekerek kutsal yerlerle ilgili istediğini elde ederek Rusya'yı yalnızlaştırmıştır. Rusya, Osmanlı Devleti'nin diplomatik açıdan küçümsemiş ve tecrübesiz bir diplomat olan Menşikov'u İstanbul'a göndermiştir. Ancak Osmanlı Devleti, Rusya'nın değerlendirdiği gibi etkisiz ve edilgen bir aktör olmamıştır. Hedley Bull, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi ile benimsediği diplomatik ve toplumsal reformların, Avrupa devletler toplumu ile entegre olmasını sağlayan ortak değeri yansıttığını ileri sürmüştür. Bu dönemde Rusya Osmanlı Devleti'nin diplomatik yeteneklerini ve dış politikasını iyi analiz edememiş ve İstanbul'a gönderdiği diplomatı eli boş dönmüştür. Osmanlı Devleti, kutsal yerler sorununda son derece uzlaşmacı yaklaşmıştır ancak Rusya'nın kutsal yerlerde ayrıcalık ve Ortodoks hamiliği talebi, toprakları üzerinde egemen olan Osmanlı Devleti için kabul edilemezdi. Saldırgan tavırları sebebiyle uluslararası toplum tarafından dışlanan ve yalnızlaştırılan Rusya savaşı başlatmıştır. Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti ve Avrupa devletleri ilişkisi açısından büyük bir kırılma noktası olmuştur. Kutsal İttifak üyesi olan Prusya, savaş boyunca tarafsız kalırken Avusturya savaşın sonuna yaklaşırken Rusya'nın karşısında yer almıştır çünkü çok uluslu bir yapıya sahip olan Avusturya Osmanlı Devleti'nin bölünmesi durumunda bu hareketliliğin kendi topraklarına yansıtacağını düşünmüştür. Osmanlı Devleti'nin parçalanması, uluslararası toplumun tüm üyelerinin Osmanlı toprakları üzerinde güç mücadelesine sokabilirdi bu nedenle Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü 1856 yılında Kırım Savaşı'nı sonlandıran Paris Antlaşması ile garanti altına alınmış ve Osmanlı Devleti uluslararası topluma dahil edilmiştir.

Tezin incelediği yılları kapsayan sürece tarihsel olarak bakıldığında Avrupa devletler toplumu 1856 yılına dek dönüşerek işlevini devam ettirmiştir ancak ortak kültür unsuru ile kurulan Kutsal İttifak Osmanlı Devleti ve Rusya arasında süregelen savaşlarda etkinliğini ve işlevini kaybetmiştir. Özellikle Kırım Savaşı'nda daha net bir şekilde görülmüştür ki Kutsal İttifak üyesi devletler Hıristiyan Rusya yerine Müslüman Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır çünkü ortak çıkar bunu gerektirmiştir. Kırım Savaşı'nda ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumu üyeliğinin tescillendiği Paris Antlaşması'nda da görüldüğü üzere ortak çıkar unsuru uluslararası toplum için belirleyici olmuş ve ortak kültür unsuruna galip gelmiştir. Bu çalışma, 1815'te kurulan uluslararası toplumun kuruluşunda belirleyici olan unsurun Bull'un ortak değer ve ortak çıkar kavramları olduğunu savunmuş ve 1856 yılına gelindiğinde Paris Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'ni de bünyesine katarak bu niteliğini tescillediğini öne sürmüştür.

Kendi çıkarlarına yönelen devletlerin, uluslararası topluma ne kadar zarar verdiği ve devletleri sonucu ağır çatışmalara sürüklediği Kırım Savaşı ile bir kez daha gözler önüne serilmiştir. 1815 yılında Viyana Kongresi ile Napoleon'a karşı ortak çıkar temelinde kurulan Avrupa devletler toplumu 1856 yılında yine ortak çıkar unsuru temelinde revize edilmiş ve Osmanlı toprakları ile sınırları genişletilmiştir. Hedley Bull'un değindiği üzere Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler toplumuna katılımı, yalnızca ortak çıkar unsuru temelinde değil aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi'nde benimsemiş olduğu ortak değerlerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Burada ortak değer ile kastedilen din temelli ortak kültür unsurundan farklı olarak eşitlik gibi daha evrensel unsurlardan oluşmuştur. Ortak kültür unsuru, devletleri bir çatı altında toplama konusunda bir etkidir ancak uluslararası toplumun devamlılığını sağlayan temel unsur ortak çıkarlar olmuştur. Kutsal İttifak ile Rusya, Prusya ve Avusturya bir araya gelmiştir ancak çıkarları çatıştığında birlikte hareket edememiş ve ittifaka sadık kalamamışlardır. Ancak ortak çıkar temelinde kurulan Avrupa devletler toplumu ortak eylemlerin hayata geçmesi sayesinde uluslararası düzen ve barışı bir süreliğine de olsa devam ettirmeyi başarmıştır.

1856'da revize edilen bu toplum Birinci Dünya Savaşı ile yıkılmıştır ve savaşın ardından iyileştirilmiş şekli ile Milletler Cemiyeti kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı ile revize edilen Milletler Cemiyeti bugünkü Birleşmiş Milletler düzenini ortaya çıkarmıştır.

Ancak bu çalışmada İngiliz Okulu yaklaşımıyla birlikte kastedilen uluslararası toplum Avrupa devletler toplumdur. Bugünkü Birleşmiş Milletlerin tam anlamıyla bir uluslararası toplum oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle Avrupa Birliği, İngiliz Okulu tarafından kastedilen uluslararası toplum tahayyülüne daha yakın bir oluşumdur. Bu nedenle 1856'da revize edilen uluslararası toplumun dönüşerek günümüze gelen versiyonunun hangi uluslararası örgüte daha çok benzeştiği başka bir tartışmanın konusudur. Bu çalışma, devletlerarası ilişkileri uluslararası kurumlar üzerinden incelemesi bakımından ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinden ayrılan İngiliz Okulu yaklaşımı benimsenerek yürütülmesi açısından teorik anlamda literatüre katkı sağlamayı amaçlamıştır. Bu çalışma İngiliz Okulu tarafından ortaya atılan uluslararası toplum, ortak çıkar, ortak değer kavramlarının uluslararası ilişkileri açıklamada işlevsel olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada İngiliz Okulu'nun geleneksel tartışmalarını ele alan Martin Wight ve Hedley Bull'un uluslararası toplumu oluşturan unsurlar üzerindeki fikir ayrılıkları tarihsel olaylarla birlikte işlenmiş ve Bull'un savunduğu üzere ortak çıkar ve ortak değer unsurunun uluslararası toplum için belirleyici unsurlar olduğu sonucuna varılmıştır. Tezde tarihsel anlatı teori ile paralel bir şekilde yürütülmüştür. Uluslararası ilişkilerde dönüm noktası olarak değerlendirilen tarihsel olaylar İngiliz Okulu düşünürlerinin fikirleri ile incelenebilmiştir. Bunun sebebi İngiliz Okulu'nun tarihi dışlamadan teoriyi ele almaları sayesinde mümkün olmuştur. Çalışma düz bir tarihsel anlatı sunmaması, teorik ve tarihsel analizi birlikte yürütmesi açısından farklılaşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2013). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (4 b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağkaya, O. (2016). İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Düşüncesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(4), 1061-1081.
- Akpınar, M. (2014). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hariciye Nezareti'nin Kuruluşu Ve Dış Politikanın Kurumsallaşması. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 19(1), 59-85.
- Aksan, V. H. (2011). *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700-1870*. (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Akşin, S. (1987). 1839'da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Uluslararası Durum. *MustafaReşid Paşa ve Dönemi Semineri* (s. 6). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Almeida, J. M. (2003). Pluralists Solidarists and the Issues of Diversity, Justice and Humanitarianism in World Politics. *The International Journal of Human Rights*, 7(2), 144-162.
- Altundağ, Ş. (1988). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasal Tarihi 1789-1914*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Arslan, M. Y. (2008). Savaş Hukukunun Temel Prensipleri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(78), 238-239.
- Ateş, T. (2012). *Siyasal Tarih*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlar.
- Badem, C. (2017). *Kırım Savaşı ve Osmanlılar*. (E. B. Özbilen, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bell, C., & Thatcher, M. (2008). *Remembering Hedley*. ANU E Press.
- Bozkurt, E. (2004). *Devletler Hukuku*. Ankara: Asil Yayınları.
- Bull, H. (1966). The Grotian Conception of International Society. H. S. Martin Wight (Dü.) içinde, *Diplomatic investigations: Essays in the theory of international politics* (s. 50-75). Harvard University Press.

- Bull, H. (1971). Order vs. Justice in International Society. *Political Studies*, 19(3), 269-283.
- Bull, H. (1972). International Relations as an Academic Pursuit. *The Australian Outlook*, 26(3), 262.
- Bull, H. (2000). Justice in International Relations: The 1983 Hagey Lectures (1984). A. H. Kai Alderson (Dü.) içinde, *Hedley Bull on International Society* (s. 2018). London: Macmillan.
- Bull, H. (2000). The European International Order. H. B. Society, K. Alderson, & A. Hurrell (Dü.) içinde London: Macmillan.
- Bull, H. (2002). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bull, H. (2008). The Revolt Against the West. C. Bell, & M. Thatcher (Dü) içinde, *Remembering Hedley* (s. 120). ANU E Press.
- Bull, H., & Watson, A. (1984). *The Expansion of International Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Bullen, R., & Bridge, F. R. (2005). *The Great Powers and The European States System 1814-1914* (2 b.). Pearson Longman.
- Butterfield, H. (1950). *Christianity and History*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Buzan, B. (1993). From international system to international society: structural realism and regime theory meet the English school. *International Organization*, 46(3), 340-341.
- Buzan, B. (2004). *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B. (2006). Rethinking Hedley Bull on the Institutions of International Society. R. Little, & J. Williams (Dü) içinde, *The Anarchical Society in a Globalized World* (s. 75-96). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Buzan, B. (2014). *An Introduction to the English School of International Relations: The Societal Approach*. Cambridge: Polity Press.
- Buzan, B. (2015). *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu*. İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.

- Cochran, M. (2009). Charting the Ethics of the English School: What "Good" is There in a Middle-Ground Ethics? " *International Studies Quarterly*, 3(1), 149-219.
- Collas, B. C. (2005). *1864'te Türkiye: Tanzimat sonrası düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni*. (T. Tunçdoğan, Çev.) İstanbul: Bileşim Yayınevi.
- Çapa, M. (2010). *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1912 (2 b.))*. Ankara: Ankara Kızılay Derneği Yayınları.
- Davies, N. (2006). *Avrupa Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Davison, R. (2004). *Osmanlı-Türk Tarihi 1774-1923*. (M. Moralı, Çev.) İstanbul : Alkım Yayınevi.
- Davison, R. (2006). Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasisinin Modernleşmesi. H. Inalcık, & M. Seyitdanlıoğlu (Dü). içinde Ankara: Phonix Yayınevi.
- Deringil, S. (2000). There Is No Compulsion in Religion!: On Conversion and Apostasy in the Late Ottoman Empire, 1839-1856. *Comparative Studies in Society and History*, 42, 547-575.
- Dönmez, A. (2014). *Osmanlı Modernleşmesinde İngiliz Etkisi: Diplomasi ve Reform (1833-1841)*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Dunne, T. (1998). *Inventing International Society: A History of the English School*. London: Macmillan Press.
- Dunne, T., & Devetak, R. (2017). Civilising statecraft: Andrew Linklater and comparative sociologies of states-systems. *Review International Studies*, 43(4), 689-697.
- Elrod, R. B. (1976). The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System. *World Politics*, 28(2), 160-166.
- Erdoğan, T. (1999). *1856 Paris Kongresi-1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Figes, O. (2010). *The Crimean War: A History*. New York: Metropolitan Books.
- Fischer, A. G. (1962). Review: The Nature of International Society. *International Affairs*, 38(3), 374-375.
- Giddens, A. (1985). *The Nation-State and Violence*. Cambridge: Polity Press.

- Grenville, J. A. (1976). *Europe Reshaped 1848-1878*. Sussex: The Harvester Press.
- Hall, I. (2006). *The International Thought of Martin Wight*. Palgrave Macmillan.
- Hobsbawm, E. (2003). *Devrim Çağı 1789-1848* (3 b.). (B. S. Şener, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Hoffman, S. (1986). Hedley Bull and His Contribution to International Relations. *International Affairs*, 62(2), 179-195.
- Hurrell, A. (2014). Guide to the English School in International Studies. C. Navari, & D. Green (Dü) içinde, *Order and Justice* (s. 143). Chichester: John Wiley & Sons.
- Ikkenbery, J. G. (2001). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and The Rebuilding of Order After Major Wars*. Princeton: Princeton University Press.
- İnalçık, H. (1964). Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu. *Bellekten*, 28(112), 622.
- İnalçık, H. (2015). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – III: Köprülüler Devri* (2 b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- James, A. (1993). System or Society? *Review of International Studies*, 19, 282-285.
- Jeffery, R. (2008). Australian realism and international relations: John Anderson and Hedley Bull on ethics, religion and society. *International Politics*, XLV(1), 63-64.
- Jones, C. A. (2006). War in the Twenty-first Century: An Institution in Crisis. R. Little, & J. Williams (Dü) içinde, *The Anarchical Society in a Globalized World* (s. 162-188). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kanbur, M. N. (2012). Devletlerin Egemenlik Yetkisine Etkisi Bakımından Uluslararası Ceza Mahkemesi. *e- akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*(122), 1-31.
- Kaynar, R. (1985). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Keohane, R. O. (1988). International Institutions: Two Approaches. *International Studies Quarterly*, 32(4), 379-396.
- Kissenger, H. (2000). *Diplomasi*. (İ. Kurt, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kissinger, H. (2016). *Dünya Düzeni*. (S. S. Gül, Çev.) İstanbul: Boyner Yayınları.

- Kocaoğlu, M. (1995). Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı 1831-1841. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6(6), 195-206.
- Küçük, C. (1987). Osmanlı İmparatorluğu'nda "Millet Sistemi" ve Tanzimat. *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri* (s. 14). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Lascurettes, K. (2017). *The Concert of Europe and Great Power Governance Today: What Can the Order of 19th-Century Europe Teach Policymakers About International Order in the 21st Century?* California: RAND National Defense Research Institute.
- Lee, S. J. (2004). *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789- 1980* (2 b.). (S. Aktur, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Lee, S. J. (2009). *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789* (3 b.). (E. Demirel, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Lewis, B. (1953). The impact of the French Revolution on Turkey. *Journal of World History*, 1(1), 111.
- Linklater, A. (1990). *Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations*. London: Macmillan.
- Little, R. (2006). The Balance of Power and Great Power Management. R. Little, & J. Williams (Dü) içinde, *The Anarchical Society in a Globalized World* (s. 97-120). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Little, R., & Dunne, T. (2014). The International System-International Society Distinction. *Guide to the English School in International Studies* (s. 91-107). içinde
- Makinda, S. M. (2002). Hedley Bull and global governance: A note on IR theory. *Australian Journal of International Affairs*, 56(3), 361-364.
- Mansfield, P. (2011). *Ortadoğu Tarihi*. (Ü. H. Yolsal, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Mardin, Ş. (2000). *The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish* (6 b.). New York: Syracuse University Press.
- Mayall, J. (1989). 1789 and the liberal theory of international Society. *Review of International Studies*, 15, 297.
- Mayall, J. (2000). *World Politics: Progress and Its Limits, Polity*. Cambridge: Polity Press.

- Mill, J. S. (2006). A few words on non-intervention. *New England Review*, 27(3), 264.
- Miller, J., & Vincent, R. (1990). *Order and Violence: Hedley Bull and International Relations*. Oxford: Clarendon Press.
- Moreau, O. (2010). *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askeri "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mowat, R. (1922). *A History of European Diplomacy 1815-1914*. London: Edward Arnold & Co.
- Navari, C., & Green, D. (2014). *Guide to the English School in International Studies*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Order and Justice. (2014). C. Navari, & D. Green (Dü) içinde, *Guide to the English School in International Studies* (s. 96). Chichester: John Wiley & Sons.
- Pilbeam, P. (2006). Bourgeois Society. S. Berger (Dü.) içinde, *A Companion to Nineteenth Century Europe 1789-1914* (s. 87). Oxford: Blackwell Publishing.
- Potyemkin, V. (2009). *Uluslararası İlişkiler Tarihi: Diplomasi Tarihi*. (A. Tokatlı, Çev.) İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Quayle, L. (2012). Bridging the gap: an 'English School' perspective on ASEAN and regional civil society. *The Pacific Review*, 2(2), 210-211.
- Rich, N. (1985). *Why The Crimean War?: A Cautionary Tale*. London: University Press of New England.
- Rich, N. (1992). *Great Power Diplomacy 1814-1914*. New York: McGraw-Hil.
- Roberts, J. (2017). *Avrupa Tarihi*. (İ. Yayınevi, Dü., & F. Aytuna, Çev.) İstanbul.
- Sander, O. (2013). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e* (26 b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Schofield, P. (1992). British Politicians and French Arms, The Ideological War of 1793–1795. *History*, 77(250), 185.
- Schouenborg, L. (2014). The English School and Institutions. C. Navari, & D. Green (Dü) içinde, *Guide to the English in International Studies* (s. 77-89). Chichester: West Sussex Wiley Blackwell.

- Schroeder, P. W. (1994). *The Transformation of European Politics 1763-184*. Oxford: Clarendon Press.
- Seaman, L. (1955). *From Vienna to Versailles*. London: Methuen & Co.
- Sönmezoğlu, F. (1992). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Suganami, H. (2003). British Institutionalists, or the English School, 20 Years On. *International Relations*, 17(3), 253-271.
- Sweetman, J. (2001). *The Crimean War*. Oxford: Osprey Publishing.
- Şenyurt, O. (2016). Arşiv Belgeleri Işığında III. Selim'in Askerî Alandaki Kararlarının İstanbul'da Kent Mekânının Kullanımına Etkileri. *Bilig*, 199(78), 202.
- Turan, N. S. (2015). *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasisinin İzinde*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nde Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Watson, A. (1990). System of States. *Review of International Studies*, 16(2), 107-254.
- Watson, A. (1992). *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis*. London: Routledge.
- Watson, A. (2007). *Hegemony and History*. New York: Routledge.
- Weiker, W. F. (1968). The Ottoman Bureaucracy: Modernization and Reform. *Special Issue on Organizations and Social Development*, 13(3), 454.
- Wheeler, 3. J., & Dunne, T. (1996). Hedley Bull's Pluralism of the Intellect and Solidarism of the Will. *International Affairs*, 72(1), 92.
- Wheeler, N. J. (1992). Pluralist or Solidarist Conceptions of International Society: Bull and Vincent on Humanitarian Intervention. *Millennium*, 21(3), 467-468.
- Wight, M. (1966). The Balance of Power. H. Butterfield, & M. Wight (Dü) içinde, *Diplomatic Investigations* (s. 132-167). Londra: George Allen & Unwin Ltd.
- Wight, M. (1966). Western Values in International Relations. M. Wight, & H. S. Butterfield (Dü) içinde, *Diplomatic investigations: Essays in the theory of international politics* (s. 92-110). Cambridge: Harvard University Press.

- Wight, M. (1978). *Power Politics*. (H. Bull, & C. Holbraad, Dü) London: Royal Institute of International Affairs.
- Wight, M. (1992). *International Theory: The Three Tradition*. (G. Wight, & B. Porter, Dü) New York: Holmes & Meier Publishers.
- Wight, M. (2007). Foreword. P. Sharp, & G. Wiseman (Dü) içinde, *The Diplomatic Corps as an Institution of International Society* (s. 11). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Williams, J. (2005). Pluralism, solidarism and the Emergence of world society in English School Theory. *International Relations*, 19(1), 26.
- Wilson, P. (2012). The English School Meets the Chicago School: The Case for a Grounded Theory of International Institutions. *International Studies Review*(14), 567-590.
- Woodward, C. A. (1975). *Manning The Nature of International Society*. London: Macmillan.
- Yurdusev, N. (2009). The Middle East Encounter with the Expansion of European International Society. Gonzalez-Pelaez, & B. B. Ana (Dü) içinde, *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level* (s. 70-89). London: Palgrave Macmillan.